ISCEMR 2022

QARABAĞ VƏ ŞƏRQİ ZƏNGƏZURUN İQTİSADİ İNKİŞAFINDA İNVESTİSİYALARIN ROLU

ISCEMR 2022

IV İQTİSADİYYAT VƏ İDARƏETMƏ SAHƏSİNDƏ TƏDQİQATÇILARIN BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANSI

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun İqtisadi İnkişafında İnvestisiyaların Rolu

ISCEMR 2022

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun İqtisadi İnkişafında İnvestisiyaların Rolu

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

ISCEMR

Bu kitab, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Beynəlxalq Magistratura və Doktorantura Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə baş tutan IV İqtisadiyyat və İdarəetmə Sahəsində Tədqiqatçıların Beynəlxalq Elmi Konfransı çərçivəsində Pasha Holding Şirkətlər Qrupunun dəstəyi ilə Qarabağın yenidən qurulması və inkişafı ilə bağlı göndərilmiş məqalələr əsasında hazırlanmış, 44 günlük Vətən Müharibəsində canından keçmiş qəhrəman şəhidlərimizin əziz xatirəsinə həsr olunur.

PASHA Holding

"...Mən bəyan etmişdim ki, azad edilmiş torpaqlar "yaşıl enerji" zonası olacaq. Mən artıq xarici və yerli investorları dəvət etmişəm. Onu da bildirməliyəm ki, bütün əsas işləri dövlət olaraq biz özümüz görürük və görəcəyik. Xarici və yerli investorlar investisiya qoymaqla həm öz biznes maraqlarını təmin edə bilərlər və həm də Azərbaycanı uzunmüddətli, dayanıqlı, ucuz və ekoloji cəhətdən təmiz enerji növləri ilə təmin etmək üçün öz sözlərini deyə bilərlər".

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti,
Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı
İlham Əliyev

LAYİHƏ RƏHBƏRİ
i.ü.f.d., dos. Fariz S. Əhmədov

ELMİ VƏ BƏDİİ REDAKTORLAR
i.e.d., prof. Yaşar A. Kəlbiyev
i.ü.f.d., dos. Aytən T. Hüseynli
i.ü.f.d., dos. Suqra İ. Hümbətova
i.ü.f.d., dos. Kəmalə A. Nəcəfova
i.ü.f.d., dos. Samirə O. Şamxalova
i.ü.f.d. Cəbrayıl X. Vəliyev

KORREKTOR VƏ DİZAYNERLƏR
İlkin M. Məmmədov
Mirlazım D. Dadaşov
Jalə F. Həmzəyeva
Əli S. Həsənov

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ 8

1.İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ DAVAMLI İNKİŞAF MƏQSƏDLİ İNVESTİSİYA EHTİYACLARININ ANALİZİ 10
i.ü.f.d. Səfərli Elmir
Hüseynov Qeyrət

2.İNVESTİSİYA SİYASƏTİNİN DÖVLƏTİN İQTİSADİYYATINDA ROLU VƏ QARABAĞDA TƏTBİQİ İSTİQAMƏTLƏRİ 24
Dos. Kaşıyeva Flora
Abbasov Nurlan

3.KARABAĞ'IN YENİDEN İNŞASI VE KALKINMASININ FİNANSMANININ ANALİZİ 43
Ağazade Hülya

4.MEASURES AND MECHANISMS FOR INVESTMENT INTENSIFICATION ACTIVITY IN THE REGIONS LIBERATED AFTER PATRIOTIC WAR 57
Assoc.prof. Aghayeva Konul
Mirzayeva Zahra

MÜNDƏRİCAT

5.SHUSHA AS THE MAIN GEOGRAPHICAL LOCATION IN THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF KARABAKH 86

Dr. Mammadov Anar
Gurbanli Nisa

6.WAYS OF INCREASING INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE KARABAKH ECONOMIC REGION 107

Dr. Mammadov Anar
Ahmadzada Narmin

7.QARABAĞ REGİONUNDA İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRİN BƏRPASI VƏ YENİDƏN QURULMASI : XARİCİ İNVESTİSİYALARIN CƏLB OLUNMASININ STİMULLAŞDIRICI VASİTƏLƏRİ 121

i.e.d., prof. Kərimli İrşad
Möhsünlü Rafiq
Kərimov Ramal

8.НАПРАВЛЕНИЯ РЕКОНСТРУКЦИИ ИНФРАСТРУКТУРЫ НА ОСВОБОЖДЕННЫХ ТЕРРИТОРИЯХ АЗЕРБАЙДЖАНА 156

к.э.н. доц. Гамидова Лала
Рамазанова Динара

MÜNDƏRİCAT

9.İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRDƏ İQTİSADİ DƏSTƏK TƏDBİRLƏRİ VƏ VERGİTUTMA MEXANİZMİNİN TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİ 183
i.ü.f.d., dos. Hümbətova Suqra
Güləliyev Tofiq

10.ŞƏRQİ ZƏNGƏZUR İQTİSADİ RAYONUNUN İNVESTİSİYA POTENSİALININ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ 208
Vəliyev Orxan

GİRİŞ

Azərbaycan 44 günlük Vətən müharibəsindəki şanlı Qələbədən sonra regionda qüdrətli geoiqtisadi güc mərkəzlərindən birinə çevrilməkdədir. Hazırda bölgədə yaranmış yeni iqtisadi və siyasi konfiqurasiya dünya ictimaiyyətinin, o cümlədən beynəlxalq iqtisadi təşkilatların diqqət mərkəzindədir. Bu, bir daha təsdiq edir ki, Prezident İlham Əliyevin qətiyyəti, əzmkarlığı və müdrik sərkərdəliyi ilə ərazi bütövlüyümüzün təmin edilməsi Azərbaycanın beynəlxalq arenadakı nüfuzunu qat-qat yüksəldib. İşğaldan azad olunmuş bölgələrimizdə əlverişli iqtisadi rejim formalaşdırılmaqla biznesin yaranması və inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli investisiya mühiti yaradılmağa çalışılır. İnvestisiya iqlimini şərtləndirən 4 istiqamətli (siyasi, iqtisadi, hüquqi və sosial) amillər normal hala gəlməkdədir. Xarici investisiyanın prioritetləri dəqiq müəyyənləşdirilir, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun siyasi və hüquqi tanıtımında aydın mövqeyi olan dövlətləri təmsil edən şirkətlərin bu regionun biznes subyekti olmasına daha çox önəm verilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”in təsdiq edilməsi haqqında Sərəncamının 2.1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş, hazırda son müzakirələr mərhələsində olan “2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nda iqtisadıyyatın şaxələnməsinə və investisiyaların cəlb olunmasına vergi siyasətinin effektiv dəstəyinin təmin edilməsi və investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması üçün bir sıra tədbirlər nəzərdə tutulur: İşğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişafı üçün vergi təşviqlərinin tətbiq olunması; Yeni istehsal sahələrinin qurulmasına görə kapital qoyuluşlarına uyğun olaraq mənfəət vergisinə güzəştlərin verilməsi; Turizmin inkişafı üçün vergi təşviqlərinin verilməsi və s.

Bölgədə bəzi layihələrə artıq başlanılıb. Hazırda əsas məqsəd işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpasıdır. Artıq böyük tikinti-quruculuq işlərinə start verilib. Hazırda Qarabağda beynəlxalq hava limanı, avtomagistrallar tikilir, dəmir yolu xətləri inşa edilir. Bu ilin sonuna kimi bütün Qarabağ ərazisi üçün enerji təchizatı 100 faiz tamamlanacaq. Digər əhəmiyyətli layihələr də gerçəkləşdiriləcək. Azərbaycan bu məsələlərdə də Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı ilə əməkdaşlığa güvənir. Layihələrdən ən mühümü Azərbaycanın tarixi ərazisi olan Zəngəzurdan keçəcək. Beləliklə, Azərbaycanın əsas hissəsi ilə ölkəmizin ayrılmaz hissəsi Naxçıvan Muxtar Respublikasını və Türkiyəni birləşdirəcək yeni nəqliyyat dəhlizi yaranacaq. Bu

layihə regionda nəqliyyat sektorunda yeni imkanlar açacaq. Prezident İlham Əliyev İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzv dövlətlərini də Zəngəzur dəhlizindən faydalanmağa dəvət edib.

İqtisadi baxımdan da Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarına investisiya qoymaq üçün kifayət qədər səbəblər var. Belə ki, burada bol miqdarda enerji mənbələri, yeraltı qiymətli dəmir filizləri, tikinti materialları üçün xammal yataqlar və sair mövcuddur. Elə bu və digər sadalanmayan üstünlüklər səbəbindəndir ki, artıq bir neçə xarici ölkə- Türkiyə, İran, Pakistan və sair kimi ölkələrlə yanaşı, yerli şirkətlər, nəhəng korporasiyalar Qarabağa investisiya qoymaqda maraqlı olduğunu bildirib.

Bir neçə sahənin inkişafı üçün isə artıq baza işlərinə başlanılıb. Belə ki, yaxın vaxtlarda Araz çayı üzərində “Xudafərin” və “Qız qalası” adlı iki su elektrik stansiyasının inşa edilməsi planlaşdırılıb və bununla işğaldan azad edilən ərazilərin elektrik enerjisi ilə fasiləsiz təminatına imkan yaranacaq. Şübhə yoxdur ki, yerli enerji tələbatının ödənilməsi və ölkənin enerji ixrac potensialının artması baxımından hər iki stansiyanın əhəmiyyətli yeri olacaq.

Təbii sərvətlərin, faydalı qazıntıların işlənilməsi investisiyaların qoyuluşu baxımından böyük perspektiv vəd edir. Son illərdə Azərbaycanın qeyri-neft ixracında qızıl mühüm yer tutur. Həm dünya bazarlarında qızılın qiymətinin yüksəlməsi, həm də bu sahədəki şirkətlərin müasir istehsal texnologiyalarına sahib olması onu deməyə əsas verir ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə qızıl yataqlarının istismarı yaxın illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına böyük töhfə verəcəkdir.

Kitab üçün seçilən məqalələrin əsas mövzu istiqamətləri, Qarabağda və Şərqi Zəngəzurda davamlı inkişaf məqsədli investisiya ehtiyaclarının analizi, investisiya siyasətinin dövlətin iqtisadiyyatında rolu, bu ərazilərə xarici investisiyaların cəlb olunması, stimullaşdırılması yolları və investisiya potensialının qiymətləndirilməsi ilə əlaqədardır.

Ümumilikdə kitab Azərbaycan, ingilis və rus dilləri olmaq üzrə 3 dildə 10 elmi-tədqiqat ağırlıqlı məqalələr toplusu şəklindədir. Bu mövzuda tədqiqatların gələcəkdə də davam etdiriləcəyi şübhəsiz vacibdir. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadiyyatının bərpası üçün bölgəyə investisiyanın cəlb edilməsi, ölkə iqtisadiyyatına inteqrasiyası və əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılması və inkişafı istiqamətli tədbirlərin həyata keçirilməsi məcmusunda kitabımızın faydalı olacağına ümid edir və buna inanırıq.

İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ DAVAMLI İNKİŞAF MƏQSƏDLİ İNVESTİSİYA EHTİYACLARININ ANALİZİ

i.ü.f.d. Səfərli Elmir
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

Hüseynov Qeyrət
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

Xülasə

Bu məqalədə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə investisiya ehtiyaclarının analizi mövzusunda elmi və müasir təhlillər aparılmışdır. İşğaldan azad edilən ərazilərimizin yenidən bərpası, Azərbaycan iqtisadiyyatına olan təsiri, kənd təsərrüfatının muasir texnologiya ilə təmin edilməsi, dayanıqlı inkişaf proqramları, turizmin inkişafı üçün tarixi memarlıq abidlərinin yenidən bərpası, əhalinin yenidən bu ərazilərə köçürülməsi Azərbaycan iqtisadiyyatını sürətləndirəcəkdir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə, yeni yaradılacaq olan nəqliyyat-logistika dəhlizləri Azərbaycan iqtisadiyyatına müsbət təsiri fundament hesab edilir.

Qarabağın zəngin təbii sərvətlərinin olması xüsusilə də aqrar, emal və hasilat sənayesinin inkişaf edəcəyinin açıq nümunəsidir. Məqalədə daha çox Qarabağ regionunda hansı sahələrə investisiya cəlb etmək və cəlb olunan investisiya ehtiyaclarının alizindən bəhs edilir.

Açar sözlər: *Qarabağ regionu, işğaldan azad edilmiş ərazilər, investisiya ehtiyacları.*

Giriş

Vətəndaşların bu yaxınlarda işğaldan azad edilmiş ərazilərə geniş miqyasda köçürülməsi, onların eyni vaxtda iqtisadi fəaliyyətə yenidən inteqrasiyası Azərbaycanın 2030-cu il Strategiyasında əksini tapmış beş milli prioritetindən biridir. Azərbaycan ən həssas qrupların - bir milyon məcburi köçkünün (məcburi köçkün) və qaçqınların ehtiyaclarına xüsusi diqqət yetirməklə, "ağıllı şəhərlərə" və "ağıllı kəndlərə" çevirmək üçün bütün resursları səfərbər etmək niyyətindədir.

Tədqiqat işinin təhlili zamanı sistemli yanaşma və PESTLE analiz metodlarından istifadə olunmuşdur. Belə ki, PESTLE analizi ilə tədqiqat işi haqqında iqtisadi dəlillər toplanmış, araşdırılmış və sistemləşdirilmişdir. Bu təhlil metodu ilə olduqca sıx əlaqəlidir. Beləliklə məqalədə həm elmi analiz, həm məntiqi analiz, həm də sorğu metodlarından istifadə edilmişdir.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərimizin iqtisadi inkişafını sürətləndirmək üçün görülən tədbirlər.

Artıq Zəngilan rayonunda ilk "ağıllı kənd"in tikintisi üzrə layihənin icrasına başlanılıb. Bu lahiyədə beş komponent əsasında aparılacaq: mənzil, istehsal, sosial xidmətlər, "ağıllı kənd təsərrüfatı" və alternativ enerji. BMT-nin proqnozlarına görə, 2030-cu ilə qədər Azərbaycan əhalisinin sayı 600 min nəfər artacaqdır. Böyük iqtisadi və sosial layihələrə əsaslanan mütərəqqi şəhərsalma siyasəti də regionda vəziyyəti yaxşılaşdırması üçün əsas hesab edilir. Münaqişədən sonrakı yenidənqurma mürəkkəb, əmək tutumlu və kapital tutumlu proses olduğundan Azərbaycan hakimiyyəti bu prosesə effektiv idarəetmə sistemi qurmaqla başlayıb. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə sosial-iqtisadi, humanitar, təşkilati və digər təxirəsalınmaz məsələlərin həlli üçün əsas dövlət strukturlarının işini sinxronlaşdırmaq üçün əlaqələndirmə qərargahı yaradılıb.

Qarabağda xüsusilə 6 sahənin ciddi inkişafı proqnozlaşdırılır. Bunlar, turizm, nəqliyyat və logistika, mədən sənayesi, kənd təsərrüfatı, emal sənayesi və yaşıl enerji. Bu sahələri inkişaf etdirmək üçün müxtəlif lahiyələr və tədbirlər görüləcəkdir.

Qarabağ regionun enerji potensialı. Böyük neft ehtiyatlarına malik Azərbaycan Qarabağı "yaşıl enerji zonası" elan edib. Azərbaycanın yerli su ehtiyatlarının dörddə biri, yəni ildə təxminən 2,56 milyard kubmetr su

Qarabağda formalaşır. Rayonun Tərtər, Bazarçay (Bərgüşadçay), Həkəri və digər kiçik çaylar kimi əsas su arteriyaları böyük hidroenergetika potensialına malikdir. Qarabağın günəş enerjisi potensialı 3000-4000 MVt, külək enerjisi potensialı isə 300-500 MVt qiymətləndirilir. İranla birgə tikilən Xudafərin SES və Qız Qalası SES-in ümumi gücü 280 MVt, Kəlbəcər və Laçın rayonlarındakı SES-lərin gücü isə 120 MVt olacaq ki, bu da regiona “yaşıl enerji”dən arxalanmağa imkan verəcək.

Bundan əlavə, Kəlbəcər rayonunda 3093 min m3, Şuşada isə 412 m3 termal su ehtiyatları yaşıl energetikanın inkişafı üçün əhəmiyyətli potensiala malikdir. Burada əsas məsələ təkcə yaşıl mənbələrdən enerji əldə etmək deyil, həm də enerjinin ötürülməsi, paylanması və istehlakı üçün ən səmərəli və ağıllı sistemlərdən istifadə etməkdir. Hökumətin Azərbaycanın yaşıl zona elan etdiyi Qarabağda ətraf mühitin mühafizəsinin gücləndirilməsinə diqqət yetirməsi ölkənin qlobal iqlim dəyişikliyi çağırışına ən tutarlı cavabıdır.

Azərbaycan rəhbərliyinin Qarabağ bölgəsini bərpa etmək planlarının mərkəzində onun bərpa olunan mənbələrdən (SES) enerji istehsalı mərkəzinə çevrilməsi dayanır. Belə ki, yerli təbiət su ehtiyatları ilə zəngindir ki, bu da su elektrik stansiyalarından aktiv istifadəyə təkan verir. Bu gün ölkədə mövcud, lakin qəzalı vəziyyətdə olan SES-lər yenidən qurulur, yenilənir, Qarabağda su elektrik stansiyalarının sayını artırmaq niyyətindədir.

Beynəlxalq şirkətlərin regionun enerji sisteminə olan investisiya maraqları olduqca çoxdur. Bundan əlavə, rayonun günəş və külək enerjisi istehsalı mərkəzinə çevrilməsi nəzərdə tutulur. Belə ki, Azərbaycan və Böyük Britaniyanın BP şirkəti Zəngilan-Cəbrayıl zonasında günəş enerjisindən istifadə layihəsini müzakirə edir. Azərbaycanın Energetika Nazirliyi ilə BP arasında bu sahədə 240 MVt gücündə günəş elektrik stansiyasının tikintisi layihəsinin qiymətləndirilməsi və həyata keçirilməsi sahəsində əməkdaşlıq haqqında İcra Sazişi imzalanıb.

Ümumiyyətlə, Qarabağ regionu nəhəng “yaşıl enerji” potensialına malikdir ki, bu da bəzi hesablamalara görə, təxminən 4500 meqavat təşkil edir. Günəş enerjisinin ən böyük potensialı Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarında, Laçın və Kəlbəcər rayonları isə külək enerjisi üçün zəngin potensiala malikdir.

Bildiyiniz kimi, xarici enerji şirkətləri son illərdə “yaşıl enerji” meylinin fonunda bərpa olunan enerji mənbələrinə sərmayə qoymağa və karbohidrogen layihələrindən uzaqlaşmağa üstünlük verirlər. Eyni BP şirkəti, məsələn, 2050-

ci ilə qədər layihələrində sıfır karbohidrogen emissiyasına nail olmaq, yəni faktiki olaraq "yaşıl enerji"yə keçmək niyyətindədir. Məhz buna görə də beynəlxalq enerji şirkətləri Qarabağda bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə gözləntiləri ilə infrastrukturu artıq qurulacaq enerji layihələrinə sərmayə yatırmağa maraq göstərir.

Qarabağda sənayə sahəsinin inkişafı. Azərbaycan Qarabağ bölgəsini sənaye və sənaye parklarının yaradılması mərkəzi elan etdi. Əslində, ölkənin ümumi ixracında qeyri-neft sektorunun payını 50%-ə çatdırmağa çalışan respublika üçün işğaldan azad edilmiş ərazilərdə sənaye parklarının yaradılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sənaye sektorunda işləyən xarici sahibkarlar şirkətlərin fəaliyyətinin qanunla tənzimləndiyi və dəqiq qaydaların olduğu sənaye parklarına və azad iqtisadi zonalara investisiya qoymağa üstünlük verirlər. Bundan əlavə, Qarabağda sənaye parklarının yaradılması güzəştli kreditlərin ayrılmasını və biznesin aparılması üçün sadələşdirilmiş şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutur ki, bu da xarici kapital üçün investisiya yeri seçimində həmişə prioritet olub.

Kənd təsərrüfatının inkişafı. Kənd təsərrüfatı işğaldan azad edilmiş torpaqlarda xarici investorlar üçün daha bir mühüm sahəyə çevriləcək. Qarabağın münbit torpağı, zəngin təbii, o cümlədən su ehtiyatları işğaldan azad edilmiş ərazilərdə məhsuldarlığı artıracaq. Qeyd edək ki, rayonda kənd təsərrüfatı ilə yanaşı, emal sənayesinin də genişləndirilməsi nəzərdə tutulur. Yəni, Azərbaycan kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını genişləndirməklə həm də hazır, emal olunmuş kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal edə biləcək ki, bu da aqrar sektorun ixrac dəyərini artıracaq.

Burada emal sənayesi üçün infrastrukturun yaradılacağı sənaye parklarını bir daha xatırlatmaq yerinə düşər ki, bu da kənd təsərrüfatı məhsullarını logistik xərclər olmadan dərhal yerlərdə emal etməyə imkan verəcək. Məhz buna görə də bir çox xarici şirkətlər, o cümlədən İsrail, Belarus və Rusiya müəssisələri Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində aqroşəhərlər və kənd kommunaları tikməyə hazır olduqlarını bəyan ediblər.

Turizm sektorunun Qarabağda inkişaf tədbirləri. Bu gün Azərbaycan turizm infrastrukturunun çatışmazlığı problemi ilə üz-üzədir, lakin istər yerli, istərsə də xarici şirkətlər artıq regionda turizmi bərpa etmək, mehmanxana, restoran və digər zəruri obyektlərin yaradılması planlarını hazırlayırlar və

şübhə yoxdur ki, bir müddət sonra Şəbəkənin filialları isə Qarabağın məşhur otel və restoranlarında fəaliyyət göstərəcək.

Ümumiyyətlə Qarabağ regionunda təhlükəsizlik təmin olunduqdan sonra bu ərazilərdə hansı təsərrüfat sahələrinin daha yaxşı inkişafı ilə bağlı 130 nəfər arasında sorğu keçirilmişdir. Sorğuda iştirak edənlərin 91 faizi ali təhsili almış 22-40 yaş aralığında olan şəxslərdir. Sorğunun məqsədi müxtəlif fikirlər almaq və həmin fikirləri qrafik formatında əsaslandırmaqdır. Sorğu iştirakçılarının əksəriyyəti Qarabağda sosial-iqtisadi vəziyyət normal olduğu halda həmin ərazilərdə yaşamağa hazır olduqlarını bildirdilər. Sorğu əsasında aşağıdakı nəticələr alınmışdır.

Qrafik 1: Qarabağ iqtisadi rayonlarında hansı təsərrüfat sahəsinin inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır ?" sualına sorğu iştirakçılarının cavabları

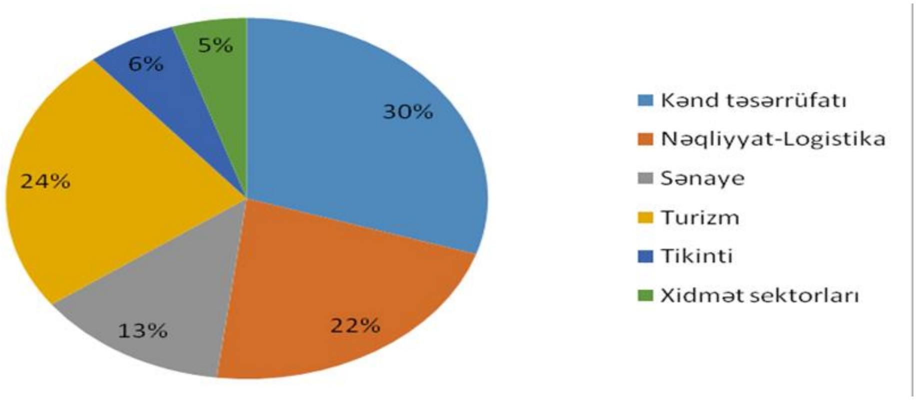

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qarabağ iqtisadi rayonlarında hansı təsərrüfat sahəsinin inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır?" sualına sorğu iştirakçılarının 30%(37 nəfər) kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə; 24%-i(30 nəfər) turizm sektoru üzrə; 22%-i(28 nəfər) logistika-nəqliyyat sahəsi üzrə; 5%-i(7 nəfər) xidmət sektorları üzrə; 13%-i(19 nəfər) sənaye sahələri üzrə; 6%-i(9 nəfər) tikinti sektoru üzrə sahibkarlıq fəaliyyət üçün işğaldan azad olunan ərazilərdə öz işlərini qurmaq üçün daha yaxşı mühit olduğunu qeyd etmişlər.

Sorğu nəticəsinə əsasən belə demək olar ki əhalinin əksəriyyəti Qarabağ regionunda kənd təsərrüfatının daha yaxşı investisiya sahəsi olacağını

düşünürlər. Qarabağ regionunda istər təbii resursların mövcudluğu, istərsə də əlverişli iqlim şəraiti kənd təsərrüfatının inkişafına zəmin yaradır.

Son zamanlar ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun inkişafına daha da önəm verilir. Bu da regionda bu sahəyə olan gözləntilərin daha çox olmasına gətiririb çıxarmışdır. Ölkəmizdə kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişafı üçün müxtəlif tədbirlər və proqramlar qəbul edilmişdir. Nümunə olaraq "Regionların inkişafına dair" inkişaf proqramını göstərmək olar. Bütün bunları nəzərə alaraq deyə bilərik ki ölkəmizin əsas məqsədlərindən biri iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi üçün kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsidir.

"İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə kənd təsərrüfatının hansı sektorlarını inkişaf etdirmək olar?" sualına sorğu iştirakçıları öz fikirlərini bildiriblər. Sorğuya əsasən Qarabağ regionunda həm əkinçiliyin, həm də heyvandarlığın inkişafı üçün şərait vardır. Əlavə olaraq regionda aqrar sahəni inkişaf etdirmək olar. Sorğu 110 nəfər arasında keçirilmişdir.

Belə ki sorğu iştirakçılarının fikrincə kənd təsərrüfatının aşağıdakı sahələrini inkişaf etdirmək olar:

Cədvəl 1: İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə kənd təsərrüfatının hansı sektorlarını inkişaf etdirmək olar?" sualına sorğu iştirakçılarının cavabları.

Sahə	Faiz göstəricisi
Bostan təsərrüfatı	12%
Meyvəçilik təsərrüfatı	16%
Meşə təsərrüfatı	10%
Heyvandarlıq təsərrüfatı	25%
Suvarma əkinçiliyi	19%
Texniki əhəmiyyətli bitkilərin təsərrüfatı	18%

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

"İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə kənd təsərrüfatının hansı sektorlarını inkişaf etdirmək olar?" sualına sorğu iştirakçılarının cavabları heyvandarlıq üzrə 25%(27 nəfər); suvarma əkinçiyi üzrə 19%(21 nəfər) ; meşə təsərrüfatı üzrə 10%(11 nəfər); meyvəçilik təsərrüfatı üzrə 16%(17 nəfər); texniki əhəmiyyətli bitkilərin təsərrüfatı (taxıl,pambıq,tütün)- 18%(20 nəfər); bostançılıq təsərrüfatı üzrə 12%(14 nəfər) olmuşdur.

Sorğu nəticələri aşağıda qrafik formatında göstərilmişdir.

Qrafik 2: Qarabağ iqtisadi rayonlarında hansı təsərrüfat sahəsinin inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır ?" sualına sorğu iştirakçılarının cavabları.

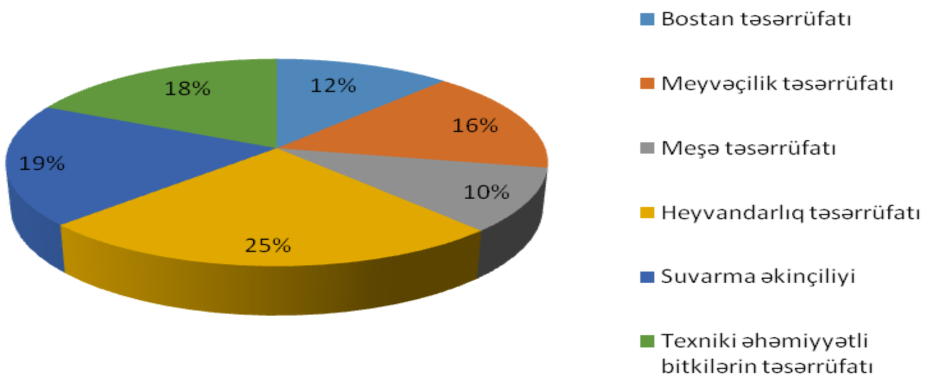

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə müxtəlif sənaye sahələrinin qurulması və müxtəlif biznes subyektlərinin fəaliyyətə keçməsi üçün əlverişli şərait vardır. Sorğu iştirakçılarının fikrinə görə regionda sənayesin həm hasilat həm də emal sahələri üzrə müxtəlif sektorlarını inkişaf etdirmək mümkündür. Sorğu iştirakçılarının qeydlərinə uyğun olaraq regionda qida sənayesini, maşınqayırma, kimya sənayesini inkişaf etdirmək mümkündür. Qeyd olunan sahələrin inkişafı ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun artmasına gətirib çıxaracağını söyləmişlərdir.

Qeyd olunan sənaye sahələrini daha yaxşı inkişaf etdirmək üçün regiondakı təbii resurslardan səmərəli və düzgün istifadə etmək lazımdır.

Metodologiya

Regionda sahibkarlıq faəliyyəti ilə məşğul olacaq yerli və xarici investorların qarşılaşma ehtimalı olan mənfi və müsbət faktorların qruplaşdırmaq üçün PESTLE analizi tətbiq edilmişdir.

Cədvəl 2: Regionda fəaliyyət göstərəcək olan sahibkarların qarşılaşa bilmə ehtimalı olan mənfi və müsbət faktorlar

Müsbət üstünlüklər	Mənfi üstünlüklər
Political (Siyasi)	
Türkiyə, İran və Gürcüstan ilə bağlanmalı olan çoxsaylı ticarət müqavilələrinin olması ehtimalı.	Regionda ermənilərin hələ də yaşamasına verilən icazələr. Ermənistanla atəşkəs pozuntularının baş verməsi ehtimalı.
Economy (İqtisadi)	
Yerli və xarici investorlar üçün region təbii sərvətlərinin əlverişli olması. Bu regiondan keçməsi ehtimalı olan yeni nəqliyyat-logistika dəhlizlərinin olması.	Regionda olan təbii sərvətlərin ermənilər tərəfindən düzgün olmayan səmərəli və qənaətsiz istifadəsi.
Social (Sosial)	
Regionda yaşıyacaq olan əhalinin layiqli yaşamını təmin etmək və yeni xidmət sahələrinin tikilməsi.	Regionun Ermənistanla yaxınlığı həmin ərazilərdə təhlükəli yaşam şəraitinin olmasına gətirib çıxarma ehtimalı.
Technology (Texnoloji)	
Regionun bərpasında ağıllı kənd və şəhər layihələrinin tikintisi, muasir və yeni texnologiyaların inkişafına gətirib çıxaracaqdır.	Bu günə kimi bu regionda texnologiyanın inkişaf etməməsi.
Legal (Hüquqi)	
Yeni sahibkarlar üçün ilk başlarda vergi güzəştlərinin edilməsi ehtimalı.	Regiondan bu günə kimi hər hansı bir məhkəmə və hüquqi prosedurların tətbiqinin olmaması
Ecology (Ekoloji)	
Regionda su kanallarının və anbarların olması. Regionun əlverişli iqlim şəraitinin olması.	Su anbarlarının və kanalların ermənilər tərəfindən çirkləndirilməsi

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

PESTLE analizindən belə nəticəyə gəlmək olar ki, bu regionda sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olacaq investorların qarşılaşma ehtimalı ən çox siyasi və

sosial risklər olacaqdır. Bu analizin məqsədi odur ki mənfi faktorları tapmaq və bu faktorları minimuma endirmək və aradan qaldırmaqdır. Müsbət faktorları daha da genişləndirərək ölkə iqtisadiyyatının inkişafını artırmaq olar.

Qarabağ regionuna olan beynəlxalq investisiya maraqları.

Qarabağın yenidən qurulmasına dövlət və qeyri-dövlət investisiyalarının cəlb edilməsi davamlı iqtisadi artımın əsasını qoyur. Dövlət investisiyaları Qarabağda katalizator rolunu oynayacaq və qeyri-dövlət investisiyalarına zəmin yaradacaq. Artıq Türkiyə, İtaliya, Böyük Britaniya, Pakistan və İsraildən Qarabağın bərpasına yönəlmiş sərmayə axını başlayıb. Qarabağda mədənçıxarma, metallurgiya, qida emalı, trikotaj, turizm, kənd təsərrüfatı, yaşıl energetika sahələrinin inkişafı üçün böyük potensial var.

Qarabağ münaqişəsinin həlli regional iqtisadi-ticarət və nəqliyyat-kommunikasiya əlaqələrinin canlanmasına yol açır. Regionda, eləcə də Cənubi Qafqaz ölkələrində iqtisadi fəallığın artması Şimal-Cənub və Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafında maraqlı olan bütün tərəflərin maraqlarına xidmət edir. Naxçıvan dəhlizində regional layihələr bir-birini tamamlayacaq. Naxçıvan dəhlizi dənizə çıxışı olmayan Muxtar Respublikanın təcrid olunmasına son qoyacaq, eyni zamanda Asiya ilə Avropa arasında daha sıx əlaqəni təmin edəcək. Azərbaycan regionun istifadə olunmamış potensialına əsaslanaraq Qarabağı inkişaf, sülh və təhlükəsizlik platformasına çevirir. Azərbaycan da tolerantlıq və multikulturalizm nümunəsi olaraq son müharibə və işğalın dağıdıcı təsirlərindən sonra Qarabağın xristian və müsəlman irsinin bərpası planlarını açıqlayıb.

Artıq Azərbaycan hökuməti işğaldan azad edilmiş torpaqların bərpası üçün "Böyük Qayıdış" adlı genişmiqyaslı işlərə başlayıb. Bu ərazilərin bərpası və yenidən qurulması üçün 2022- ci ildə dövlət büdcəsindən 1,3 milyard dollar vəsait ayrılıb, Füzulidə yeni avtomobil yolunun və hava limanının tikintisinin təməli artıq qoyulub. Tərtər rayonunun Talış və Suqovuşan kəndlərində yeni yolların çəkilişinə başlanılıb. Bu il Qarabağ bölgəsinin müxtəlif yerlərində silsilə iqtisadi və mədəni tədbirlərin təşkili təklif olunur.

Ölkənin hakimiyyət orqanları müharibədən zərər çəkmiş bölgənin bərpası üçün həm milli, həm də xarici sərmayələrə ümid edir. Hökumət regionun yenidən qurulmasına birbaşa xarici sərmayələri cəlb etmək üçün hüquqi

prosedurları sadələşdirməyə, qanunvericiliyə dəyişiklik etməyə və sifarişli tikinti materiallarının baza qiymətlərini yeniləməyə çalışır. Tikinti tenderlərində baza qiymətinin podratçı təşkilat tərəfindən təklif olunduğu Türkiyə modelinin tətbiq ediləcəyi bildirilir.

Artıq bir neçə ölkə işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpasına dəstək verməkdə maraqlı olduğunu bildirib. Türkiyə şirkətləri Füzuli-Şuşa yeni avtomobil yolunu tikir. Azərbaycan İnnovasiyalar Agentliyi Türkiyənin aparıcı texnoparkı GOSB ilə Qarabağ bölgəsində birgə yüksək texnologiyalar parkının yaradılmasına dair anlaşma memorandumu imzalayıb.

Türkiyənin dövlət bankı olan "Ziraat Bank" Azərbaycanın Şuşa şəhərində filial açmaq niyyətindədir. Azərbaycandakı bank rəsmiləri bildiriblər ki, daxili prosedurlar tamamlanır və Azərbaycan hakimiyyətindən lazımi icazələr alındıqdan sonra Şuşada filial açılacaq. Bank nümayəndələrinin sözlərinə görə, açılış tarixi Bakının qərarından asılıdır. Bu arada Türkiyənin aparıcı sahibkarlarını birləşdirən TÜMKİAD dərnəyinin sədri işğaldan azad edilmiş torpaqlara 50 milyon dollar sərmayə qoymağı planlaşdırdığını açıqlayıb.Tekstil istehsalı milyonlarla dollarlıq investisiyalar üçün əsas sahə kimi müəyyən edilib.

Böyük Britaniya hökuməti də Qarabağ regionunun texnoloji inkişafına dəstək vermək öhdəliyinə sadiqdir. Krallığın Azərbaycandakı səfiri Ceyms Şarp Azərbaycan hökumətinin nümayəndələri ilə regionda "ağıllı şəhərlər"in yaradılmasını müzakirə edib.

İtaliyanın "Ansaldo Energia" şirkəti ilə dekabr ayında Qarabağ bölgəsindəki dörd yarımstansiya üçün avadanlıqların tədarükü üçün 6 milyon dollarlıq müqavilə imzalanıb. Hər birinin gücü 110 kilovat olan yarımstansiyalar erməni işğalından azad edilmiş Ağdam, Füzuli, Qubadlı və Kəlbəcər rayonlarında yerləşdiriləcək. Avadanlıqların çatdırılması martın sonunda başa çatdırılmalı, obyektlər isə 2021-ci il iyunun sonunda tikilib istifadəyə veriləcəkdir.

Macarıstan hökuməti də yenidənqurma işlərinə qoşulmaq istəyir. Ötən həftə ölkənin xarici işlər və ticarət naziri Peter Siyarto Azərbaycanın əmək naziri ilə onlayn görüş keçirib. Macarıstan şirkətlərinin yenidənqurma layihələrinə cəlb edilməsi variantlarını müzakirə ediblər. Siyartonun sözlərinə görə, milli Eksim Bank artıq işğaldan azad edilmiş Azərbaycan torpaqlarının bərpasında iştirak etmək niyyətində olan Macarıstan şirkətləri üçün 100 milyon dollar məbləğində kredit xətti açıb. Bundan əlavə, nazirin sözlərinə görə, Macarıstan

hökuməti müharibənin nəticələrini aradan qaldırmaq üçün vaxtilə işğal olunmuş ərazilərdə minalardan təmizləmə əməliyyatlarının aparılmasına kömək etmək üçün 25 min avro təklif edib (Kınık H. 2021).

KİV-in məlumatına görə, İsrail, Yaponiya və İran şirkətləri də yenidənqurma layihələrinə sərmayə qoymağa hazırdır. Azərbaycanın Energetika Nazirliyi bu yaxınlarda BMT, Aİ, BMT İnkişaf Proqramı, ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi, Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti, Dünya Bankı, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının nümayəndələri ilə Qarabağ regionunda "yaşıl enerji zonası"nın yaradılmasını müzakirə edib.

Ermənistanın işğalından azad edilmiş Azərbaycan torpaqlarının bərpası ilə bağlı çoxdan gözlənilən layihələr bu gün ölkənin növbəti illərdə sosial-iqtisadi inkişafının əsas diqqət mərkəzindədir. Təbii ki, bunlar kifayət qədər maliyyə tutumlu proqramlardır ki, təkcə dövlətdən deyil, həm də özəl biznesdən milyardlarla dollar inyeksiya tələb olunur. Ancaq unidulmamalıdır ki, hər hansı bir investisiya öz nəticəsini verməli və gəlirli olmalıdır. Qarabağ layihələri bizim üçün mənəvi baxımdan nə qədər əziz olsa da, bu məsələdə istisna deyil. Təkcə yerli deyil, həm də beynəlxalq ekspertlər əmin edirlər ki, Qarabağda həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan irimiqyaslı infrastruktur layihələri artıq 2022-ci ildə Azərbaycan iqtisadiyyatının yüksəlişini təmin edən amillərdən birinə çevriləcək .

Bildiyiniz kimi, 2021-ci ilin dövlət büdcəsində bu məqsədlər üçün 2,2 milyard manat və ya ÜDM-in 2,9 faizi nəzərdə tutulmuşdu və artıq bir sıra işlərə, xüsusən də infrastruktura start verilib. Eyni zamanda, xərclərin artmasına baxmayaraq, bu yaxınlarda beynəlxalq reytinq agentliyi S&P Global Ratings Azərbaycanın reytinqini "BB+" səviyyəsində təsdiq etməklə yanaşı, reytinqin proqnozunu "mənfi"dən "stabil"ə dəyişib. Müsbət dönüş məhz uzun illər ölkənin iqtisadi inkişafı üçün əsas risk hesab edilən Qarabağ münaqişəsinin həlli sayəsində baş verdi. İndi Azərbaycan işğaldan azad edilmiş əraziləri bütün iqtisadi potensialı ilə öz balansına qaytardığı üçün risk məsələsi həmişəlik öz həllini tapıb. S&P ekspertləri bildiriblər ki, "stabil proqnoz Azərbaycan, Ermənistan və Rusiya arasında Qarabağda atəşkəs razılaşmasına ümumilikdə riayət ediləcəyi ilə bağlı gözləntilərimizi əks etdirir ki, bu da müharibə ilə bağlı təhlükəsizlik, maliyyə sektoru və ödəniş balansı risklərinin azaldılmasına kömək edəcək".

Deməli, Qarabağda həyata keçirilən yeni layihələr sayəsində Azərbaycanda iqtisadi inkişaf o qədər artmalıdır ki, 2020-ci ildə ÜDM-in kəskin azalmasından sonra bu ildən 2,1% artım gözlənilir, sonra isə göstərici sabitləşməlidir.

Məsələ burasındadır ki, rayonda ilkin infrastruktur bərpa olunan kimi çox yaxşı rentabelli layihələrin - kənd təsərrüfatı, turizm, mədənçıxarma, tikinti materiallarının istehsalı və üstəlik yükdaşımalarının həyata keçirilməsinə başlanılacaq. Maliyyə iqtisadiyyatına emissiyalar pandemiya səbəbindən donmuş iqtisadi fəaliyyəti tədricən işə salacaq və ixrac edilə bilən məhsulların həcmi artırılacaqdır. Üstəlik, önəmlisi odur ki, bütün bu layihələr, təbii ki, qeyri-neft sektoruna aiddir, ona görə də bu il nəzəri olaraq, biz onun həm dövlət büdcəsinin gəlir hissəsində, həm də ÜDM-də payının əhəmiyyətli dərəcədə artmasının şahidi olmalıyıq. Baş nazir Əli Əsədovun qeyd etdiyi kimi, cari il üçün hökumətin prioritetləri Qarabağ bölgəsində turizm marşrutlarının inkişafı, aqrar sahədə layihələr, müasir suvarma sistemlərinin quraşdırılması; su elektrik stansiyalarının tikintisi imkanlarının öyrənilməsi.

Xatırladaq ki, bir müddət əvvəl İnnovasiyalar Agentliyi Türkiyənin ən böyük sənaye bölgələrindən birində yerləşən və 130 texnologiya şirkətinə dəstək verən GOSB texnoparkı ilə memorandum imzalayaraq bu yolda ilk addımı atıb. Memorandum Qarabağda Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılmasını nəzərdə tutur.

80 milyon əhalisi olan İrandan, eləcə də Naxçıvan vasitəsilə 83 milyonluq Türkiyə bazarına məhsul çıxarmaq imkanını nəzərə alsaq, potensial investorlar üçün Qarabağ bölgəsi çox cəlbedici ola bilər.

Yenidənqurma proqramında iştirak etmək niyyətində olan Macarıstan şirkətləri üçün 100 milyon ABŞ dolları məbləğində kredit xətti açan Macarıstanın EximBank-ı son nümunədir. Bundan başqa, Macarıstan minalardan təmizləmə işləri üçün 25 min avro qrant da təklif edib. Böyük Britaniya da analoji yardım göstərməyə hazırdır. Türkiyə, Rusiya, İran və digər dost ölkələr Qarabağdakı layihələrdə iştirak etməyə hazır olduqlarını bildiriblər.

Bir sözlə, Qarabağ müharibəsində qələbənin qeyd olunmasından çox az zaman keçir və hətta Azərbaycanın özündə də Ermənistanın işğalından azad edilmiş ərazilərlə bağlı Strateji Fəaliyyət Planı hazırlanır və artıq biznes təklifləri də daxil olur. Vahid konsepsiya hazırlandıqdan və prioritet layihələrin

konkret siyahısı müəyyən edildikdən sonra investisiya təşəbbüslərinin əhatə dairəsi genişləndiriləcək.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Azərbaycan Respublikası öz ərazi bütövlüyünü bərpa edərək böyük tarixi qələbəyə nail olmuşdur. Bu qələbədən sonra hökümətin əsas məsələsi azad edilmiş ərazilərin yenidən qurulması, bərpası və inkişafı üçün kapital axınları tapmaqdır. Kapital axınları tapmaq üçün isə həm yerli, həm də xarici investorların diqqətini çəkməkdir. Əhalinin bərpa olunmuş ərazilərə qayıtması regionun iqtisadi inkişafının ilkin təkanı olacaqdır. Regionu firavan ərazilərdən birinə çevirmək üçün ilk növbədə bu ərazilərdə əhalinin təhlükəsizliyini təmin etmək və xidmət sahələrinin keyfiyyətini artırmaq lazımdır. Regionda nəqliyyat-logistika dəhlizlərinin yaradılması nəinki regionun, ümumi olaraq Azərbaycan Respublikasının inkişafını sürətləndirəcəkdir. Regionun inkişafı üçün aşağıdakı addımların atılması vacib hesab edilir.

- Azərbaycan Respublikasının Ermənistanın işğalından azad edilən ərazilərinin bərpasını sürətləndirmək. Ağıllı şəhər və ağıllı kənd lahiyələrinin sayını artırmaq.
- Qarabağda külək və günəş elektrik stansiyalarını qurmaq. Bu elektrik stansiyalarının qurulması ciddi investisiya axının olmasına səbəb olacaqdır.
- Qarabağda turizm sahəsini inkişaf etdirmək. Turizmi inkişaf etdirmək üçün ilk növbədə bu ərazilərimizdə olan tarixi və memarlıq abidələrini bərpa etmək lazımdır. Qarabağa turist axının olmasa xarici və yerli investorların bu ərazilərdə hotel və restoran şəbəkələrinin tikilməsinə investisiya yatıracaqlarının gözlətisidir. Əlavə olaraq bu ərazilərdə müalicə əhəmiyyətli yataqlar və resurslar vardır. Bu yataqlarının və resursların yenidən bərpası tibbi turizmin də inkişafına səbəb olcaqdır.
- Regionun iqlim şəraitinin çox əlverişli olması, kənd təsərrüfatının və heyvandarlığın inkişafına səbəb olacaqdır. Bu ərazilərdə kənd təsərrüfatını son texnologiyalar ilə inkişaf etdirmək lazımdır. Son texnologiyalar ilə inkişaf əkinçilikdən və heyvandarlıqdan əldə olunan məhsulların ixrac olunmasına gətirib çıxaracaqlardır.

- Qarabağda mədən sənayesini inkişaf etdirmək lazımdır. Burada yetəri qədər sənaye əhəmiyyətli yataqlar vardır, xüsusilə filiz yataqlarının olmasıdır. Kəlbəcərdə olan Zod qızıl yatağında yeni mədənlərin tikintisi daha çox xarici investorlarını diqqətini çəkəcəkdir. Dünya bazarında qızılın qiymətinin qalxmasıda bu sahəyə olan marağı daha da artıracaqdır. Regionda tikinti materialları üçün də yataqlar vardır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Təbriz Əliyev "Azərbaycanın işğ aldan azad edilən ərazilərində sahibkarlığın mütərəqqi menecment formaları əsasında inkişaf istiqamətləri", İqtisadi Artım və İctimai Rifah, 2021, №1, S.10.

2. Qafqaz Universiteti (2010). "Qarabağ: Bildiklərimiz və bilmədiklərimiz", Bakı, "Qafqaz Universiteti nəşriyyatı ", 283 səh.

3. "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinin 2021-2025-ci illər üzrə bərpası və dayanıqlı inkişafı" Dövlət Proqramı.

4. Fikrətzadə F.F., Hacıyeva S.İ., (2020), İşğaldan azad olunan ərazilərimizdə kənd təsərrüfatı sahəsinin bərpası istiqamətləri və istehsal göstəricilərinin proqnozlaşdırılması Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı № 4 (34), səh. 27-33.

5. Çingiz Vəliyev (18 Fevral 2021) "Azad olunmuş ərazilərdə kənd təsərrüfatı sürətlə inkişaf edəcək" , Xalq qəzeti, S 3.

6. "İşğaldan azad edilən ərazilərin kənd təsərrüfatı potensialı"- https://vergiler.az/news/economy/11103.html.

7. İbrahimov İ.H. (2021), Erməni terroru və işğaldan azad edilmiş ərazilərdə ekoloji vəziyyətİqtisadiyyat.16-22 dekabr, № 50, səh. 28 http://economics.com.az/index.php/tedbirler /yenilikl-r/item/2030-azaerbaydzan-n-ishzhhaldan-azad-edilaen-aerazilaerindae-sahibkarl-zhh-n-inkishaf istizhamaetlaeri.html.

8. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 2021.

İNVESTİSİYA SİYASƏTİNİN DÖVLƏTİN İQTİSADİYYATINDA ROLU VƏ QARABAĞDA TƏTBİQİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Dos. Kaşıyeva Flora
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

Abbasov Nurlan
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

Xülasə

Hər bir ölkənin iqtisadiyyatının səmərəliliyinin yüksəldilməsində mühüm rola malik olan amillərdən biri də investisiya qoyuluşlarıdır. Dövlətin yeritdiyi iqtisadi siyasət isə investisiya qoyuluşlarının başlıca istiqamətlərini müəyyən edir. **İnkişaf etməkdə olan ölkələr üçün investisiya siyasəti iqtisadi inkişaf və makroiqtisadi sabitliyin təmin olunması istiqamətində prioritet rol oynayır.**

Tədqiqat işi təhlil, sistemli yanaşma, məntiqi ümumiləşdirmə kimi tədqiqat üsulları əsasında yerinə yetirilmişdir.Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasında investisiyanın dövlətin iqtisadiyyatında rolu və əhəmiyyətinin araşdırılması, ölkə iqtisadiyyatına göstərə biləcəyi təsirlərin müəyyən edilməsi, investisiya siyasətinin Qarabağa tətbiqi istiqamətlərinin araşdırılması və bu çərçivədə görülməsi nəzərdə tutulan tədbirlərin təhlilini əhatə edir. Şanlı qələbəmizdən dərhal sonra başlayan və hələ də davam edən işlər nəticəsində Qarabağın infrastrukturunun bərpa edilməsi ilə yeni sahələrin yaradılması, inkişafı təmin ediləcəkdir ki, bu da öz növbəsində həm bu bölgənin, həm də ümumən ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafının başlıca meyarlarından biri olacaqdır. Məqalədə investisiyanın mahiyyəti, onun formalaşmasına təsir edən amillər, ölkənin investisiya cəlbediciliyini şərtləndirən faktorlar, investisiya fəaliyyətinin subyektləri və obyektləri, ölkə iqtisadiyyatı üçün önəmli olan istehsal artımının təmin edilməsi baxımından mühüm hesab olunan investisiya mühiti tədqiq olunmuşdur.

Ölkənin investisiya potensialının baş vermiş siyasi və sosial-iqtisadi dəyişikliklərlə bağlı olması, bu cür imkanların isə respublikamızın müstəqil dövlət kimi təşəkkül tapmasından sonra yaranması, bazar iqtisadiyyatına keçdikdən sonra daha da inkişaf etməsi, qeyri-neft sektorunun da çox geniş imkanlara malik olması məsələləri də tədqiqatda yer almışdır.

Məqalədə həmçinin, uğurlu iqtisadi siyasət nəticəsində, xüsusilə son 10 il ərzində Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatında baş verən irimiqyaslı kəmiyyət və keyfiyyət dəyişiklikləri və ölkəmizin iqtisadi qüdrətinin daha da artması, bunun da öz növbəsində xarici investisiya potensialına geniş şərait yaratması və ölkə iqtisadiyyatına əhəmiyyətli təsiri kimi məsələlər öz əksini tapmışdır.

Məqalədə müəyyən illər aralığında həm daxili, həm də xarici investisiya qoyuluşları barədə məlumat verilmiş, artım və azalma tendensiyası üzrə təhlillər aparılmış və bu informasiyaların qrafik təsviri öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: *investisiya, iqtisadiyyat, iqtisadi inkişaf, uğurlu iqtisadi siyasət*

Giriş

İnvestisiya maddi, qeyri-maddi və maliyyə ehtiyatlarının əldə olunması üçün mövcud resursların istifadə olunmasını səciyyələndirir. Daha geniş mənada isə investisiyalar iqtisadi artımı, həmçinin ölkədə iqtisadi inkişafın əldə olunması məqsədi ilə zəruri maliyyə ehtiyatlarının formalaşması mexanizmini təmin edən iqtisadi təsir kimi də başa düşülə bilər (İsayev, 2011). Başqa sözlə ifadə etsək, investisiya, gəlir və ya sosial səmərə əldə etmək məqsədi ilə sahibkarlıq və digər fəaliyyət növləri obyektlərinə yatırılan maliyyə vəsaitindən, həmçinin, maddi və intellektual sərvətlərdən ibarətdir. Bu anlayış pul vəsaitlərinin onların dəyərinin saxlanması və artırılması, gəlirin təmin olunması məqsədilə yerləşdirilməsini nəzərdə tutur. İnvestisiyalar istehsalın inkişaf etdirilməsi üçün istehsal edilmiş məhsulun bir hissəsinin istifadə edilməsi, səhmlərin, istiqrazların alınması, pul vəsaitlərinin bankda əmanət kimi yerləşdirilməsi və ya onların “insan kapitalına” yönəldilməsi ilə bağlı proseslərin məcmusunu özündə ehtiva edir (Əliyev, 2008).

İqtisadi nəzəriyyədən bildiyimiz kimi, dövlət iqtisadi subyektlərin xüsusi vəsaitlərinin bir hissəsini vergilər şəklində əldə edərək onların fəaliyyətlərinin gəlirlilik səviyyəsinə və investisiya fəaliyyətinə birbaşa təsir göstərə bilir. Ölkəmizin mövcud inkişaf səviyyəsi, vergi sistemində aparılmaqda olan əsaslı modernləşmə, vergi prosedurlarının yerinə yetirilməsində müasir informasiya texnologiyalarından istifadənin artırılması və digər bu kimi amillər vergilərin iqtisadi tənzimləmə imkanlarını artırmış, vergi siyasətinin iqtisadi proseslərə

təsirini çox gücləndirmişdir. Belə şəraitdə investisiya mühitinin daha da inkişaf etdirilməsi üçün vergi sisteminin mövcud imkanlarının, onun inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi həm elmi, həm də praktiki baxımdan mühüm aktual məsələlərdəndir (Məmmədov Ə.C., Seyfullayev İ.Z., 2013).

İnvestisiya siyasətinin ölkənin gələcəyinin formalaşmasında əhəmiyyətli rolu olduğundan, dövlətlər investisiya prosesini stimullaşdırmaqda və inkişaf etdirməkdə maraqlıdırlar (Əzizova, 2012).

Əlverişli investisiya mühitinin formalaşması mexanizmi dövlətin investisiya siyasətindən, eyni zamanda, investisiya obyektləri olan müəssisələrin fəaliyyəti nəticəsindən asılıdır (Əzizova G, 2012).

İnvestisiya mühitinin formalaşmasına bir sıra amillər təsir edir. Bunları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

Şəkil 1: İnvestisiya mühitinin formalaşmasına təsir edən amillər

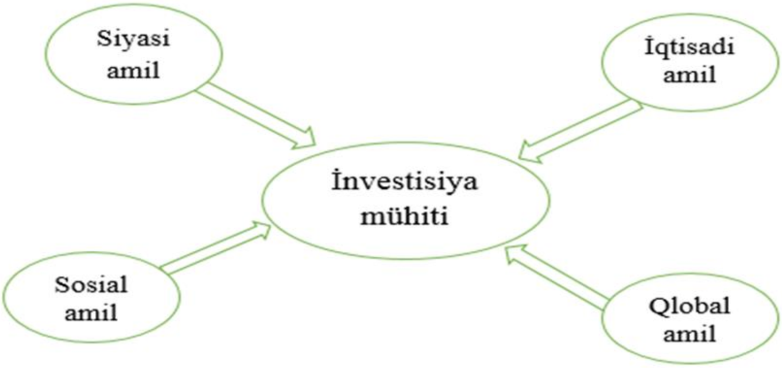

Mənbə: Aslanov H.H. (2012), Xarici investisiyaların cəlb edilməsi və onlara təsir edən amillərin təhlili. Bakı, Dövlət Universitetinin xəbərləri, Sosial-siyasi elmlər seriyası, №1

Siyasi amilin əhatə etdiyi məsələlərə ölkənin geoiqtisadi mövqeyini, ölkənin yeritdiyi siyasəti, ölkədə mövcud olan siyasi sabitliyi, dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi səviyyəsini misal göstərmək olar.

İnvestisiya mühitinə təsir göstərə bilən iqtisadi amilə iqtisadiyyatın ümumi vəziyyəti, inflyasiyanın səviyyəsi, milli valyuta kursunun sabitliyi, vergi sistemi, pul-kredit sistemi, gömrük xidməti, faiz dərəcəsi, iqtisadi fəaliyyətin sərbəstliyi, daxili bazarın səviyyəsi, daxili infrastrukturun inkişaf səviyyəsi və s. daxildir.

Sosial amillər qrupuna cəmiyyət üzvlərinin ideoloji bilik səviyyəsi, ölkə əhalisinin xarici kapitala və şəxsi mülkiyyətə münasibəti, təşkilatçılıq qabiliyyəti və s. aiddir.

Qlobal amillər qrupuna isə beynəlxalq səviyyədə gedən proseslər, siyasi konfliktlər, iqtisadi böhranlar, coğrafi dəyişikliklərin və təbii hadisələrin təsirləri daxildir və bunlar da ölkənin investisiya mühitinə təsir göstərə bilir (Aslanov H.H. 2012).

Milli gəlir ilə investisiya yatırımları arasında çox əhəmiyyətli bir əlaqə vardır ki, bu "multiplikator" effekti adlanır. Bu anlayışı milli gəlirin artımının investisiya məbləğindəki artımdan asılılığını ifadə edən əmsal kimi izah edə bilərik. Bu əmsal o zaman artır ki, istehlakçılar öz gəlirlərindəki artımdan istehlak həcminin artırılması üçün istifadə edirlər. Əksinə olaraq, istehlak xərclərinin azaldılaraq əsas hədəfin yığıma yönəlməsi nəticəsində isə bu əmsal azalır.

2019-cu ildə 190 ölkənin biznes mühitinin qiymətləndirildiyi Dünya Bankının nüfuzlu "Doing Business" hesabatında Azərbaycan 25-ci yerdə mövqe tutmuşdur. Bu hesabatda Azərbaycan Avropa və Mərkəzi Asiya regionu üzrə ən islahatçı üç ölkədən biri kimi təqdim edilib. 2020-ci il hesabatında isə Azərbaycan ən islahatçı 20 ölkə sırasına daxil edilib.

Bu gün müstəqil dövlətimiz özünün ən uğurlu dövrünü yaşayır. Çoxəsrlik tarixində Azərbaycan heç vaxt indiki qədər güclü olmamışdır. Bu gün Azərbaycanda aparılan islahatlar xalqımızın gələcək inkişafını təmin edir (https://www.economy.gov.az).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti **İlham Əliyevin** *"*Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında" F*ərmanında* qeyd olunur ki, Azərbaycan Respublikasında qeyri-neft sektorunun davamlı və rəqabətqabiliyyətli inkişafı dövlətin iqtisadi siyasətinin prioritet istiqamətidir.

Əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş iqtisadi inkişaf strategiyası qısa zaman ərzində böyük nailiyyətlərin əldə edilməsinə imkan vermiş, uzunmüddətli dövr üçün düşünülmüş iqtisadi siyasət ölkədə makroiqtisadi sabitlik və dinamik iqtisadi inkişaf üçün əsaslı zəmin yaratmışdır. Nəticədə geniş sahibkarlar təbəqəsi formalaşmış, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında özəl sektorun rolu daha da artmış və ümumdünya iqtisadi sisteminə inteqrasiya sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə olunmuşdur.

Ümumilli lider, Ulu Öndər Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasət nəticəsində qapalı sosial-iqtisadi sistemi əvəzinə "açıq qapı" siyasətini həyata keçirildi ki, bu da xarici investisiya qoyuluşu baxımından stimullaşdırıcı rol oynayıb. İnvestorların hüquq və mənafelərinin müdafiə edilməsi, mülkiyyətin toxunulmazlığında, yerli və xarici sahibkarlara eyni, bərabər imkanların yaradılması bu istiqamətdə görülən işlərin əsas göstəricilərindəndir. "İnvestisiya fəaliyyəti haqqında", "Xarici investisiyaların qorunması haqqında", "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması haqqında" qanunların və bir sıra normativ sənədlərin qəbulu məhz bu məsələlərə nə dərəcədə önəm verildiyini göstərir. Ölkəmizin zəngin neft ehtiyatları hər zaman xarici investorlar tərəfindən maraq dairəsində olmuşdur. 1994-cü il 20 sentyabrda "Əsrin müqaviləsi"nin bağlanması ilə iqtisadiyyatımız dünyaya inteqrasiya etmiş oldu. Ümumilikdə neft strategiyası ilə sürətlənən Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf dinamikası qarşıdakı illərdə daha genişmiqyaslı şəkildə davam etdirildi (https://xalqqazeti.com/az/news/84044).

İkinci Qarabağ müharibəsində qazandığımız şanlı qələbəmizdən sonra qarşıda duran əhəmiyyətli məsələlərdən biri də işğaldan azad etdiyimiz rayonlarda infrastrukturun bərpası və bu bölgənin investisiya cəlbediciliyinin artırılmasıdır. Uzunmüddətli dövr üçün dayanıqlı inkişafı şərtləndirən ən başlıca amillərdən olan investisiya cəlbediciliyinin artırılması üçün bir sıra qarşıda duran vəzifələr vardır:

- İnvestorlar üçün əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması;

- İnvestisiya fəaliyyətinin hüquqi-normativ bazasının inkişaf etdirilməsi;

- İnvestorların məlumatlandırılması sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi.və.s

Ölkəmizdə investisiya siyasətinin prioritet istiqamətləri vardır. Bunlara qeyri-neft sektorunun da investisiya cəlbediciliyinin artırılması və investisiya layihələrinin Strateji Yol Xəritələri ilə müəyyən olunmuş sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarına uyğunluğunun təmin edilməsi kimi məsələləri misal çəkə bilərik. Bundan başqa dövlət investisiyalarının elm tutumlu sahələrə istiqamətləndirilməsi, ölkədəki iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, investisiya siyasətinin müasir inkişaf tendensiyalarına uyğulaşdırılması tədbirləri prioritet istiqamətlərdəndir. Beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılan mühasibat uçotu və auditor fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi də çox vacib məsələlərdən hesab edilir (https://economy.gov.az/article/investisiya-siyaseti/21347).

Cari ilin aprelin 12-də Prezident İlham Əliyev bu ilin I rübünün yekunlarına dair keçirilmiş müşavirədə giriş nitqində bildirmişdir ki, münaqişədən sonrakı dövrdə ölkəmizdə bütün nəzərdə tutulan planlar yerinə yetirilməkdədir. Prezident Cənab İlham Əliyev Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda görülməsi nəzərdə tutulan işlər və planlar barədə məlumat vermişdir. Ölkə üzrə investisiya proqramı çərçivəsində nəzərdə tutulan işlər plan üzrə davam edir. Əhali tərəfindən aidiyyəti qurumlara vətəndaşlar tərəfindən müraciətlər daxil olur və bu müraciətlər hər biri diqqətlə nəzərdən keçirilir. Ikinci Qarabağ müharibəsindəki şanlı qələbəmiz ölkəmizə böyük maraq yaratmış və buna görə də burada biznes əlaqələri qurmaq istəyənlərin sayı kifayət qədər artmışdır. Beynəlxalq ictimaiyyətin ölkəmizə artan hörmət və marağını investisiya layihələrində görmək olur. Xarici sərmayedar tərəfindən tikilən 470 meqavat gücündə olan stansiyalar gələn il istismara veriləcək. Maliyyə naziri Samir Şərifov həmin müşavirədə qeyd etmişdirki, Qarabağın bərpası üçün dövlət büdcəsindən 2.2 milyard manat vəsait ayrılmışdır, birinci rüb ərzində 15 faizdən çox hissəsi artıq icra olunmuşdur. Cari il ərzində “Azərenerji” tərəfindən 5 elektrik stansiyası bərpa ediləcək və bu stansiyalar 27 meqavat gücə malik olacaq. Digər stansiyaların sahibkarlar tərəfindən bərpası və işlənməsi daha effektiv ola bilər. Bununla həm dövlətin xərc yükünü azaltmaq olar, həm də sahibkarlar üçün əlverişli investisiya kimi qiymətləndirilə bilər. Ölkəmizin digər bölgələri ilə işğaldan azad etdiyimiz bölgələr elektrik xətləri ilə birləşdirildiyinə görə bu rayonlarda istehsal ediləcək enerji ümumi sisteme aid ediləcək. Sahibkarlar üçün bu cür şərait olduqca maraqlı ola bilər. Bu proseslərlə İqtisadiyyat Nazirliyi və Prezident Administrasiyası məşğul olur və bir sıra təkliflər irəli sürülüb. Bərpası nəzərdə tutulan stansiyaların yerləri ilə əlaqəli sahibkarlara təqdimat keçirilməsi effektiv nəticə verə bilər. Bir sıra xarici şirkətlər Laçın və Kəlbəcərdə külək elektrik stansiyalarının inşası ilə əlaqədar müraciət edirlər. Bu işlərin icrası üçün həm xarici həm də yerli şirkətləri cəlb etmək lazımdır (https://www.sosial.gov.az/en/post_539234).

Prezident cənab İlham Əliyev bu müşavirədə həmçinin qeyd etmişdir ki, ölkə üzrə investisiya proqramı plana uyğun şəkildə davam etdirilir. Layihələr üzrə müvafiq qurumlara vətəndaşların müraciətləri daxil olur və bu daxil olan müraciətlərə xüsusi diqqət yetirilir. Prezident, cənab İlham Əliyev qeyd edib ki, investisiya proqramı tərtib edilərkən yerlərdən gələn təkliflərə üstünlük verləcəkdir (https://president.az/az/articles/view/55780).

Bölgədə formalaşan yeni reallıqlar beynəlxalq əməkdaşlığın da formatına öz təsirini göstərir. Belə ki, düşmən tapdağından azad olan ərazilərimizdə yenidənqurma, sosial rifah və məşğulluq konsepsiyası istiqamətindəki layihələri həyata keçirmək məqsədilə xarici investisiya da yerli investisiya ilə bərabər cəlb edilməkdədir (https://xalqqazeti.com/az/news/72576).

Ölkəmizdə aparılan iqtisadi siyasətin əsas istiqamətlərindən olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq sahəsinin inkişafı üçün idarəçiliyin yeni standartlara uyğunlaşdırılması, bu sahənin dəstəklənməsi və ölkə iqtisadiyyatındakı mövqeyinin gücləndirilməsi kimi məsələlər prioritet məsələlərdən hesab edilir. KOBİA, ölkəmizə yatırım etmək niyyətində olan xarici və yerli sahibkarlar arasında əlaqələr yaradır, vasitəçilik edir və bu sahədə onlara köməklik göstərir. İşğaldan azad etdiyimiz rayonların əhəmiyyətli investisiya potensialından tam istifadə üçün dördüncü sənaye inqlabi standartlarına uyğun şəkildə, resurs və potensial nəzərə alınmaqla Azərbaycan iqtisadiyyatına inteqrasiya olacaq. Ölkəmizin yerinə yetirdiyi strategiyaya uyğun olaraq sahibkarlığın inkişafı və investisiyaların cəlb edilməsi agentliyin əsas strateji hədəfləri arasındadır. KOBİA-nın gələcək planlarına bizneslərin məsləhət və təlim xidmətlərinə,maliyyə resurslarına güzəştli çıxışlarını təmin etmək məqsədilə KOB evinin, “KOB Dostu” şəbəkəsinin fəaliyyət istiqamətlərinin təminatı kimi məsələlər daxildir. Düşmənlərdən azad etdiyimiz torpaqlarımızın investisiya potensialı yerli və beynəlxalq səviyyədə təşkil olunan tədbirlərdə investorlara təqdim olunması bu torpaqlarımızın yenidən çiçəklənməsi və inkişafı baxımından olduqaca əhəmiyyətlidir.

2020-ci il noyabrın 18-21-də ölkəmizin işğaldan azad edilmiş torpaqlarının investisiya, eyni zamanda iqtisadi potensialı Türkiyənin İstanbul şəhərində “MUSİAD Expo-2020” beynəlxalq sərgisində nümayiş etdirilib. Ölkəmizin sərgidə təmsil olunduğu stend “Qarabağ Azərbaycandır” (“Karabakh is Azerbaijan”) adlandırılıb. Bu stend Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi (KOBİA) tərəfindən təşkil olunmuşdur və Qarabağın incisi Şuşa qalasının və Şuşa şəhərində yerləşən Yuxarı Gövhər Ağa məscidinin formasında dizayn olunmuşdur. Bu sərgi ölkəmizin “Qarabağ Azərbaycandır” (“Karabakh is Azerbaijan”) şüarı ilə təmsil olunduğu ilk beynəlxalq sərgi idi. Burada 30 ildən çox işğal altında qalmış, 44 gün davam edən Vətən müharibəsində işğaldan azad edilmiş torpaqlarımızın turizm, faydalı qazıntı və investisiya potensialı, mədəni irsi, təbii sərvətləri və iqtisadi imkanları haqqında bu stendi ziyarət edənlərə, investorlara və iş adamlarına məlumat verilmiş və eyni zamanda,

azad edilmiş torpaqlarımızın potensial imkanlarını təcəssüm etdirən foto və video materiallar nümayiş olunmuşdur. Həmçinin, bu torpaqlarda ölkəmizin həyata keçirəcəyi bərpa-quruculuq işlərində və biznesin təşkilində xarici investorların iştirakının mümükün ola biləcəyi bildirilib (https://smb.gov.az/storage/KOB%C4%B0A%20%C4%B0CMAL%202020.pdf).

2021-ci ilin okytabr ayında isə Bakıda "Rebuild Karabakh" – "Qarabağın Bərpa, Yenidənqurma, və İnkişaf" adlı sərgisi təşkil olundu. Burada 17 fərqli ölkədən olan 270-dən çox şirkətin müxtəlif məhsulları təqdim olunub (https://www.yeniazerbaycan.com/Iqtisadiyyat_e62932_az.html).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev dəfələrlə çıxışlarında işğaldan azad edilmiş torpaqların bərpa prosesində dost ölkələrin iştirakını görmək istədiyini bildirib və ölkəmiz hər zaman olduğu kimi, bu dəfə də yenidənqurma prosesində müttəfiqlik münasibətlərinə sadiq qalmışdır.

İşğaldan azad etdiyimiz ərazilərdə həyata keçirilən yenidənqurma işlərində qardaş Türkiyə eynilə müharibə dövründə olduğu kimi, bərpa prosesində də öz dəstəyini göstərir.

Türkiyənin "Kolin İnşaat" şirkəti qələbəmizlə nəticələnən müharibədən sonra infrastruktur quruculuğu ilə əlaqəli işlərin yerinə yetirilməsini öz üzərinə götürdü. Bu şirkət Əhmədbəyli-Füzuli-Şuşa avtomobil yolunun tikintisində də iştirak edir.

Bundan başqa, Azərbaycan İnnovasiyalar Agentliyi Türkiyənin GOSB (Gebze Organize Sanayi Bölgesi) texnoparkı ilə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə texnopark yaradılmasına dair memorandumu imzalayıb (https://science.gov.az/az/news/open/16136).

İşğaldan azad olunmuş torpaqlarımızda yenidənqurma işlərində artıq Çin şirkətləri də yaxından iştirak edirlər. İsrail şirkətləri də bu ərazilərimizə investisiya qoyulmasında maraqlıdırlar. Düşmənlərdən təmizlənmiş ərazilərimizdə bərpa proqramında iştirak edən dövlətlərdən biri olan Macarıstanın "Exim Bankı" bu proqramda iştirak etmək istəyən macar şirkətlərinə 100 milyon dollar həcmində kredit xətti açıb.

Bərpa quruculuq işlərində ölkəmizə dəstək olan ölkələrdən biri də İtaliyadır. Belə ki, "Ansaldo Energia" şirkəti ilə "Azərenerji" ASC arasında əməkdaşlıq

müqaviləsi imzalanmışdır. İngiltərənin “BP” şirkəti də yenidənqurma prosesində iştirak etmək istədiyini bildirib. Bu böyük şirkətlə imzalanan icra müqaviləsinə görə, Cəbrayıl rayonunda günəş-elektrik stansiyasının inşası qərara alınıb.

ABŞ, Rusiya, Pakistan, Səudiyyə Ərəbistanı, Ukrayna kimi ölkələrə məxsus şirkətlər də düşməndən azad edilmiş torpaqlarımızda rekonstruksiya proqramında iştirak etmək niyyətində olduqlarını bildirən şirkətlər arasında yer tutmaqdadırlar (https://xalqqazeti.com/az/news/95868).

Milli iqtisadiyyatın inkişafına və ixracın şaxələndirilməsinə istiqamətlənən islahatlar qeyri-neft sektorunun inkişafına təkan verib. Bu islahatlar çərçivəsində daim diqqət mərkəzində saxlanılan investisiya siyasəti və sözügedən istiqamətdə görülən tədbirlər vacib əhəmiyyət daşıyır. Son dönəmlərdə investisiya mühitinin təkmilləşdirilməsi baxımından vergi və gömrük sahəsində mühüm islahatlar həyata keçirilir. “Yaşıl dəhliz”, elektron satınalma, “bir pəncərə”, kreditlərə əlçatanlıq kimi sahələrdə vacib işlər görülüb. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 18 yanvar tarixli Fərmanı ilə "İnvestisiya təşviqi sənədinin verilməsi Qaydası" təsdiqlənmişdir. Bu sənəd Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində və "Gömrük tarifi haqqında" Qanununda müəyyən edilmiş güzəştlərdən istifadə etməyə şərait yaradır. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə 2016-cı il 19 yanvar tarixində edilmiş dəyişikliklərə əsasən, investisiya təşviqi sənədinə sahib olan hüquqi şəxslər və sahibkarlar müvafiq olaraq mənfəət və gəlirin 50 faizindən, əmlaklarına görə əmlak vergisindən, mülkiyyətində olan və ya istifadə etdiyi torpaqlara görə torpaq vergisindən, texnika, texnoloji avadanlıqlar və qurğuların idxalı üzrə idxalda ƏDVdən 7 il müddətinə azad edilmişdir. Həmçinin "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda 2016-cı il 19 yanvar tarixində edilmiş dəyişikliklərə görə investisiya təşviqi sənədinə sahib olan hüquqi şəxslər və sahibkarlar tərəfindən texnika, texnoloji avadanlıq və qurğuların idxal edilməsi üzrə 7 il müddətinə idxal rüsumlarından azad edilmişdir. Həmçinin, "Qeyri-neft ixracının təşviqi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1 mart 2016-cı il tarixli Fərmanına əsasən, qeyri-neft məhsullarının ixracını həyata keçirən şəxslərə ixrac gömrük bəyannaməsində qeyd olunan dəyərin 3% baza olmaqla (məhsulların növündən asılı olaraq ixrac təşviqinin baza məbləğinə əmsallar tətbiq edilməklə) ixrac təşviqi ödəniləcəkdir. Eyni zamanda "Gömrük sistemində islahatların davam etdirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında"

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 4 mart 2016-cı il tarixli 1853 nömrəli Sərəncamına əsasən, elektron gömrük xidmətlərinin daha da inkişaf etdirilməsi, gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı tələb edilən sənədlərin və prosedurların sayının azaldılması, gömrük orqanlarına öncədən elektron formatda qısa idxal bəyannaməsini təqdim etməklə malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi üçün "Yaşıl dəhliz" və beynəlxalq təcrübədə mövcud olan digər buraxılış sisteminin yaradılması və s. kompleks tədbirlərin həlli ilə bağlı tapşırıqlar verilmişdir. Beynəlxalq təcrübənin tətbiqi istiqamətlərindən olan "Bir pəncərə" sisteminin tətbiq edilməsi ilə sahibkarlıq subyektlərinin qeydiyyatı əhəmiyyətli şəkildə asanlaşmışdır. Elektron xidmətlərin istifadəsi nəticəsində fiziki və hüquqi şəxslərin sahibkarlıq fəaliyyətinin onlayn formada qeydiyyatına, vergi bəyannamələrin elektron qəbuluna başlanmışdır. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetin 8 sentyabr 2014-cü il tarixli 300 nömrəli Qərarına əsasən elektron imzanın alınması müddəti 2 gündən 1 günə salınmışdır. Həmçinin, "Tikinti layihələrinin ekspertizadan keçirilməsi Qaydaları"na uyğun olaraq, tikinti layihələrinin ekspertizasının "bir pəncərə" prinsipi ilə həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Azərbaycan Respublikasının ərazisindən dəmir yolları, dəniz nəqliyyatı, dəniz limanları və dəniz terminalları vasitəsilə tranzit yüklərin daşınmasında "bir pəncərə" prinsipinin tətbiq olunması nəzərdə tutulmuşdur və "bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi üzrə vahid dövlət orqanının səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi Kordinasiya Şurasına tapşırılmışdır (https://economy.gov.az/az/page/iqtisadiyyat/investisiya/investisiya-muhiti).

Ölkəmizin siyasi baxımdan sabitliyi, milli, dini, irqi tolerantlığı, güclü iqtisadi potensialı, cəlbedici biznes və investisiya mühiti, əhəmiyyətli tranzit mövqeyi investisiya qoyuluşu baxımından cox müsbət məqamlar hesab edilir. Beynəlxalq müqavilələrdə qeyd olunan öhtəliklərin tam olaraq yerinə yetirilməsi nəticəsində ölkəmiz dünya miqyasında etibarlı tərəfdaş dövlət kimi tanınır. Bundan başqa, bu gun ölkəmiz Avropanın enerji təhlükəsizliyi aspektində çox vacib rol oynayır. Qeyri-neft sektorunun inkişafı kontekstində ölkəyə yatırımların çoxaldılması, ixrac potensialının yüksədilməsi, tərəfdaşların tapılması və əməkdaşlıq proyektlərinin həyata keçirilməsi kimi məsələlər qarşıya qoyulmuş prioritet istiqamətlərdəndir. Xarici dövlətlər ilə ölkəmiz arasında investisiyaların təşviqine dair çoxsaylı müqavilələr imzalanıb. Avropa ittifaqının bir çox üzv ölkəsi ilə ölkəmiz arasında ikiqat vergitutma ləğv edilib (https://xalqqazeti.com/pdf/xalq%2012%20mar%20OPT.pdf).

Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə rəşadətli Ordumuzun qüdrəti sayəsində işğaldan azad edilmiş torpaqlarımıza "Böyük Qayıdışın" təmin olunması məqsədi ilə Prezident İlham Əliyevin müvafiq Sərəncamına əsasən, tədbirlər planı hazırlanmış və bu istiqamətdə işlər uğurla həyata keçirilməkdədir. Bu ərazilərdə sosail-iqtisadi, təşkilati,eyni zamanda, bu istiqamətdə fəaliyyətin əlaqələndirilməsi üçün və s. məqsədlə Əlaqələndirmə Qərargahı və bunun da nəzdində müxtəlif məsələlər üzrə işçi qruplarından ibarət İdarələrarası Mərkəz yaradılmışdır. Mərkəzin yaradılmasında məqsəd kommunikasiya funksiyasının təmin edilməsi, eyni zamanda, lazımi analitik-təşkilati yardımın göstərilməsi olmuşdur (https://president.az/az/articles/view/47738).

Düşmənlərdən təmizlənmiş ərazilərdə işğalçı dövlət tərəfindən dağıdılmış torpaqlarımızda bərpa-quruculuq işlərinin aparılması, dayanıqlı məskunlaşma naminə layiqli həyatın, iqtisadi fəallığın təmin olunması və rifahın mütəmadi yüksəlməsi məqsədilə "Qarabağ Dirçəliş Fondu" publik hüquqi şəxs təşkil olunmuşdur (https://president.az/az/articles/view/49876).

İşğaldan azad etdiyimiz ərazilərin ölkənin ümumi iqtisadiyyatına inteqrasiyası, yeni beynəlxalq və regional nəqliyyat-logistika dəhlizlərindən istifadə Azərbaycanın inkişafına böyük təkan verəcək. Bu kontekstdə regionda təhlükəsizliyin, sabitliyin, rifah əviyyəsinin və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın inkişafı, o cümlədən ticarət-iqtisadi əlaqələrin inkişafı Cənubi Qafqazın lider dövləti olan Azərbaycanın regionda iqtisadi və sosial yönümlü əlaqələrin müəyyənləşdirilməsində rolunu daha da gücləndirəcək.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər"i təsdiq edildi. Bu sənədə əsasən, iqtisadiyyatda uzunmüddətli yatırım resurslarının əsas özülü olan kapital və sığorta bazarının inkişafı təmin edilməlidir. Milli bank sektorunun dayanıqlığı təmin olunmalı, ona olan güvən artmalı, real iqtisadiyyatın maliyyələşdirilməsində bankların rolu yüksəldilməli və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına stimul verməlidir. Ölkə iqtisadiyyatına birbaşa xarici investisiyaların, o cümlədən infrastruktur sahələrinə strateji investorların maraq etməsi təmin edilməlidir. Lakin bu zaman ölkənin milli maraqlarının müdafiəsi və xarici investorlara ədalətli rəqabət mühitinin formalaşması ilə investisiyaların səmərəli tənzimlənməsi hər zaman diqqət mərkəzində və nəzarətdə saxlanılmalıdır (https://president.az/az/articles/view/50474).

Azərbaycan Respublikasənın İqtisadiyyat naziri Mikayıl Cabbarov dövlət başçısı tərəfindən təsdiq edilmiş 2030-cu llədək sosial-inkişafa dair Milli Prioritetlərə əsasən, hazırda 2022-2026-cı illər üzrə ölkəmizin ortamüddətli strateji inkişaf strategeyiasının hazırlandığını və gələcəkdə istehsal fəaliyyətinə, investisiya alətlərinə, turizm sahəsinə və işğaldan azad edilmiş ərazilərə yeni vergi güzəştlərinin verilməsi məsələsinə baxılacağını diqqətə çatdırıb (https://www.taxes.gov.az/az/post/1631).

Uğurlu sosial-iqtisadi və siyasi nailiyyətlər, milli və multikultural dəyərlər Azərbaycanın qüdrətinin gələcəkdə daha da yüksələcəyinə inam yaradır. Bunlar da öz növbəsində, Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyinin güclənməsinə və ölkəmizin 2030-cu ilə qədər müasir həyat səviyyəsinə dayanan yüksək sosial cəmiyyətə malik güclü bir dövlətə çevrilməsinə zəmanət verir. Azərbaycan dövləti ölkə əhalisinin rifahının daha da yaxşılaşdırılması üçün sosialyönümlü bazar iqtisadiyyatının inkişafı lehinə seçim etmişdir (https://xalqqazeti.com/mobile/az/news/69978).

Milli ictimai rifahın davamlı artımını təmin etmək üçün yüksək, dayanıqlı, əhatəli və əsasən özəl təşəbbüslərə əsaslanan iqtisadi artımın sürətləndirilməsi, əhalinin işğaldan azad edilmiş ərazilərə qayıtmasının təmin edilməsi Azərbaycanın yeni inkişaf magistralının əsasını təşkil edir. Ölkəmizin uzunmüddətli davamlı və sürətli inkişafı üçün cəmiyyət, biznes və dövlət üçlüyünün uğurlu əlaqəsi möhkəmlənəcək. Ölkədə özəl təşəbbüsün yaradıcı və innovativ əsaslarla inkişafı iqtisadi resursların daha yüksək əlavə dəyər yaradan sahələrə yönəldilməsini təmin edəcəkdir.

Növbəti onillikdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı üçün aşağıdakı beş Milli prioritet həyata keçirilməlidir (https://president.az/az/articles/view/50474):

1. davamlı inkişaf edən rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat;

2. dinamik, inklüziv və sosial ədalətli cəmiyyət;

3. Rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiya məkanı;

4. İşğaldan azad edilmiş ərazilərə böyük qayıdış;

5. Təmiz ətraf mühit və yaşıl inkişaf ölkəsi.

Qeyd olunan Milli Prioritetlər BMT-nin "Dünyamızın transformasiyası: Dayanıqlı İnkişaf üçün 2030-cu il Gündəliyi"ndən irəli gələn öhdəliklərin həyata keçirilməsində də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi artım sağlam və balanslı olmalıdır. Belə iqtisadi artım ölkənin davamlı inkişafı üçün zəmin yaradacaq. Bu prioritetin səmərəli həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı iki məqsədə nail olmaq lazımdır:

- davamlı və yüksək iqtisadi artım;

- daxili və xarici təsirlərə qarşı müqavimət.

İqtisadi artım vətəndaşların həyatına təsir edən əsas amillərdən biridir. Davamlı iqtisadi artım, milli iqtisadiyyatın dərin şaxələndirilməsi, mal və xidmətlərin ixrac potensialının tam reallaşdırılması üçün yeni "hərəkətverici qüvvələr" tapmaq lazımdır. Neft sektoru sosial-iqtisadi inkişafın sütunlarından biri olsa da, qeyri-neft iqtisadiyyatı inkişafın mərkəzinə çevrilməlidir (https://president.az/az/articles/view/50474).

2022-ci ilin may ayının 4-də Prezidentimiz cənab İlham Əliyev Zəngilan rayonunun nümayəndəsi Vahid Hacıyevi videoformatda qəbul edib. Dövlət başçımız görüş zamanı qeyd etmişdir ki, Zəngilan rayonu şanlı qələbəmizdən sonra məcburi köçkünlərin öz yurdlarına qayıdacağı ilk rayon olacaq. İlk pilot layihə isə bu rayonun Ağalı kəndində tətbiq olunacaq. Həmçinin, dövlət başçımız qeyd etmişdir ki, sistemli şəkildə həyata keçiriləcək tədbirlər zamanı əhalinin təhlükəsizliyi, məşğulluğu, rifahı, rahatlığı və gələcək inkişafı nəzərə alınacaqdır. Zəngilan dəhlizi həm bizim ölkəmiz, həm də qonşu ölkələr üçün imkanları artıracaqdır. Zəngilan rayonunda həyata keçiriləcək əhəmiyyətli infrastruktur layihələri vardır. Onlardan ən əhəmiyyətlilərindən biri də Zəngəzur dəhlizinin bir parçası olan nəqliyyat infrastrukturudur. Hal hazırda istifadə olunan, Sovet dövründə əsası qoyulan yol yenidən bərpa ediləcəkdir. Yeni dord və altı zolaqlı magistral avtomobil yolunun inşası sürətlə davam etdirilir. Zəngilandan Qubadlıya və Qubadlıdan Laçına bir neçə zolaqdan ibarət yeni yol inşa edilir. Bu yol Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonuna aid olan rayonların birləşməsinə xidmət edəcəkdir. Zəngilan rayonunun həmsərhəd rayon olması buranın ixrac bazarındakı rolunu xüsusi olaraq artırır və biz bu üstünlükdən maksimum faydalanmalıyıq.

İşğaldan azad etdiyimiz rayonlarda görülməsi nəzərdə tutulan vacib tədbirlərdən biri də əhalinin məşğulluğudur. Ağalı kəndində məşğulluq

məsələləri ilə bağlı tapşırıqlar verilmişdir. Keçmiş məcburi köçkünlərin kənd təsərrüfatında, dövlət və özəl müəssisələrdə işləməsi üçün imkanlar yaradılacaqdır. Ərzaq təhlükəsizliyinin başlıca prioritet məsələlərdən olduğu nəzərə alınaraq kənd təsərrüfatı ilə bağlı əhəmiyyətli planlar hazırlanmışdır. Bu planların effektiv tətbiqi nəticəsində idxaldan asılılıq səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə aşağı düşəcəkdir. Bu istiqamətdə məhsuldarlıq, sudan səmərəli istifadə, düzgün əkin yerlərinin seçilməsi əsas məsələlərdəndir. Keçən il Zəngilan rayonunda təməli qoyulan "DOST Aqropark" azad olunmuş rayonlardakı ilk aqroparkdır. Burada hər bir iş plana uyğun şəkildə davam etdirilir və bura nümunəvi aqropark olacaq. Həmçinin həm Cəbrayıl, həm də Ağdamda sənaye zonaları yaradılmaqdadır. Bərpa prosesi planlı şəkildə, baş planlara uyğun şəkildə aparılmalıdır. Azad etdiyimiz hər bir rayon üzrə görüləcək olan işlər hazırlanmaqda olan və gələcəkdə hazırlanacaq baş planlar çərçivəsində icra ediləcəkdir. (https://president.az/az/articles/view/55936).

2025-ci ilədək qarşıya qoyulmuş məqsədlərdən biri də məhz xarici investorların dünya standartlarına uyğun fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradacaq biznes mühitinin təmin edilməsidir. Qarşıya qoyulmuş hədəflərdən ən başlıcası qeyri-neft sektoruna yönəldilmiş birbaşa xarici investisiyaların qeyri-neft ÜDM-dəki payının 4%-ə çatdırılmasıdır (https://e-qanun.az/framework/34254).

2000-2017-ci illər dövründə ölkə iqtisadiyyatına yatırılan 77.8 mlrd. ABŞ dolları məbləğində BXİ-nin 85 %-dən çoxu neft-qaz sektorunun payına düşüb. Ölkəmizdə əsasən hasiledici sənayenin inkişaf etdiyini nəzərə alsaq, qarşıdakı illərdə prioritet məsələlərdən birinin də emaledici sənayenin inkişafı olduğunu deyə bilərik. Hazır məhsul ixracı ölkə iqtisadiyyatının inkişafında çox əhəmiyyətli rola malikdir. Həm daxili tələbatın ödənməsi baxımından, həm də daha baha qiymətə bu məhsulların idxalının azalması baxımdan emaledici sənayenin inkişafı vacib məsələlərdəndir. Bele olan halda müsbət ticarət saldosuna malik olmaq olar. Məşğulluq problemlərinin həlli, işsizlik səviyyəsinin normal səviyyəyə çatdırılması baxımından da əsas istiqamətlərdən biri məhz bu sahənin inkişaf etdirilməsidir (https://bakuresearchinstitute.org/az/foreign-direct-investment-in-azerbaijans-economy-current-status-development-trends-and-challenges/).

Əhəmiyyətli həcmdə karbohidrogen ehtiyatları olan Azərbaycanın neft-qaz sektoru həmişə xarici investisiyalar üçün maraq dairəsində olub. İllər üzrə

müxtəlif səbəblərdən ölkəmizə qoyulan investisiya məbləğləri arasında artıb-azalmalar müşayiət olunub. 2010-2020-ci illər ərzində ölkə iqtisadiyyatına qoyulmuş ümumi, xarici və daxili investisiya qoyuluşları statistikasının inkişaf dinamikasına qrafik təsvirlərlə nəzər yetirək (https://www.stat.gov.az/):

Qrafik 1: 2010-2020-ci illər ərzində ölkə iqtisadiyyatına yatırılmış həm daxili həm də xarici investisiya məbləğləri

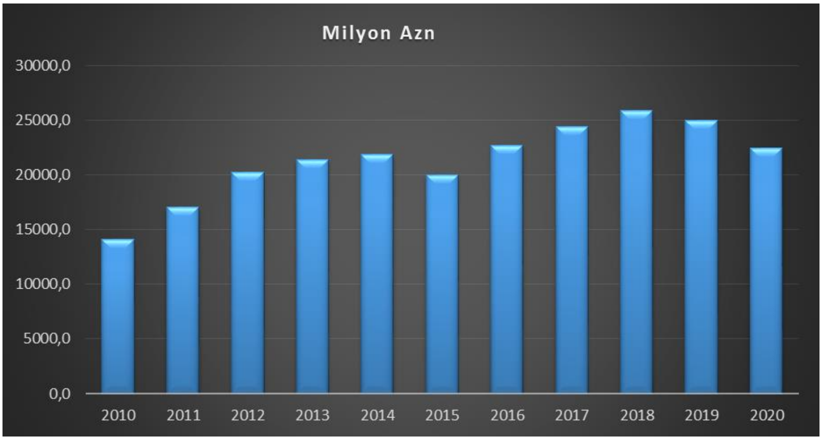

Mənbə: Bu qrafik https://www.stat.gov.az/source/finance/ məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Qrafik 2: 2010-2020-ci illər ərzində ölkə iqtisadiyyatına yatırılmış xarici investisiya məbləğləri

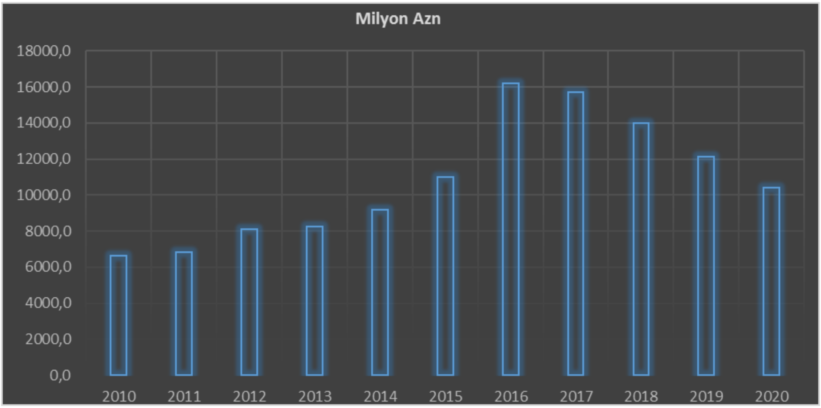

Mənbə: Bu qrafik https://www.stat.gov.az/source/finance/ məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Qrafik 3: 2010-2020-ci illər ərzində ölkə iqtisadiyyatına yatırılmış daxili investisiya məbləğlər

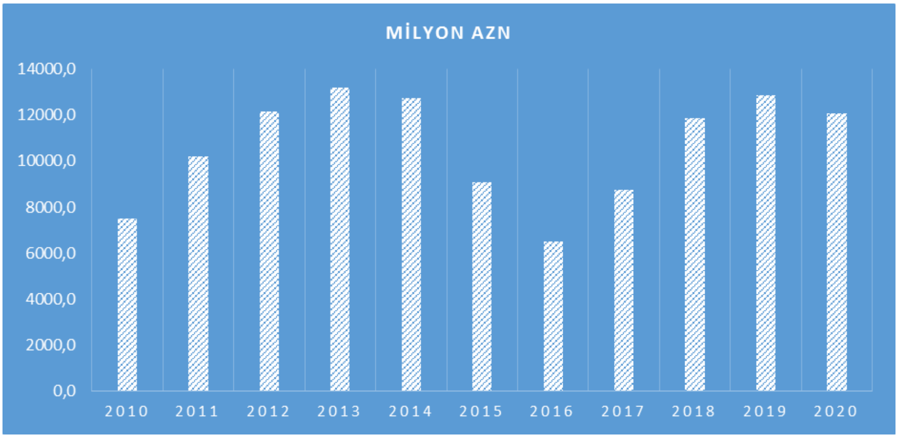

Mənbə: Bu qrafik https://www.stat.gov.az/source/finance/ məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Qrafiklərə nəzər yetirsək, kəskin fərq olaraq 2016-cı ildəki xarici investisiya məbləğini qeyd edə bilərik. Bu artımın əsas səbəbi kimi İsveçrə, Rusiya və Türkiyədən daxil olan vəsaitləri qeyd etmək yerinə düşər. Bu ildə 1.7 mlrd ABŞ dolları məbləğində Birbaşa Xarici İnvestisiya məbləğinin 61%-i, yəni, təqribən 1.04 mlrd. dolları bu 3 ölkədən formalaşıb. 2016-cı ildə ölkəmizə qeyri-neft sektoru üzrə ən böyük yatırım İsvecrənin payına düşür. Bu məbləğ 350 mln ABŞ dolları təşkil edib.

Xarici investisiyalar bir sıra amillərə şərait yaradır. Bunlara misal olaraq, məhsuldarlığın artırılması, texnologiyanın bir ölkədən digərinə ötürülməsi, məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi, iqtisadi artımı təmin etməklə milli iqtisadiyyatın şaxələndirilməsini misal göstərmək olar. İnvestorlar hər hansı bir ölkəyə investisiya yatırmazdan əvvəl həmin ölkədəki investisiya mühiti ilə tanış olur, bu ölkənin iqtisadiyyatının ümumi vəziyyəti, yəni, böhran, durğunluq və ya yüksəliş vəziyyətlərində olmasına, aparılan iqtisadi islahatların sürət və keyfiyyət tempinə, vergi və pul-kredit sisteminə, gömrük xidmətinə, iqtisadiyyatın və milli valyuta kursunun nə dərəcədə sabit və dayanıqlı olmasına, daxili infrastrukturun inkişaf səviyyəsinə, ölkənin əmək resurslarının həcminə, inflyasiyanın səviyyəsinə və s. diqqət edirlər (https://economy.gov.az/article/investisiya-siyaseti/21347).

METOD

Tədqiqat işi təhlil, sistemli yanaşma, məntiqi ümumiləşdirmə əsasında, yəni, analiz, sintez, üsulundan istifadə edilməklə yerinə yetirilmişdir. Eyni zamanda, induksiya, deduksiya, tarixi və məntiqi metodlardan da istifadə olunmuşdur.

Təhlil aparılarkən, analiz metodu vasitəsilə investisiya siyasəti ilə bağlı fikirlər sadələşdirilimiş, müəyyən hissələrə ayrılmış və ayrı-ayrı təhlil edilmiş və mahiyyəti üzə çıxarılmışdır. Daha sonra isə sintez etmək yolu ilə bu hissələr iqtisadi sistemdə birləşdirilmişdir.

Tarixi və məntiqi metodlar vasitəsi ilə isə mövzu ilə bağlı anlayışlar, kateqoriyalar, qanunlar xronoloji ardıcıllıqla şərh edilmiş, məntiqi metod vasitəsilə isə iqtisadi hadisələrin törəməsi, inkişafı təhlil edilmişdir. Burada tarixi metodla məntiqi metod bir – birini tamamlayır və vəhdət təşkil edir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Son illərdə ölkəmizdə uğurla həyata keçirilməkdə olan islahatlar nəticəsində əhəmiyyətli iqtisadi və siyasi dəyişikliklər baş vermiş, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün yeni iqtisadi şərait formalaşmışdır. Aparılan iqtisadi islahatlardan və strategiyadan əldə edilən uğurlu nəticələrə nümunə olaraq, həyata keçirilmiş makroiqtisadi sabitlik və yüksək səviyyəli iqtisadi artım templərini, yaradılmış müasir infrastruktur sahələrini, uğurla həll edilməkdə olan yoxsulluq və işsizlik problemlərini göstərmək olar.

Ölkəmizdə aparılan iqtisadi siyasətin başlıca prioritet isiqaməti əhalinin rifah səvyyəsinin maddi baxımdan yüksəldiməsidir. Dövlətimiz iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafını müəyyənləşdirən sahələrdə islahatlar həyata keçirir, qeyri-neft sektorunun inkişafına və ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların maksimum əlverişli şəkildə axınını təmin edəcək xarici iqtisadi siyasətin aparılmasına xüsusi diqqət yetirir. Xarici investisiyaların təşfiqi üçün önəmli olan məsələlərdən biri də investorların yatırım edərkən hansı məqamları nəzərdən keçirdiyi və onların bu prosesde çətinlik çəkdiyi məqamları araşdıraraq bu məsələlərin həlli istiqamətində vacib addımlar atılmasıdır. Hal hazırda bu istiqamətdə ölkəmizdə önəmli islahatlar aparılır və cəlbedici investisiya mühiti inkişaf etdirilir

Müstəqillik əldə etdiyimiz gündən etibarən uzunmüddətli effektiv siyasət nəticəsində ölkəmiz çox əhəmiyyətli iqtisadi artıma nail oldu, iqtisadi gücümüz və iqtisadi müstəqilliyimiz hərbi gücümüzü artırdı. Bu inkişafımızı İkinci Qarabağ müharibəsindəki şanlı qələbəmiz bir daha sübut etdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev vurğulayıb ki, hazırda Azərbaycanın qarşısında duran ən mühüm strateji məqsəd ölkəmizin müstəqilliyini bundan sonra da gücləndirmək və respublikamızı dünyanın ən inkişaf etmiş və rəqabətədavamlı dövlətlər səviyyəsinə yüksəltməkdir. Buna nail olmaq üçün qarşıya qoyulmuş ən önəmli məsələlərdən biri də məhz ölkəmizə olan xarici investisiya axınlarının təmin edilməsi və bu istiqamətdə zəruri addımların atılmasıdır

İnvestorların ölkəyə yatırım etməsinin stimullaşdırılması məsələsi həm işğaldan azad etdiyimiz rayonların inkişafı, həm də bütünlükdə ölkə adına iqtisadi artımı kontekstində başlıca prioritet istiqamətlərdəndir. Sərmayeçilər yatırım etməzdən öncə ölkədəki sosial-iqtisadi vəziyyət, investisiya mühiti, bank sistemi, vergi və gömrük sistemi, iqtisadi sabitlik səviyyəsi kimi nüansları araşdırırlar. Bu qeyd edilən istiqamətlərin daim nəzarətə saxlanılması, daha da müasir standartların tətbiqi investisiya yatırımı üçün çox əhəmiyyətli addımlardandır. Azad iqtisadi zonaların yaradılması, vergi və gömrük güzəştlərinin tətbiqi, məsləhət-təlim xidmətlərinin göstərilməsi investorların cəlb edilməsi baxımından effektiv rola malikdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Ə. Məmmədov, İ. Seyfullayev. “Vergi və İnvestisiya” Bakı – 2013
2. G.A.Əzizova. “Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti”. Bakı, 2012.
3. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” ümummilli lider Heydər Əliyevin 1995-ci il yanvarın 13-də imzaladığı Azərbaycan Respublikasının Qanunu
4. Q.Əliyev.” İnvestisiyaların maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirliməsi”. Bakı-2008
5. P.Q. Rzayev.”İnvestisiyaların tənzimlənməsinin vergi aspektləri”Azərbaycanın vergi xəbərləri. Bakı- 2011.
6. S.Z.İsayev. “İnvestisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi”. Bakı- 2011
7. http://www.e-qanun.az/framework/9367
8. https://www.stat.gov.az/
9. https://www.anl.az/
10. https://president.az/articles/26765
11. https://www.taxes.gov.az/files/2/Vergilere_aid_nesrler/4/4.19.pdf

12. https://bakuresearchinstitute.org/az/foreign-direct-investment-in-azerbaijans-economy-current-status- development-trends-and-challenges/
13. https://bakuresearchinstitute.org/az/azerbaijan-2030-a-vision-of-the-future/
14. https://economy.gov.az
15. https://xalqqazeti.com/az/news/84044
16. http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2014/iyul/381655.htm
17. https://xalqqazeti.com/az/news/72576
18. https://economy.gov.az/az/page/iqtisadiyyat/investisiya/investisiya-muhiti

KARABAĞ'IN YENİDEN İNŞASI VE KALKINMASININ FİNANSMANININ ANALİZİ

Ağazade Hülya
Azerbaycan Devlet İktisat Universitesi (UNEC)

Özet

Kafkasya'daki en önemli yerleşim merkezlerinden olan Azerbaycan'ın, göçebeler için en verimli bölgesi Karabağ olmuştur. Karabağ bölgesinde yapılacak girişimler ile ilgili yeteri kadar güncel araştırmalar bulunmamakta ve pratik olarak günümüze kadar her hangi bir uygulama yapılamamaktadır. Ancak her geçen gün giderek artan yeni girişim fikirleriyle karşı karşıya kalmaktayız.Yeni girişimler ve yatırım fikirleri arttıkça, bu fikirleri hayata geçirmek için ihtiyaç duyulacak yeni finansman yöntemleri ortaya çıkıyor. Bu tür yeniliklerin ve kar sağlayacak girişim fikirlerinin varlığı ile birlikte, bu konu her zaman güncelliğini korumaktadır. Çalışmamızda Karabağ bölgesinin tarihi, bölgede yaşanan olaylar, yaşanan değişimler ve genel olarak finans, finansman kavramları, girişimleri finanse etmek için gerekli olan finansman metodlarından bahsedilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Finansman, kitle fonlaması, mikrofinansman*

Giriş

Azerbaycan coğrafi konumu nedeniyle tarihin her döneminde cazibe merkezi olmuş, bu nedenle sürekli olarak yabancı güçlerin işgali altında kalmış, bağımsızlığa ancak 20. yüzyılın sonlarında ulaşabilmiştir. Azerbaycan tarihine bakıldığında Karabağ, gerek kültürel, gerek siyasi olarak Azerbaycan'a büyük katkıda bulunmuştur. Karabağ, Azerbaycan'da Kür ve Aras ırmakları ile şu anda Ermenistan sınırları içerisinde bulunan Göyçe gölü arasındaki dağlık bölge ve bu bölgeye bağlı ovalardan oluşan arazilere verilen addır. Aynı zamanda Ermenistan ve İran'ı kontrol edebilme imkanına sahiptir.

Karabağ ismi 'qara' ve 'bağ' kelimelerinin birleşimi şeklindedir. Bu isimden ilk kez VII yüzyılda bahsedilmiştir. Bölge zamanla Azerbaycan'ın en geniş

bölgelerinden biri olmayı başarmıştır. Burada Azıh adlandırılan en eski insan kemiklerinin bulunması bölgenin tüm dünya genelinden ne kadar tarihi toprakları olmasının kanıtıdır.

Karabağ sorunu, Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi olmuştur. Bu sorun sadece Kafkasya bölgesiyle sınırlı kalmamış ve aynı zamanda Batılı ülkelerin de yakından ilgilendiği uluslararası bir soruna dönüşmüştür.

Finansman kaynaklarına erişim sorunu, girişimciler için işletmenin kuruluş aşamasında başlamaktadır. İşletmelerin kuruluş aşamasında başlayan ve faaliyetleri süresince devam eden finansman sorunlarının çözümü için bazı temel kaynak vardır. Bunlar geleneksel girişim finansman modeli, risk sermayesi finansman modeli, mikrofinansman modeli, girişim sermayesi finansman modeli, bireysel katılım finansman modeli ve bu gibi diğer finansman yöntemleridir.

Azerbaycan'ın tarihi bölgesi olan Karabağ

Kafkasya'daki en önemli yerleşim merkezlerinden olan Azerbaycan'ın, göçebeler için en verimli bölgesi Karabağ olmuştur. Tarihi olarak miladın başlarından itibaren Türk göçlerinin bölgeye yönelmesiyle, bölgede ağırlıklı olan etnik unsurun Türkler olduğu belirtilmektedir. Karabağ'a yerleşen ilk kavimlerin, Türk oldukları iddia edilen İskit/Sakalar olduğu bilinmektedir.

1988 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana Karabağ sorunu dünya kamuoyunun gündeminde yer almaktadır. Bu sorun Ermenistan'ın 1992-1994 yıllarında Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal etmesiyle zirveye ulaşmıştır. Uzun bir sessizlikten sonra gerçekleşen İkinci Karabağ Savaşı, 1994 yılında imzalanan ateşkes anlaşmasından bu yana en yoğun ve en uzun savaş oldu. Bu savaş, Azerbaycan'ın kurtuluşunun ardından 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan sözleşme ile Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarının geri alınmasıyla sonuçlandı.

Daha VII-IX yüzyıllarda araplar bölgeyi işgal etmiştir. İşgalin sonucunda bir kısmı hristiyan olan Albanlar islam dinini kabul etmek zorunda kaldı. Karabağ, bu işgal sonrası Şeddadiler, Salariler, Atabeyler, Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu gibi devletlerin dahilinde olmuştur.

1501 yılında Sefevi devletinin yaratılması Azerbaycan'ın tüm bölgelerinin birleştirilmesiyle sonuçlandı. Osmanlı imparatorluğundan sonra ikinci en güçlü devlet statüsünü Sefevi devleti almıştır. Sefevilerin devrinde Azerbaycan'da Karabağ ve Gence beylerbeyi yaratılmıştır. Daha sonra devletin gittikçe zayıflaması sonucunda Azerbaycan toprağı Rusya, İran ve Osmanlı arasında savaşlara neden oldu.

1829 yılında imzalanan Edirne sözleşmesine göre ermenilerin Osmanlı imparatorluğundan Azerbaycan topraklarına özellikle Karabağ bölgesine göçü başlamıştır. Bölgeye İran'dan 40 bin, Osmanlıdan 90 bin ve resmi olmayan bölgelerden göç eden toplam ermeni sayı 200 binden fazlaydı. XX yüzyılın başlarında bölgede yaşayanların %51-i Azerbaycanlı, %46-ı ermenilerden oluşmuştur. 1890 yılında ermenilerin Osmanlı devletine karşı hain isyanları başlasa da tüm bu isyanlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

XX yüzyılın başlarından beri ermeniler Azerbaycan halkına karşı soykırımlara başlamıştır. Onlar bölgede «Büyük ermenistan» yaratmanın hayalini kurarak Osmanlı devletine karşı yeniden isyanlar başlatmaya çalışmışlardır. 1918'in mart ayında tüm Azerbyacan'da özellikle Bakü'de halkımıza karşı soykırımlar şiddetlenmeye başlamıştır. Ancak bu olaylardan sonra 1918 yılı 28 mayıs tarihinde Kuzey Azerbaycan'da bağımsız devlet yarandı. Dağlık Karabağ'da Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin ayrılmaz bir parçasıydı. Özellikle Karabağ'ı ele geçirmek isteyen ermeniler Şuşa şehrinde benzeri olmayan amansız vahşilikler yapmaya devam etmiştir. Ancak bağımsız olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti uzun yaşamadı. Toplam 23 ay ömrü olan bu devlet Rusya tarafından devrilerek burada sovyet hükmranlığı kuruldu. 1923 yılında SSCB dahilinde Dağlık Karabağ Özerk Cumhuriyet (DKÖC) haline getirildi.

1991 yılı ekim ayının 18-de «Devlet bağımsızlığı hakkında anayasa kanunu» kabul edildi. Durumdan yararlanmaya çalışan ermeniler sözde «Dağlık Karabağ Cumhuriyeti» yarattıklarını ilan ettiler. Ancak Azerbaycan bahsedilen kurumu tanımayı reddetti. 26 kasım tarihinde ise DKÖC statüsü iptal edildi.

1992 yılından itibaren ermenilerin Azerbaycan'a karşı başlattığı savaşlar güçlenmiştir. Azerbaycan'ın Zengilan, Hocalı, Ağdam, Laçın, Fuzuli, Cebrail, Gubadlı, Hankendi, Şuşa, Ağdere, Kelbecer bölgeleri işgal edilmeye başlandı. Bölgedeki nüfus etnik temizliğe maruz kalmıştır. Tarihi binalar, yerleşim alanları, tesisler hepsi tahrip olunmuştur.

Tablo 1: İşgalin başlanması

1923
SSCB içerisinde Dağlık Karabağ, Azerbaycan'a bağlı olarak özerk bir vilayet haline getirildi

1991
Ermenistan, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlı olmasına karşı çıkarak işgal harekatını başlattı
Ermenistan, Dağlık Karabağ ile Karabağ bölgesinde bulunan **7 yerleşim birimini işgal etti**

HANKENDİ'NİN İŞGALİ
(28 ARALIK 1991)
Azerbaycan'ın 1991'de bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından Ermeniler sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyetini ilan etti

HOCALI'NIN İŞGALİ
(25 ŞUBAT 1992)
Hocalı katliamında 613 Azerbaycan Türkü Ermeni güçleri tarafından şehit edildi

ŞUŞA'NIN İŞGALİ
(8 MAYIS 1992)
İşgal esnasında 200 kişi şehit edildi

LAÇIN'IN İŞGALİ
(18 MAYIS 1992)
264 kişi şehit oldu

HOCAVEND'İN İŞGALİ
(2 EKİM 1992)
Ermeni güçleri, 145 Azerbaycan Türkünü şehit etti

KELBECER'İN İŞGALİ
(2 NİSAN 1993)
511 Azerbaycan Türkü şehit edildi

AĞDERE'NİN İŞGALİ
(7 TEMMUZ 1993)
Dağlık Karabağ'ın en önemli tarım merkezlerinden birisiydi

AĞDAM'IN İŞGALİ
(23 TEMMUZ 1993)
Ağdam'da şehri savunan 5 bin 897 Azerbaycan Türkü şehit oldu

CEBRAİL'İN İŞGALİ
(23 AĞUSTOS 1993)
362 Azerbaycan Türkü şehit edildi

FUZULİ'NİN İŞGALİ
(23 AĞUSTOS 1993)
Fuzuli'de 1100'den fazla Azerbaycan Türkü şehit edildi

GUBADLI'NIN İŞGALİ
(31 AĞUSTOS 1993)
Şehrin savunması esnasında 283 kişi şehit oldu

ZENGİLAN'IN İŞGALİ
(29 EKİM 1993)
Ermeni güçler tarafından işgal edilen son bölge oldu

Kaynak:(https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycanin-isgal-altindaki-topraklari-karabag/1989594)

Uzun bir sessizlikten sonra yaşanan İkinci Karabağ Savaşı, 1994 yılında imzalanan ateşkes anlaşmasından bu yana en yoğun ve en uzun savaş oldu. Bu savaş, kurtuluşun ardından 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan sözleşme ile Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarının geri alınmasıyla sonuçlandı.

Azerbaycan cumhurbaşkanı İlham Aliyev sosyal refahın yükselmesi, askeri birliklerin düzenlenmesi, bölgede restorasyon çalışmalarının başlanması ve eskiden Karabağ'da yaşayan ancak yaşanan savaşlar nedeniyle topraklarından mecbur olarak göç eden insanların kendi topraklarına, ana yurtlarına dönebilmeleri için gerekli çalışmaların yapılması için talimatlar vermiştir.

Yapılan ilk çalışmalara örnek olarak, Fuzulide inşa edilmiş havalimanı, Ağdam'da modern teçhizatla donatılmış askeri birlikler, bazı bölgelere ulaşım için inşa edilen yolları gösterebiliriz. Bunlara ek olarak yapılması düşünülen Zengezur ulaşım koridoru, Laçın ve Zengilan havalimanı, mahvedilmiş tarihi anıtların, tesislerin restorasyonu, yeni okullar, camiler, endüstri parkı ve daha birçok yenilenme çalışmalarının yapılması düşünülüyor.

Karabağ bölgesinde yapılacak yeni girişimler, ülkemizi tüm dünyaya tanıtarak hem ekonomik hem turistik açıdan bizi güçlü konuma getirebilir. Çünkü Karabağ toprağı aynı zamanda Azerbaycan'ın en güzel topraklarındandır.

Buranın geriye kalan tarihi binaları, nehirleri, gölleri, doğası, gezilecek yerleri gelecekte turistik açıdan büyük önem kapsayacaktır. Diğer yabancı yatırımcılar bölgeye yeni yatırımlar yaparak ülkemizin ekonomisine destek sağlayacaktır.

Finansman Yöntemleri

Finans, para ve yatırımları yönetmek, yaratmak ve incelemek için kullanılan bir terimdir. Özellikle bir bireyin, şirketin ve ya hükümetin bir iş bağlamında sermaye olarak adlandırılan parayı nasıl elde ettiği ve bu parayı nasıl harcadığı ve ya yatırım yaptığı ile ilgilenir.

Parayı, sermayeyi ayna zamanda yatırımları, tasarrufları yönetmeyi amaçlamak, faiz oranları, risk, vade, yatırım maliyeti gibi unsurlar hakkında bilgili olmak, maliye konusunda doğru kararlar verebilmek finansın özelliklerindendir.

İşletme finansı, bireysel finans, kamu maliyesi finansın alanları içerisine girmektedir. İşletmenin finansı kişinin işletmesi için fon sağlaması, bireysel finans kişinin bütçeyi, tasarrufu sağlaması, kamu maliyesi ise kamu kurumlarının gerekli olan ihtiyaçlarını karşılamak için harcamaların ayrılması gibi konuları inceler.

Finansman, işletmenin faaliyetlerini gerçekleştirmek, sürdürmek ve büyütmek için sağlanan para ve ya sermayedir. Sermaye yatırımları yapmak, satın almalar yapmak ve genellikle işi desteklemek için kullanılan borç ve öz sermayeden oluşur.

Finansal piyasalarda fon transferi iki şekilde gerçekleşir. Doğrudan finansman ve dolaylı finansman olarak ikiye ayrılır.

▪ *Doğrudan finansman*: İşletmelerin finansal varlıklarını doğrudan tasarruf sahibine arz etmesi doğrudan finansman yöntemidir. Bu yöntemde şirketler yatırım bankası ya da aracı kuruluş sayılan finans şirketlerinden belirli ücretle danışmanlık, aracılık gibi hizmetler alır. Şirketin menkul kıymetleri hiçbir değişime uğramadan yatırımcılara arz edilmesi, yani tek bir finansal varlığın kullanımı nedeniyle bu yöntem doğrudan finansman olarak adlandırılır.

▪ *Dolaylı finansman:*Tassaruf sahiplerinin fonları fon açığı bulunan işletmelere aktarıldığı zaman birden fazla finansal varlık kullanımı dolaylı finansman yöntemi olarak adlandırılır. Dolaylı finansman aracı kurumlarına örnek olarak; sigorta şirketleri, menkul kıymet yatırım fonu, ticaret bankaları, finansal kiralama şirketleri, faktoring şirketleri gibi kurumları gösterebiliriz.

Girişim sürecinin en önemli unsurlarından biri fon kaynağının bulunmasıdır. Girişimleri finanse etmek için gereken finansman modelleri yatırımların, girişimlerin önemli bir parçasıdır. İşletme iş fikrini gerçekleştirebilmek için gerekli sermayeyi hangi yöntemle elde edeceğini planlaması gerekir. Girişim finansmanı modelleri; geleneksel girişim finansmanı modeli, risk sermayesi finansman modeli, girişim sermayesi finansman modeli, bireysel katılım sermayesi finansman modeli, mikrofinansman modelini kapsar. Bunların dışında melek yatırım, leasing, faktoring, fortfaiting, barter ve yeni nesil kitle fonlaması gibi finansman yöntemleri vardır.

Geleneksel girişim finansman modeli: Yeni bir girişime başlayan girişimciler donanım, kira, kuruluş masrafları ve bunun gibi birçok maliyetli gideri finanse etmeye çalışırken, diğer aşamalara geldiklerinde ise Ar-Ge giderleri, yeni teknolojik makine temini, tanıtım gereksinimi gibi yeni gider kalemlerini karşılamaya çalışmaktadır. Bu sebeple de yeni bir girişime başlayanlar ile ileri aşamalarda gereksinim duyulan finansman modelleri değişiklik gösterebilir. Girişimciler kendi durumlarının gereksinimlerine göre gerekli finansal modeli seçerek sermaye gereksinimlerini karşılamaya ve girişimlerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Risk Sermayyesi finansman modeli: Girişimcilerin tasarladıkları projeleri gerçekleştirmek için fon kaynağına ihtiyaçları vardır. Bu kaynaklardan biri de risk sermayesi yöntemidir. Girişimciler için faizsiz finansman modellerinin geliştirilmesi olumlu bir durumdur. Bu yöntem faiz yükü olmadan girişimleri finanse etmek için oldukça etkili ve kullanışlı bir yöntemdir. İşletmecilerin rakiplerinden önde olmak için yenilikçi ve üretken olmaları gerekir.

Girişim sermayesi finansman modeli: Birçok çalışmada Risk Sermayesi ile Girişim Sermayesi kavramlarının yakın anlamlarından dolayı birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Yazında Risk Sermayesi daha çok yeni kuruluşlara belli bir süre ortak olarak finansman sağlayan bir finansman modeli iken Girişim Sermayesi ise var olan ve 37 belli bir büyümeyi gerçekleştirmiş, daha

da büyüme potansiyeli taşıyan girişime ortak olarak geleceğine yatırım yapılan bir finansman modeli olarak tanımlanmaktadır.

Bireysel katılım sermayesi finansman modeli: Girişimciler yeni fikirlerini uygulayabilmeleri ve ticari bir ürüne dönüştürebilmeleri için yeterli finansmana sahip olamadıklarında kullandıkları finansman modellerinden biri de “Bireysel Katılım Sermayesi” dir. Bu modelde özellikle işe yeni başlayan girişimcilere büyüyebilmeleri ve gelişebilmeleri amacıyla “Bireysel Katılım Yatırımcısı” olarak adlandırılan kişiler ortak olarak özkaynak finansmanı sağlamaktadır.

Mikrofinansman modeli: Mikrofinans, iş yapma fikri olup gelir getirici bir faaliyette bulunmak üzere, küçük bir başlangıç sermayesine ihtiyacı olan ancak ihtiyaç duyduğu bu sermayeyi klasik yollarla elde edemeyen yoksul insan-lara kredi imkânı verilmesidir.

Melek yatırım: Melek yatırım daha kuruluş aşamasında olan, büyüme potansiyeli olan, gelişmesi için sermayeye ihtiyaç duyan girişimlere yapılan yatırımdır.

Kitle fonlaması: Crowdfunding olarakta tanımlanan bu model sanal ortamda işletmeleri için fon bulmak isteyen girişimcilerle fon sağlayan yatırımcıları karşılaştıran bir platformdur ve fonlama platformu, fon arayanlar ve fon sağlayanlar olarak üç taraf bulunmaktadır.

Bağış temelli kitle fonlaması: Bağış temelli kitle fonlaması modelinde fon sağlayan taraf hiçbir karşılık almadan, yardım sağlamak amacıyla yatırım yapar ve bu onun için manevi motivasyon oluşturur.

Ödül temelli kitle fonlaması: Ödül temelli kitle fonlaması modelinde fon sağlayan taraf sağladığı fon karşılığında küçük ödül bazlı hediyeler alır. Bu gibi ödüller diğer fon sağlayanlar için de teşvik amacı taşır.

Hisse temelli kitle fonlaması: Hisse temelli kitle fonlaması modelinde işletmeleri için fona ihtiyacı olan girişimciler fon sağlayanlara işletmelerinden hisse sunmaktadırlar. Bu modelde yatırımcılar gerekli miktarda sermayeyi platformda bulunan banka hesabına yatırır. Sonraki aşamada fon arayan girişimciler hisse sözleşmesini fon sağlayanlara sunar ve sözleşme imzalandıktan sonra gereknen fon, fon arayanın hesabına aktarılır.

Borçlanma temelli: Bu model aynı zamanda Peer to Peer (P2P) olarakta tanımlanmaktadır. Bu yöntemle bankaların aracılığı olmadan birbirinden

bağımsız kişiler bir birlerine fon sağlayabilirler. Önceden belirlenmiş tarihte belirli faiz oranıyla alınan kaynak zamanında faiziyle birlikte geri ödenmelidir.

Faktoring: Bu işlem daha çok kısa vadeli satışlarda kullanılır. Yurt içi ve yurt dışı kısa vadeli mal ve hizmet satışlarında başvurulan yöntemdir. Faktoring şirketi tarafından temlik alınan alacakların yönetilmesidir.

Fortfaiting: İhracata yönelik vadesi gelmemiş olan alacakların finansman kurumları ya da banka tarafından satın alınmasıdır. Faktoring yapılamadığı bölgelerde büyük hacimli satışların finanse edilmesi için kullanılan tekniktir.

Leasing: Leasing, genelde herhangi bir varlığın iktisaden kullanım hakkını mülkiyetini devralmadan, belirlenen bir süre için gerçekleştirmek anlamında, özelde firmalar açısından orta ve uzun vadeli (en az dört yıllık) nakit gereksinimleri karşılayan bir finansman kaynağı olarak görülen bir yöntemdir.

Barter: Para olmadan takas yoluyla değiş-tokuş yapılan ticari işlemdir. İşletmenin satın aldığı hizmeti ve ya ürünü takas yöntemiyle kendi ürettiği ürün ve ya hizmet ile ödendiği bir sistemdir.

Karabağ'ın yeniden inşası ve finansmanı

Bölgede yapılacak girişimler için iş fikirlerinin olması gereklidir. Bu fikri uygulamadan önce bazı soruların cevabını araştırmamız gerekir. Araştırma yapılmazsa bu fikir sadece hayali bir fikir olarak kalacaktır. Öncelikle bu fikrin finansman miktarı, finansman türü, reklam durumu, bütçesi, dağıtım kanallarına sahipliği, kuruluş yeri seçimi, çalışacak eleman bulabilme durumu, rakiplerin kimliği, makine-teçhizat, hammadde ulaşılabilirliği, pazarın durumu, fikirle ilgili olarak gerekli belgelerin alınabilme durumu gibi öğeler araştırılarak değerlendirilmelidir.

Bölgede yapılan restorasyon ve imar çalışmalarından sonra bölge girişim ve yatırım için uygun konuma dönüşmektedir. Karabağ bölgesine Azerbaycan'ın yaklaşık %20'ni kapsadığından burada büyük hacimde yatırımlar ve girişimler yapmak mümkündür. Girişimlere örnek olarak, halkın ihtiyaçlarını karşılamak için teknolojik mağazalar, bankalar, otomobil şirketleri, emlak ofisleri, giyim-tekstil markaları,gıda sektörüne ait işletmeler, KOBİ'ler, inşaat firmaları, okullar, sağlık ocakları ve bu gibi birçok girişimler yapılabilir.

2020 yılı itibariyle işgalden kurtarılmış bölgelerimizde yeniden yapılandırma işlemleri devlet tarafından başlatılmıştır. İlk olarak Füzuli bölgesinde Uluslararası Hava Limanının inşası için devletimiz finansman desteğini sağlamıştır. Bu projeyi takip ederek yakın zamanda yine devletimizin sunduğu finansman desteğiyle Zengilan bölgesinde 2.Uluslararası Hava Limanı ve bunu müteakiben Laçın bölgesinde 3.Uluslararası Hava Limanı hedeflenmektedir.

Bunların yanı sıra Füzuli bölgesinden Şuşa'ya kadar inşa edilen ulaşım yolu da devlet tarafından yapılan yatırımlardandır. Bu yolun inşası ile devletimiz kendi gücünü, ekonomik gelişimini bir daha gösterdi. Yeniden yapılandırılan yollar, tüm Karabağ bölgesini kapsayan yol ağı diye düşünebiliriz.

Kurtarılan alanlar, sanayi ve inşaat için önemli olan çeşitli malzeme türleri açısından zengindir. Bölgeler ayrıca ülkemiz sanayisi ve tarımı için son derece önemli olan zengin su kaynaklarına sahiptir. Bölgede büyük terapötik değere sahip yaklaşık 120 farklı bileşimde maden suyu yatağı bulunmaktadır. Genel olarak, Azerbaycan maden sularının toplam jeolojik rezervlerinin yaklaşık %40'ı kurtarılmış bölgelere düşmektedir. Bölgenin enerji kaynakları (hidro-enerji, güneş, rüzgar ve termal enerji potansiyeli), ekonominin tüm sektörlerinin yanı sıra nüfusun günlük enerji ihtiyacının karşılanmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Otomobil yolu dışında inşa edilecek Horadiz-Ağbend demir yolu aynı zamanda Nahçıvan Özerk Cumhuriyetine ve Türkiye'ye de ulaşımın kolaylaşmasını sağlayacaktır.

Aynı zamanda Ağdam'da Karabağ Bölgesel Elektrik Ağının Dijital Kontrol Merkezi açılmıştır. Ağdam bölgesini incelersek eğer işgalden önce de bölgenin sanayi ve tarım alanında verimli toprakları oluğunu görebiliriz. Bölgede yapılacak sanayi parkı için devletimiz 110 milyon AZN bütçe ayırmıştır.

Turizm açısından da Ağdam fırsatlara oldukça açıktır. "Park Forest Hotel Ağdam" oteli ve bu gibi sayısı 200'ü aşkın apartman kompleksi, ziyaret edecek turistleri ağırlamaya tam hazır olacaktır. Genel olarak bölgede yapılacak restorasyon çalışmaları için devlet tarafından 2.2 milyar AZN bütçe ayrılmıştır.

Bölgeye yönelik modern ve güvenli yaşam sağlamak, inşaat, rehabilitasyon çalışmalarını yürütmek ve bu gibi çalışmalar için fon toplamak amacıyla "Qarabağ Dirçəliş Fondu" yaratılmıştır. Bu fond restorasyon için mali destek sağlamanın dışında, yüksek refaha sahip bölgeye dönüştürebilmek, ekonominin sürdürülebilirliğini korumak amacıyla önem taşır. «Qarabağ Dirçəliş Fondu» için ister yurtiçinden, ister de yurtdışından bağışlar yapılmaktadır. Karabağ'da yapılacak çalışmaları dört gruba ayırabiliriz. Bunlar;

- şehirlerin, bölgelerin yeniden inşası
- enerji kaynağı
- ulaşım altyapısının oluşturulması
- dini anıtların restorasyonu.

Zaferden sonra ilk kez ülkede 'Akıllı köy', 'Akıllı şehir' kavramları ortaya çıkmıştır. Zengilan bölgesinde 'Akıllı köy' projesi uygulanmaya başlamıştır. Bundan başka Karabağ'da bölgenin enerjiyle temin edilmesi, alternatif enerji kaynaklarının kullanması hususi önem taşımaktadır. Azerbaycan ister enerji arzı ister enerji ihracı konusunda oldukça deneyimli ülkedir. Son zamanlar ülkemizde su enerjisi ve güneş enerjisinden yararlanma durumu artmıştır. Karabağ bölgesinin tamamı 'yeşil enerji' bölgesi olarak bilinmektedir.

Karabağ bölgesinde endüstri,sanayi alanının gelişmesi için Ağdam Sanayi Parkı oluşturulacaktır. Ağdam Sanayi parkının kalkınma için önemi büyüktür. Sanayi Parkı iş modelleri aşağıdakilerdir:

- Devlet sanayi parkı ve yönetim organı
- Özel sektör tarafından sahip olunan yönetim
- Kamu-özel sektör ortaklıklar ve ya ortak girişimler

Ağdam Sanayi Parkında girişim, yatırım yapmak üzere artık 5 işletme sanayi parkı sakini statüsü almıştır. Bu şirketler; "Dadaş-N LLC", "Veliev MMC", "Smartpoint LLC" , "RAM Uluslararası Taşımacılık ve Ticaret LLC", "Ağ Tekstil LLC" şirketleridir.

«Dadaş-N LLC» şirketi 1995 yılında kurulan sanayi yöntemiyle halı üreten ilk ve tek şirkettir. Şirket her zaman yeniliklere açık, yeni projeler, fikirler üreten

bir firmadır. Şirketin yeni hedefi işgalden kurtarılan Karabağ bölgesinde yaratılacak Ağdam Sanayi Parkı'nda sentetik halı üretimi yapmaktır. Bu nedenle firma bölgede büyük bir alana fabrika kurmayı planlamaktadır. Projenin düşünülen maliyeti 9.5 milyon manattır. Fabrikanın yıl içerisinde planlanan halı üretim miktarı 700.000 m^2 'dir. İşletmenin kalıcı istihdam için düşündüğü kişi sayısı 60'tır. Üretim zamanı Belçika teknolojisinden yararlanılacaktır ve ülke içerisinde üretimin yanı sıra ürünlerin yurtdışına da ihraç edilmesi düşünülmektedir.

«Veliev MMC» şirketi 2005 yılında ilk olarak kapı,pencere ve aksesuar gibi ürünler üreterek pazara sunmaya başlamıştır. Zaman geçtikçe sadece iç pazara değil, aynı zamanda dış pazara da açılmayı başarmıştır. Başarılı stratejinin ardından firma Azerbaycan'da olan şubelerini arttırmıştır. Tüketicilere seçim için tek renk seçimi bırakmadan birçok renk dizini sunmuştur. Şirket kendi ürünlerini üretmenin yanı sıra Türk şirketlerinden biriyle de ortaklık yaparak PVC kapı ve pencere üretimini gerçekleştirmiştir. «Veliev MMC» Endüstri Parkı'nda "Prefabrike betonarme ürünlerin üretimi" girişimini uygulamayı planlıyor. Üretilmesi planlanan ürünler; sanayi,konut binaları, betonarme direkler, kaldırım taşları, kanalizasyon boruları, döşeme ve yalıtım panelleri, makaslar, duvar taşları gibi ürünlerdir. Projenin düşünülen yatırım maliyeti 2.5 milyon manat olacaktır.

«Smartpoint LLC» Bölgede yeni yatırımla yapacak olan şirketlerden biri de Smartpoint LLC şirketidir. Smartpoint firması yenilenebilir enerji kaynağı ve ya alternatif enerji kaynağı ile çalışan cihazlar ve aydınlatma için direklerin üretimini planlamaktadır. Planlanan maliyetin yaklaşık olarak 9.1 milyon AZN olacağı düşünülmektedir. Şirkete yatırım için özel alan ayrılacaktır. Ürünlerin dış pazara da ihracat yapılması planlanmaktadır. Şirket kalıcı istihdam sağlamayı düşünmektedir.

«RAM Uluslararası Taşımacılık ve Ticaret LLC» markası Ağdam'da gerçekleştireceği proje için yatırım maliyetinin 10 milyon AZN olarak hesaplanmıştır. Sanayi parkında şirketin yatırım yapması için geniş arazi ayrılacaktır. Proje çerçevesinde polimer ürünlerin üretimi (farklı ölçülerde, çeşitli tiplerde büyük , küçük torbalar, çuvallar, plastik kapların üretimi öngörülmektedir. İç pazarın yanı sıra Avrupa ülkelerine de üretimin ihracı hedeflenmektedir.

«Ağ Tekstil LLC» şirketi Sanayi Parkı'nda bireysel giysi, üniforma, özel giysilerin üretimini hedefleyen tekstil şirketidir. Yatırımın maliyetinin 5.5 milyon manat olacağı tespit edilmiştir. Ürünler genelde dahili pazara sunulmak için üretilecektir. Şirketin inşaata başlandıktan sonra yaklaşık olarak bir sene içerisinde faaliyete başlanması bekleniyor.

Bunlardan başka Karabağ'da özel şirketler tarafından yapılan finansman desteklerine örnek olarak Türk iş adamlarının yapmayı düşündüğü destekleri görebiliriz. Bölgenin kalkınmasında Türkiye'nin rolü oldukça büyüktür. Türkiye ister 'akıllı şehir' projesi olsun, ister yeraltı yapılanması ve inşaat alanı, ister bölgenin altyapı üstyapı projelerinde Azerbaycan'ı desteklemeye her zaman hazırdır.

Yatırım için devletin ve özel sektörün yaptığı desteklerden başka özel finans sektörünün bu girişimler için sağladığı desteklerden, sunduğu şartlardan, kredi miktarından, kredi faiz oranlarından, kredi sürelerinden bahsedebiliriz.

Girişimler için verilen krediler, insanlara yeni işlere başlama, var olan işletmesini büyütme, geliştirme, işletmeleri için gerekli olan demirbaş, hammadde alımı gibi konularda gereklidir. Girişim kredileri aynı zamanda ekonomide yeni değer yaratmaktadır. Bankalar kredi başvuru zamanı işletme sahibinden kredinin miktarına, çeşidine bağlı olarak teminat talebinde bulunur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Girişimcilerin projelerinde başarılı olabilmesi için ilk önce finansal kavramları yeteri kadar iyi bilmesi, bilanço, nakit akış tablosu, kar-zarar gibi konularda bilgi sahibi olması gerekir. Bu konular hakkında bilgi sahibi olmayan birçok girişimci vardır ki, bu da işletmeyi başarısızlığa getirip çıkaran nedenlerden biridir. Bundan başka yatırım yapıldığı zaman işletmenin yapılması düşünülen bölge iyice araştırılmalı, kuruluş yeri seçimi bu incelemeden sonra seçilmeli, hammaddeye, kaynağa ulaşılabilirliğin kolay olması, maliyetin düşük olması, gerekli miktarda fon sağlayabilme ve aynı zamanda ekolojik etmenler de göz önünde bulundurulmalı, tüketici ihtiyacı, talebi incelenmeli, pazar araştırması, rakiplerle rekabet durumunun araştırılması gibi faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bilgilerin ışığında en önemli faktörlerden biri finansman kaynağının sağlanmasıdır. Bunun için işletmeler kendilerine hangi finansman

yönteminin uygun olabileceğini finansal durumunu inceleyerek seçebilir. Yanlış seçilen yöntem işletmeyi başarısızlığa getiren nedenlerden biridir.

Son zamanlar kullanılan ve tercih edilen kitle fonlaması yöntemi diğer yöntemlere göre daha modern, bazı durumlarda karşılık ve ya ödül alınabilen, bazı durumlarda ise bağış yapılarak kaynak sağlayan yöntemdir. Kitle fonlaması platformunun erişebilirliğinin kolay olması, zaman ve mekan sıkıntısı olmadan kullanılabilmesi diğer yöntemlere göre daha kullanışlıdır.

KAYNAKÇA

1. Ayşe Gözde Gözüm, "Girişimcilik Alanında Yazılan Akademik Makalelerin Kategorik Olarak Değerlendirilmesi:Girişimciliğin Türkiye'deki Akademik Örüntüsü",Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,15,2019,s.369
2. Ezgi Cevher,Hasan Yüksel, "Girişimcilik ve Girişimci İş Fikri Geliştirme:Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Alan Araştırması", Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 3,6, 2014,s.97-112
3. Bülent Güven,Erdoğan Kaygın,Neşe Salik,2015. "Girişimcilikte İş Fikri Geliştirme Planı",50,research gate
4. Selcan Arslan Garipcin, "Girişimcilerin Melek Finansman ve Risk Sermayesi Finansman Tekniklerine İlişkin Bilgi ve Farkındalıklarının Belirlenmesi",Yüksek Lisans tezi,2017,s.3
5. KOSGEB Girişimcilik el kitabı
6. Fulya Evren Yatmaz, Girişim Sermayesi/Uzmanlık Tezi, 2012
7. Reha Yılmaz, "Kafkasya'da Çözülemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu", Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 2(1): 71-90
8. Emine Vildan Özyılmaz, "Geçmişten Günümüze Dağlik Karabağ", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 15 /2 (2013) s.191-208
9. Dış Ticaret ve Girişimcilik Perspektifinden Türkiye' de Risk Sermayesi Mehmet YĐĞĐT * Ümit GÜNER**2008 SAYI 20 S258
10. Finansman Yöntemi Olarak Risk SermayesiÖr.Gör.TayfunDenizKUU YÖNETMVEEKONOMYI:2004Cilt:11Say:2CelalBayarÜniversitesi..B.F.MANSA 147-148
11. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi SDU Faculty of Arts and Sciences Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences Aralık 2013, Sayı:30, ss..185-194 December 2013, No:30, pp.. 185-194 Türkiye'de Şirketler Kesiminin Doğrudan Finansman Yoluyla Kaynak Sağlaması Eyup BASTI*
12. Saadet Tulum , Emel Burak, "Girişimciler İçin Alternatif Finansman Yöntemleri", Electronic Journal of Vocational Colleges-Ekim/October 2019

13. Emine Vildan Özyılmaz, “Geçmişten Günümüze Dağlik Karabağ”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 15 /2 (2013) s.191-208
14. Saadet Tulum , Emel Burak, “Girişimciler İçin Alternatif Finansman Yöntemleri”, Electronic Journal of Vocational Colleges-Ekim/October 2019
15. Uğur Çalışkan, “Girişimcilik Finansmanı Ve Teşvik İmkânları”, 6.bölüm, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi,Gazi kitabevi yayınları
16. Ebru Baysoy,Gökhan Özkul, “Girişimciliğin Finansmanında Banka Finansmanına Karşı Risk Sermayesi: ODTÜ Teknokent Örneği”, İşletme Araştırmaları Dergisi, Isparta, 2020, 12(1), 610-630
17. Ayşin Aşkın,Selin Nehir,Sercan Özgür Vural, “Tarihsel Süreçte Girişimcilik Kavramı Ve Gelişimi”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (6:2) 2011
18. Zafer Kanberoğlu,Oğuz Kara, “Finansal Sektör Gelişimi ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar-2016 Cilt:15 Sayı:57 (309-318)
19. Melih Sefa Yavuz, Mehmetcan Suyadal, “Girişimciliğin Finansmanında Inıtıal Coın Offerıng (Ico) Yöntemi Ve Alternatif Finansman Yöntemleriyle Karşılaştırılması”, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt/Vol: 21 – Sayı/No: 3, 2021
20. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/karabag-ve-cevresi-bir-yilda-modern-projelerin-santiye-alanina-donustu/2416727#
21. http://www.karacabigbag.com/haber-makale/bigbag-nedir.html
22. https://xalqqazeti.com/mobile/az/news/87710
23. http://interfax.az/view/853787/az
24. https://www.investopedia.com/terms/s/seedcapital.asp
25. https://slideplayer.biz.tr/slide/12659075/
26. https://imbb.az/az/news/841
27. https://www.investopedia.com/terms/s/seedcapital.asp
28. https://beyondtheobvious.com/stage-gate-funding-model-to-create-your-innovation/

MEASURES AND MECHANISMS FOR INVESTMENT INTENSIFICATION ACTIVITY IN THE REGIONS LIBERATED AFTER PATRIOTIC WAR

Assoc.prof. Aghayeva Konul
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

Mirzayeva Zahra
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

Summary

The revival and development of our liberated lands is the most important strategic task facing the Azerbaijani state today. After the end of the Patriotic War and the liberation of Karabakh, Azerbaijan has accumulated considerable economic potential. Analysis of direct investments in Karabakh during the post-war period by sector means the implementation of primary infrastructure projects to ensure the resettlement of the population to the regions, and the second issue is the investment in various areas to implement economic activity in the region. The purpose of the thesis is to justify the need to create a favorable investment environment and study the methodology for assessing investment attractiveness. To achieve the goal of the graduation work, it is necessary to consider the main types of investments and their characteristic features, as well as factors affecting the investment environment, estimates used to create a favorable investment climate. The theoretical and methodological basis of the research is the modern results of fundamental economic research in the field of marketing concept, marketing theory and marketing strategies. Scientific methods - dialectical method, analysis, synthesis, laws of formal logic, as well as systems analysis, mathematical statistics, graphical analysis, generalization, abstraction were used in the research process.

Keywords: Karabakh, investment, economy, finance, state

Introductıon

Taking into account the current geological position, climatic conditions and potential resources of Karabakh, it is possible to determine that the following areas are priorities for investment:

1) Tourism sector - The location of Karabakh in the Lesser Caucasus Mountains of the region, its special potential geographical location can be an impetus for the significant development of tourism potential.

2) Agrarian sector - The fact that the region belongs to favorable climatic conditions, as well as lands suitable for agriculture, will give a great impetus to the development of agriculture, crop production, vegetable production, as well as the development of livestock.

3) Mining industry - non-metallic mineral deposits in Karabakh, mining and decorative stones, as well as sawdust, facing and construction stones with a total reserve of ten million cubic meters, cement raw materials, astringents, mineral paints, raw materials for construction bricks, concrete are represented by building materials such as aggregates and road-building raw materials. The development of this industry also creates a special basis for the production of different types of products in parallel.

4) Energy production - There are abundant rivers and reservoirs of special importance in the Karabakh region. The power plants to be built here will take over a certain share of the country's energy supply, as well as energy exports.

Development model of investment attractiveness in the regions

According to a recent study by the Eurasian Development Expert Center (ECED), Azerbaijan ranks second in terms of investment attractiveness in Central Asia and the South Caucasus in 2020.

Economics reports quoting ECED that the Center connects Azerbaijan's economic success and favorable investment climate with the country's large oil exports. In addition, high resource potential and political stability also play a role in keeping this figure high (ECED, 2021).

The most attractive country for investment in the region this year is Kazakhstan. However, although the ECED sees Kazakhstan as a leader in

the region in terms of investment attractiveness, the Center does not rule out a negative outlook for the country due to uncertainties over electricity transit and a lack of strong economic drivers, as well as delays in reforms.

Uzbekistan and Georgia are in the third and fourth places in the list.

The center emphasizes that Georgia is developing mainly through loans from the International Monetary Fund and the European Union, and although the desire for European integration has helped democratize, low resource potential and political instability persist.

Table 1: ECED ranking of countries in Central Asia and the South Caucasus region in terms of investment attractiveness in 2020:

1	Kazakhstan
2	Azerbaijan
3	Uzbekistan
4	Georgia
5	Armenia
6	Kyrgyzstan
7	Tajikistan
8	Turkmenistan

Source: https://achieve.lausd.net/eced, 01.01.2022

The report, in light of the consequences of an overview directed in May-July 2021 on the venture environment and the adequacy of financial changes in Azerbaijan, mirrors the reactions of respondents, zeroing in on the speculation environment in the nation and the exercises of unfamiliar organizations in Azerbaijan. The report features Azerbaijan's financial accomplishments and the country's appeal for venture by unfamiliar money managers. The report, ready because of an overview of trustworthy organizations, gives a sensible picture as far as distinguishing and examining the effect of the pandemic on the economy in Azerbaijan, as well as assessing changes to limit the adverse consequence.

As a rule, such reports are significant as far as concentrating on the assessment of the business local area, evaluating business challenges, and showing the degree of business allure of any country.

How is the business climate in Azerbaijan surveyed by unfamiliar money managers?

It ought to be noticed that a review was shipped off 270 unfamiliar organizations working in Azerbaijan and addressing 30 nations (Germany, Incredible England, USA, Switzerland, Turkey, and so forth) to set up the report "Unfamiliar Business in Azerbaijan: Business Climate Overview 2021". 130 substantial and finished answers were chosen for assessment.

- It is essential that 88% of unfamiliar organizations overviewed, miniature undertakings and 67% of SMEs have been executing their tasks in Azerbaijan for over 10 years, have broad data about the nation's economy and the neighborhood market.
- 68% of respondents in the review survey the present status of the Azerbaijani economy as steady. For examination, in last year's report, this figure was 39%.
- 57% of unfamiliar organizations plan to extend their exercises or make new interests in Azerbaijan. In spite of the hardships in putting resources into association with the pandemic, unfamiliar organizations are hopeful about the fate of Azerbaijan and note that unfamiliar direct venture has not diminished (https://home.kpmg/az/en/home/insights/2021/09/foreign-business-in-azerbaijan2021.html)

The interest of foreign investors in participating in the restoration and reconstruction of our liberated territories.

As it is known, after the Victory in the Great Patriotic War, important projects have been launched in our liberated territories and reconstruction work is underway. It should be noted that the rich natural resources, mineral resources, agricultural and tourism potential of our liberated territories attract the attention of foreign companies. The strategic importance of the newly established Aghdam and Araz Valley Economic Zones industrial parks and the establishment of industrial zones in the liberated areas will further expand the investment opportunities of foreign companies.

In our freed domains, yet as a general rule, the work done to work on the business and venture environment in our country, the improvement of the non-oil area, districts and business, the effect of the pandemic on the business climate in Azerbaijan and government support components, coordinated operations capacities of modern zones and Alat Free Monetary Zone. The Incomparable Re-visitation of our freed domains, which are among our public

needs, and the "shrewd city" and "brilliant town" ideas that will be executed around there, open up new business and speculation valuable open doors for financial backers.

Recreation of the Karabakh and East Zangazur locales gives a chance to exhibit Azerbaijan's obligation to business uprightness by closing settlements on straightforward and unsurprising cycles on delicate standards and methodology.

According to the survey, it can be said that the member companies of the German-Azerbaijani Chamber of Commerce are showing great interest in reconstruction projects in our liberated territories. 61% of companies are interested in acting as contractors / subcontractors in these projects or participating in public-private partnerships.

Forty-three percent of foreign companies have already expressed interest in participating in projects in the Karabakh and East Zangazur regions, 22 percent in the possibility of participation, and 17 percent (mostly in the fields of construction, telecommunications and information technology).

60% of respondents (50% in the previous report) recommend Azerbaijan as a favorable business environment. Foreign businessmen believe that the restoration of our liberated territories will contribute to strengthening security and stability in the Caspian region, the implementation of international transport and communication projects, the diversification of the Azerbaijani economy, as well as increase the country's investment attractiveness and competitiveness.

71% of respondents stressed the political stability in Azerbaijan, 49% - a safe country, 39% - sustainable investment in infrastructure.

The report also reflects the expectations of continuing reforms to further improve the business environment.

As can be seen, the favorable business and investment climate in Azerbaijan and the interest of foreign companies in our country in this regard are clearly expressed in opinion polls.

As the world community knows, in the 44-day Great Patriotic War, Azerbaijan liberated all the countries of the world, including the lands recognized by special UN resolutions. Now this region of Azerbaijan is actively reviving and

a new zoning has been organized in the context of historical and economic regularities on the basis of new realities in the country (https://ru.president.az/articles).

The newly created Karabakh and East Zangazur regions have strong natural and economic resources to create a competitive sphere of the national economy and can become a productive center and a source of economic growth.(https://iqtisadiislahat.org/news/vusal_qasimli_qarabagin_boyuk_iqtisadi_potentiali_var-1050).

It is believed that the development of these potential economic regions will create new impulses and driving forces for the intensive development of economic and integration processes in Azerbaijan and the region as a whole, which will contribute to the prosperity of the regions. and will contribute to the recovery of growth (Bagirova, F, 2021).

According to a number of experts, including foreign experts, after the revival of the region and the restoration of the territories, it will be more profitable to expand the integration process with the countries of the region. Such development of events and economic processes is useful for expanding effective forms of trade and economic relations and increasing the flow of international trade. It is in these processes that the real sectors of the country's economy, including the newly created economic regions and liberated territories, will need more accessible credit resources for development. In addition, the formation of a mobile infrastructure for the provision of banking services is required (Bagirova, F, 2021)

It is important to intensify the transition to cashless payments, ensure the convenience of settlements in the service sector and other areas, thereby creating a more reliable basis for the movement of financial resources and simplifying taxation. Figure 1 shows the dynamics of the installation of POS terminals in Azerbaijan, which shows that in 2020 the number of POS terminals will decrease due to the restriction of pandemic-related services.

We believe that in the post-pandemic period, the demand for efficient and convenient banking services will increase in the country's regions, including the newly created economic regions. In addition, the need for credit resources to overcome the devastating consequences of Armenia's military aggression will increase significantly (https://iz.ru/1124945/nataliia-portiakova/territoriia-pomyslov-kakoe-budushchee-azerbaidzhan-zadumal-dlia-karabakha).On the

other hand, it will be necessary to create a more attractive investment climate to attract additional and alternative sources of investment resources, and one of the key roles in these processes belongs to banks (Hüseynova, N.E 2021)

Actuation of monetary and credit assets and accessibility of modest advances will set out extra open doors to increase the improvement of non-oil areas of the economy in the post-pandemic time frame (Eyvazova, L., Mahmudova, L., Aliyev, Sh. 2021). Given the cutting edge foundation of the financial area in the locales, the extension of recovery work and expanded income can turn into another main thrust for monetary development in the country. Moreover, the production of another organization of serious undertakings in the freed regions will give another stimulus to the advancement of the economy overall. The truth of the matter is that the Karabakh area has incredible monetary potential and adequate assets: minerals and minerals (https://moscow-baku.ru/suppositions/aktualno/ekonomicheskiy potentsial_karabakha_ posle deokkupatsii_mnenie_eksperta/).

Along these lines, the ideal arrangement of the amassed issues is viewed as quite possibly the main errand to build the speculation engaging quality of the Karabakh locale of Azerbaijan soon

Figure 1: Dynamics of Point Of Sale installation in Azerbaijan, 2015-2020 (prepared by the author based on materials from the Central Bank)

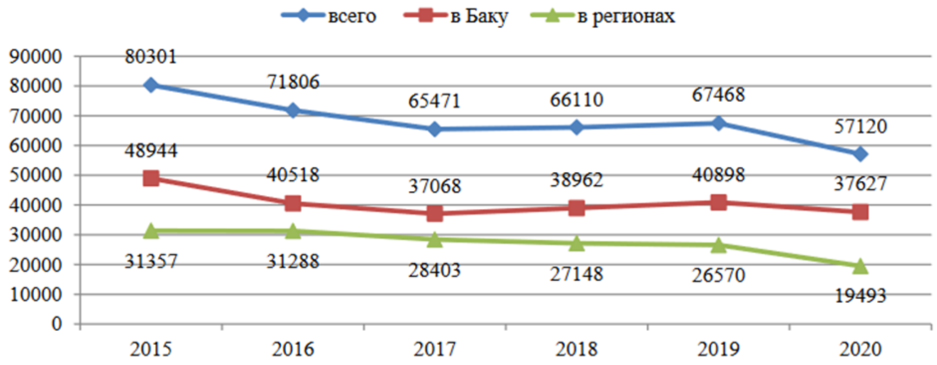

Source: https://www.cbar.az/, 01.01.2022

Also, the public needs of financial improvement of the nation, including explicit objectives for the advancement of the regions freed from Armenian

occupation by 2030 have proactively been distinguished and this archive was supported by the Leader of the Republic of Azerbaijan on February 2, 2021. (https://president.az/articles/50474) In our opinion, a stronger banking infrastructure and attractive banking services are needed in this regard.

Thus, the Karabakh and East Zangazur economic regions of Azerbaijan established in the coming years will be of strategic importance for the development of modern banking infrastructure, and it is necessary to pay attention to a number of factors and issues in this regard:

- Taking into account the availability of financial and credit services, it is necessary to create a strong and efficient infrastructure for the organization and development of the country's regional banking system;

- In addition, it is necessary to strengthen the role of regional banks and the banking structure in general in the restoration of the economic regions of Karabakh and East Zangazur, which were completely destroyed and looted during 30 years of Armenian occupation;

- Strengthening the activities of regional banking institutions and strengthening their independence in active investment in real sectors of the economy and ensuring the intensive development of the territories liberated from Armenian occupation, etc.

It should be noted that Karabakh and East Zangazur are one of the most beautiful corners of the South Caucasus, as well as the whole world, due to its economic and geographical position and natural resources. It is no coincidence that the city of Shusha is called the cultural center and conservatory of the South Caucasus, and in the future will receive the status of a cultural center of the Islamic and Turkic world, will become the main driving force of tourism. During 2021, a number of cultural events were held in Shusha. Among them, "Kharibulbul" music festival, Uzeyir Hajibeyli International Music Festival, Poetry Days were organized in front of the fully restored museum-mausoleum complex of the great Azerbaijani poet, statesman, Minister of Karabakh Khan Molla Panah.

Table 2: Classification of minerals available in Karabakh and East Zangazur regions

Name of the district	Type of mineral
Aghdara	Gold, lead, zinc, copper, sawdust, mud gypsum
Shusha	Confronting stone, mud, building stone
Khojaly	Gli, confronting stone, sand and rock
Khojavend	Confronting stone, development stone
Kalbajar	gold, mercury, sawdust, mud, perlite, sand and rock, building stones, confronting stones, shaded stones (obsidian, onyx, pefritoid, listvenite)
Lachin	Mercury, sawn stone, confronting stone, building stone, mud, sand rock, pumice, vermiculite, volcanic debris, agate, jade
Gubadli	dusty stone, mud, building stone, confronting stone, shaded stone
Zangilan	Gold, silver, cladding, limestone, mud, building stone, sand and rock
Gabriel	sawn stone, mud, sand, concrete, earth gypsum, building stone, gypsum, anhydride, pumice, volcanic debris, shaded stones (nephrite, chalcedony)
Fuzuli	dusty stone, mud, sand and rock
Ağdam	sawn stone, confronting stone, crude concrete, mud, sand and rock

Source: https://interfax.az/print/817974/ru

As per the Service of Environment and Regular Assets of the Republic of Azerbaijan, there are 167 mineral stores in these financial districts. These areas have 140 million tons of lime saves; mud - 90 million tons, limestone for soft drink creation - 130 million cubic meters, concrete natural substances - 140.1 million tons; pumice - 2.1 million cubic meters, gold - in excess of 132 tons, lead - in excess of 37 thousand tons, many structure and confronting stones, shaded stones, dirt, sand-rock, sand-rock, gypsum, and so on. Their full order by managerial regions is given in the table.

More than 40% of Azerbaijan's mineral water resources are located in the liberated territories. In general, there are about 150 mineral water fields in the region. They differ in their composition and therapeutic value in different sediments. It should be noted that the mineral waters of Karabakh do not lag behind the water of the famous Karlovy Vary in Europe. Water resources in Kalbajar region have special properties and large volumes. The gas and chemical composition of the water of these places allows it to be used in the treatment of many diseases. About 40 years ago, a resort was built in these

places near the Istisu spring, and a plant for the production of bottled mineral water was launched. Production was 800,000 liters per day.

The volume of mineral water reserves in Minkend area of Lachin region is 4,300 cubic meters per day, and in Shusha city - 342 cubic meters. In addition, there are large underground freshwater deposits in the region. 2 of them are in Fizuli, 7 in Jabrayil and 2 in Zangalan. The largest groundwater basin of Karabakh is located in the Aghdam region. These fields are valuable not only in terms of production, but also in terms of the development of the tourist complex of the region. Their existence allows to build hospitals, sanatoriums and hotels in these areas (https://iz.ru/1124945/nataliia-portiakova/territoriia-pomyslov-kakoe-budushchee-azerba id zhan-zadumal-dlia-karabakha).

The efficient use of these resources, their involvement in the production process, as well as the restoration of the liberated territories will require large amounts of domestic and foreign investment. Therefore, $ 1.29 billion was allocated from the state budget in 2021 and about $ 1.3 billion in 2022 for these purposes. In our opinion, these funds are not enough. Therefore, it is necessary to attract foreign capital through the establishment of joint ventures to fully restore the destroyed economy of the region, the exploitation of the above fields, the processing of raw materials, the production of targeted products in the value chain.(https://iz.ru/1124945/nataliia-portiakova/territoriia-pomyslov-kakoe-budushchee-azerbaidzhan-zadumal-dlia-karabakha).

Progressive designated changes and thorough measures have reinforced the financial and military force of our nation, established a strong starting point for a splendid triumph in the 44-day Devoted War.

Measures to stimulate investment activity

As a result of large-scale socio-economic reforms successfully implemented in our country, significant changes have taken place in the life of our country in recent years, and the country's economy has entered a new stage of industrialization with its dynamic development. According to preliminary data, in 2021, the country produced 92857.7 million manat or 5.6 percent more than the same period last year.

As can be seen, the development of the country's economy is to some extent one of the important stages of the day in attracting investments and using them effectively. A number of problems hinder the country's investment climate.

Schem 1: Factors affecting investment

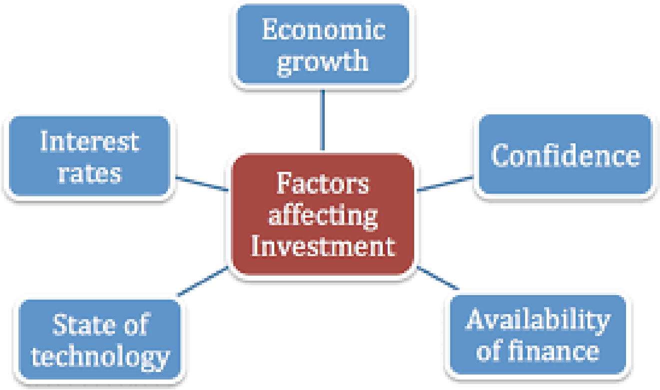

Source: https://www.economicshelp.org/blog/136672/economics/factors-affecting-investment /

Foreign investment in the country's economy makes it necessary to study in depth the economic environment of this country. At present, all large companies first assess the investment climate and the level of business infrastructure in the country for this purpose, and then decide to invest in that country.

It should be noted that the following factors have a positive impact on the favorable investment climate:

1. Stability of the state policy to stimulate entrepreneurship;
2. Existence of preferential tax regime;
3. Reliable operational banking system;
4. Degree of provision with information technology and infrastructure;
5. Lack of artificial inspection and interference, development of a network of firms to demonstrate;

6. Strong system of protection of intellectual property;
7. Simplification of economic activity procedure;
8. Creative freedom, etc. (innovative freedom);

In international practice, one of the most important factors influencing the selection of a country for investment is tax legislation. It is known that the tax legislation of the countries differs significantly depending on the goals and level of national economic development.

Improving the economic efficiency of investments is one of the important measures. Its provision requires the solution of a number of problems, the two most important of which can be distinguished. First, the need for comprehensive measures to create a favorable investment climate. It should be noted that the implementation of these measures ultimately leads to the expansion of investment opportunities. The second is to increase the technical support of investments at specific prices. In other words, foreign investment should try to give preference to equipment and technologies that meet modern standards (Bağırova, F.,2021).

The efficiency of investment in the regions in the country is classified into the following five main groups:

- increase financial resources and investments;
- application and development of more advanced new techniques and technologies;
- increasing export potential;
- raising the level of employment;
- positive impact on environmental protection.

Economic efficiency is also reflected in the increase of labor productivity and the positive solution of other important economic issues. From this approach, two main economic and social aspects of determining the efficiency of investments in the current situation are distinguished.

In determining the economic efficiency of the investment, an attempt is made to take into account in more detail the main and associated production costs.

Here, the amount of the effect on the total cost of both the producer and the consumer is clarified, and the overall economic efficiency is assessed as the ratio of the effect obtained to the investment. In this case, the level of capital capacity, labor productivity, product cost, technical quality level of the product, material and energy capacity of the product or service, production sustainability, project capacity utilization, improvement of working conditions, environment, etc. environmental protection, etc. is determined.

Determining the social outcome of an investment reflects a comparison of its compliance with social norms, standards and the protection of human rights. From this point of view, the indicators reflecting the social results of investments include the following:

- quantitative change of jobs;
- improvement of living and cultural conditions of the population;
- change of working conditions;
- change in the structure of production staff;
- improving the health of the population;
- positive change in meeting the individual needs of the population.

When the efficiency of investments is calculated in several aspects, including the country's economy as a whole, ie at the macro level, at the level of a large group of enterprises based on the same technology, the indicators reflected in the formula are reflected as the ratio of return on capital investment. At the level of newly established enterprises, the ratio of the difference between the wholesale price of the annual output of the project and the value of the annual output to the capital investment is reflected.

At the macro level, efficiency indicators reflect the general economic interests, as well as the interests of the regions, industries and firms involved in its implementation.

It should be noted that the increase in economic benefits obtained as a result of investment here includes not only the growth of national income, but also qualitative changes that cover the social aspect of investment. In general, the preference is given to the comparison of individual investments and the selection of the most efficient one, which leads to more general positive

economic effects. In this case, the results of the project related to the investment include the following indicators in the form of value:

- social and environmental consequences. As a result of joint activities of investment participants, the impact on the health of the population, social and environmental environment in the region where it is carried out is determined by this indicator;
- liabilities of foreign states, banks, firms;
- final production results. This indicator reflects the income from the sale of the product to be produced as a result of the investment in the domestic or foreign market, the use of local enterprises as partners during the investment cycle and other activities;
- loans and direct financial results. This indicator reflects direct investments, as well as indirect financial results. This includes changes in the income of legal entities and individuals who are not directly involved in the implementation of investments and the market value of various types of property, etc.

The impact on the economies of participating countries in the implementation of large-scale investments with the participation of foreign countries determines its international significance. At the same time, the main goal is to determine efficiency based on the prices of all types of goods and services at the international level. In this case, the results include the following indicators: (Bağırova, F.,2021).

- social and ecological results obtained as a result of joint activities of the participants in the region where the investment is made;
- final production results obtained by the participants of the investment from the sale of the produced product;
- indirect financial effects on the income of parties not directly involved in the investment.

It should be noted that when determining the economic efficiency of investments, political, social, environmental and other consequences that cannot be quantified are considered as additional efficiency factors and are taken into account by the state when making investments.

In a market economy, it is important for the investor to know in advance the effectiveness of the investment, which is expected to bring long-term costs as well as long-term returns. Thus, in the conditions of free competition, the wide range of opportunities for private entrepreneurship and the diversity of types of investment activities require the owner to be more careful. The process of making investment management decisions is based on comparing and estimating the amount of money that will be received in the future with the intended investment.

The main problem here is to compare the indicators compared, as they relate to different moments of time. In the current situation, including the rate of inflation, the size of investments, receipts, forecasting time, etc. In fact, it is possible to approach this issue differently.

In modern times, various methods are used to determine the economic efficiency of investments, which are divided into two groups based on discounted valuation and accounting. Discounting is based on the concepts of "cost-benefit" and "alternative cost" and involves the accounting of all costs. In this case, not only all the material costs, but also the moral costs are taken into account. When evaluating the benefits and costs, the end result is examined.

In general, the investment decision-making process is based on a comparison and evaluation of future investments with the intended investment. Since the indicators being compared relate to different moments of time, the main problem here is their compatibility.

One of the main tasks ahead is to further improve the investment climate in the country in order to ensure the required volume and quality of investments. To do this, the following measures are taken:

- protection of private property and improvement of corporate governance;

- creation of a more favorable competitive environment for all investors, regardless of the form of ownership;

- increasing the role of the state in order to ensure a stable regulatory regime;

- further improvement of the regulatory framework of investment activities;

- Improving the system of informing investors about enterprises for the purpose of selection and analysis of investment objects;

- increase support for the development of modern institutional infrastructure that ensures the effective transformation of deposits into investments;

- Improving business information provision, bringing accounting and statistics in line with international standards (Əbdurrəhmanov S.Ə, 2020).

In terms of protecting the economic interests of foreign investors, the advantages of the Azerbaijani economy can be grouped into two groups: Group 1 factors are advantages that are specific to all developing countries, including Azerbaijan. The second group of advantages is directly related to Azerbaijan (https://president.az/az/articles/view/31697). The advantages of developing countries, including Azerbaijan, are as follows:

1) As a developing country, its development potential is many times higher than in developed countries. More development means the opportunity to earn more. This principle encourages multinational companies around the world to invest more in developing countries;

2) internal competition is not strong, as large firms are poorly developed;

3) developing countries have the opportunity to earn more in return for higher risk;

4) In developing countries, foreign investors face less bureaucratic hurdles than local investors.

Among the advantages that are directly specific to Azerbaijan are the following:

1) In addition to Azerbaijan's favorable geographical and transport position, there is a developed transport network of international importance (air, water, rail and road, oil and gas pipelines). This facilitates the establishment of intensive contacts abroad;

2) Has a rich natural and economic potential (rich mineral resources, fertile lands, favorable natural and climatic conditions, abundant and cheap labor, etc.);

3) There are a number of industrial enterprises, production areas and infrastructure facilities with modern technical and economic base;

4) Has a strong scientific and technical potential and qualified human resources;

5) Establishment of an organizational and management mechanism for the adoption and implementation of a number of important laws and regulations on the attraction and protection of foreign investment, liberalization and development of foreign economic relations;

6) Establishment of joint ventures with a number of reputable foreign companies around the world;

7) Concluding interstate economic agreements with leading countries of the world, acceding to international treaties and agreements, joining international and regional economic associations and organizations, etc. It is necessary to use these advantages of our country to accelerate the attraction of foreign investment and remove barriers to business development.

It should be noted that foreign investors assess 3 main risks when investing in countries with economies in transition:

- macroeconomic stability, economic growth, inflation, exchange rate risk, etc.

- institutional risk - foreign investment climate, tax regime, legal regulation and level of corruption;

- political risks - political stability, political freedoms, etc.

At the same time, an important basis for attracting foreign investment and promoting exports is the existence of a favorable business and investment environment, the relevant regulatory framework and institutional framework.

The Republic of Azerbaijan is among the first in the world in terms of economic growth rates achieved in recent years. Economic stability, which is most important for potential foreign investors when investing in one country or another, is reflected in the rapid and sustainable growth of macroeconomic indicators in Azerbaijan. At the same time, it is expedient to take the following measures to further improve the investment climate:

- expansion of e-services in order to improve the quality of services provided by government agencies and municipalities to business entities, including foreign investors, expand their coverage and increase transparency in this area;
- Registration of business entities, including legal entities with foreign investment, issuance of construction permits, connection to utilities, state registration of real estate rights, labor recruitment, reduction of procedures, time and costs in other areas of state regulation of foreign trade and entrepreneurship, as well as foreign investment improvement of legislative acts aimed at attracting, protecting and promoting, as well as expanding the bilateral legal framework in the field of mutual protection and promotion of investments with foreign countries;
- expansion of services provided by relevant government agencies to businesses, including foreign investors, on the basis of the "single window" principle;
- strengthening institutional mechanisms for investment and export promotion serving foreign investors and exporters and improving them in accordance with the best international practices;
- Stimulation of foreign direct investment in the country's economy, especially projects of economic entities through the securities market, institutional development of the securities market, organization and promotion of financial intermediation and collective investment schemes, support of supply and demand in the securities market, principles of financial transparency and expanding the application of corporate governance, improving the regulatory framework for the securities market and raising awareness and professional training on the securities market;
- Acceleration of Azerbaijan's membership in the WTO;
- to take an active part in regional integration blocs, as well as to obtain mutual concessions on foreign trade by signing bilateral agreements with the countries of the region;

Our country has a number of advantages in the region to attract foreign companies to the country. Examples include:

1. In addition to the country's favorable geo-transport position, it also has a well-developed transport network of international importance (air, water, rail and road, oil and gas pipelines), which facilitates the establishment of intensive contacts and exchanges with the international market.;
2. Azerbaijan has a strong natural and economic potential;
3. The country has a number of modern technical and economic bases, commodity industries, production facilities and infrastructure facilities.;
4. The country has a strong scientific potential and a reserve of qualified personnel in a number of areas;
5. Attracting foreign investment on its protection, liberalization and development of foreign economic relations, and the adoption of a number of other legal and regulatory acts and organizational management for their implementation;
6. The republic has concluded agreements on interstate economic relations with many countries, joined a number of international treaties and agreements, joined international and regional economic associations, and so on.

In recent years, instead of supporting inefficient enterprises, the direction of the state's structural policy has been changed. and stimulating reforms. The state should also gradually increase the output of processing industries, especially high-tech industries, which support export diversification. Such a large-scale modernization of the economy cannot be completed in a short time. It will take several years to implement, and the process will consist of several stages.

Security decreases pioneering chances, reestablishes scholarly capital, and lessens social disparity. The principal objectives and goals in establishing a positive venture environment ought to be steady with the generally speaking financial improvement system. To that end drastically further developing the speculation environment in our nation ought to be one of the fundamental objectives of the following ten years. As I would see it, at the ongoing transformative phase, it won't be imaginable to guarantee reasonable and supportable monetary improvement without guaranteeing it.

As of now, enormous scope work is being completed to reestablish the freed regions, guarantee their future turn of events, make the fundamental foundation and return the populace to their local terrains.

The freed regions presently look like a huge building site. From one viewpoint, a strong groundwork is being laid for the execution of new framework projects, and then again, current ventures in light of global principles are being placed into activity. It ought to be noticed that the economy in these locales will create based on open private association in six key regions:

(http://www.iqtisadiislahat.org/news/vusal_qasimli_qarabag_azerbaycanda_iqtisadi_artimin_yeni_drayveri_olacaq-1079)

- Mining industry;

- Light and food industries;

- Agricultural business;

- "Green Energy";

- Transport and warehousing logistics;

- Tourism.

The main directions of economic development in Karabakh are as follows:

1. Mining industry - consists of 167 mineral deposits, of which the following can be noted:

- 5 gold deposits;

- 6 mercury deposits;

- 2 copper deposits;

- 1 lead and zinc deposit

- 19 facing stone deposits, etc.

2. Light food industry - it includes:

- light industry;

- wine and vodka production;

- production of meat and dairy products;

- bread production;

- silk and fabric production;

- Manufacture of leather and footwear

3. Agrarian industry - includes 200,000 hectares of agricultural land and pastures. Necessary conditions for the development of entrepreneurship in the fields: viticulture, animal husbandry, beekeeping, crop production, horse breeding, silkworm breeding, cotton growing, tobacco growing, sheep breeding, etc. is being developed.

4. Green energy - a green energy zone has been created here. Solar energy potential - 4.0 thousand MW; wind -500 MW; construction of small hydropower plants - 30 units; Availability of thermal water resources - 3505 cubic meters / day. Coal reserves are 8.5 million / ton.

5. Transport and warehousing logistics - this includes:

 “Araz Valley Economic Zone” Industrial Park;

 Construction of three international airports;

 Extensive network of new highways;

 Railway and highway along Zangazur corridor

6. Tourism - Karabakh will take a leading position in the tourism sector of Azerbaijan. There is an opportunity to develop: domestic, ecological, mountain, winter, hunting, health, agriculture, cultural and other types of tourism.

Authorities on the matter agree, the investigation of financial changes and correspondences because of the execution of these areas by 2030 can add to the development of Azerbaijan's non-oil area by 5-10%.

The colossal long haul errands in light of the Public Needs of financial advancement of the Republic of Azerbaijan until 2030 are reflected in various authoritative reports, announcements and orders of the Leader of the Republic of Azerbaijan. This need is pointed toward tending to the

accompanying significant regions: manageable settlement and reintegration of financial movement (Aliyev, Sh.T., 2020).

During the previous period, nitty gritty end-all strategies of Aghdam, Fizuli, Jabrayil and Zangilan were created and supported by the significant declarations of the Leader of the Republic of Azerbaijan inside the projects of monetary recuperation and advancement of Karabakh and East Zangazur, and their show was endorsed by people in general.

Today, air terminals, a broad organization of streets and rail lines, "shrewd urban communities" and "savvy towns", as well as farming grounds are being fabricated seriously and methodicallly in the freed terrains of Azerbaijan. It ought to be noted with fulfillment that the main significant undertakings carried out in the area were the 4-6-path "Triumph" street and the Fizuli Global Air terminal on the 101 km long "Ahmadbeyli-Fuzuli-Shusha" course. These frameworks were implicit an extremely brief time frame, ie in 8 months, as per the most elevated worldwide guidelines. Fizuli air terminal is viewed as "Karabakh's door to the world". The launch of this air terminal occurred on October 26, 2021 with the support of Turkish President Recep Tayyip Erdogan, the principal head of express whose plane arrived at Fizuli Worldwide Air terminal (Eyvazova, L., Mahmudova, L., Aliyev, Sh., 2021: p.86).

For 30 years, the Armenian occupiers have destroyed almost all roads and railways. In order to restore the economy of Karabakh, to return former refugees and IDPs to their homes, first of all, it is necessary to restore the old and build new roads. According to the approved General Plan, it is planned to build a 500-kilometer central highway in 11 directions in the liberated territories. (https://iz.ru/1124945/nataliia-portiakova/territoriia-pomyslov-kakoe-budushchee-azerbaidzhan-zadumal-dlia-karabakha)

The construction of energy facilities in Karabakh and East Zangazur is very important as part of infrastructure development and economic recovery. Over the past year, one power plant and five substations have been built and put into operation in the region, as well as a high-voltage power line has been laid. About 60 people are employed at these facilities, most of whom are local residents. The Gulabird, Sugovushan-1 and Sugovushan-2 HPPs were restored, and substations were put into operation in Shusha, Fizuli, Jabrayil and Kalbajar. Hydroelectric power stations are being gradually restored in

Zangilan, Lachin and Kalbajar districts. In a few years, we will receive 120 MW from Khudafarin and Maiden Tower stations.

One of the main directions of socio-economic development of Karabakh and East Zangazur is tourism. Of course, the full use of the tourism potential of the region is possible only after the following key factors are met: the full return of the majority of the population and the creation of appropriate infrastructure.

The demining of the liberated areas, the construction of new industrial enterprises and social infrastructure, and the systematic resettlement of former refugees will begin. After that, it will be necessary to form a wide network of innovative business structures in the field of economic activity, taking into account the economic and geographical features of each administrative region. There is no doubt that these structures will be equipped with modern technology, ICT, and based on the efficient use of strong raw materials and energy resources, will ensure the dynamic socio-economic growth of each region.

Given the industrial potential of regional centers and the presence of 46 settlements in the regions, this could contribute to the creation of 21 small industrial service districts.

There is no doubt that in the near future, in accordance with the strategy defined by the President of the Republic of Azerbaijan and the relevant provisions of the Tripartite Agreement on Nagorno-Karabakh [8], Armenia will withdraw its troops from the liberated territories of Azerbaijan. The city of Khankendi, Khojaly and other adjacent areas and the tricolor state flag will be hoisted in these areas. After the return of peaceful life to these cities, it will be possible to restore the work of the Regional Scientific Center of ANAS. In order to effectively use the potential of industrial enterprises of science and education, it is expedient to create a modern industrial park in Khankendi.

Taking into account the history and national traditions of the residents of Aghdam, Jabrayil and Gubadli districts, the establishment of a branch of Azerkhalcha OJSC, as well as the development of silkworm breeding can strengthen the role of small and private entrepreneurship.

Taking into account the large reserves of mineral water in Kalbajar, Lachin and Shusha districts, it is recommended to establish a business entity for the packaging and sale of a wide range of spring water.

In the future, it is possible to establish a cross-border free trade zone in Horadiz, Fizuli region.

As mentioned above, Karabakh and East Zangazur have very favorable opportunities for the development of almost all types of tourism. It is recommended to develop small and individual entrepreneurship in the processing of hides and skins of large and small horned animals and the production of clothing, footwear and other consumer goods from them. Increasing the number of world-famous Karabakh horses should also be one of the traditional activities of individual entrepreneurs (https://iz.ru/1124945/nataliia-portiakova/territoriia-pomyslov-kakoe-budushchee-azerbaidzhan-zadumal-dlia-karabakha).

In addition to the above, after the last resettlement of the population to their homes, it is considered expedient to organize the following:

- On the basis of the branch of the State Conservatory in Shusha, it is planned to build a music cluster, including music schools, business facilities for the production of musical instruments, orchestras, ensembles, as well as the Mugam House.

- to establish Karabakh State University, as well as branches of public and private universities, colleges for training specialists in one of the major cities with a wide network of all types of transport communications, taking into account the local needs of economic activity;

- Establishment of "ASAN" and DOST centers in cities with favorable location.

After the victory in the Great Patriotic War, important projects have been launched in our liberated territories, and reconstruction work is underway. It should be noted that the rich natural resources, mineral resources, agricultural and tourism potential of our liberated territories attract the attention of foreign companies. The strategic importance of the newly established Aghdam and Araz Valley Economic Zones industrial parks and the establishment of industrial zones in the liberated areas will further expand the investment opportunities of foreign companies. The establishment of a joint service center of Russia's KamAZ OJSC, one of the world's leading truck manufacturers, and the Ganja Automobile Plant Production Association in Jabrayil is also an indication of the interest of foreign investors in setting up businesses in our liberated territories.

In our freed domains, however by and large, the work done to work on the business and venture environment in our country, the improvement of the non-oil area, locales and business - the planned operations capacities of modern zones, as well as the Alat Free Financial Zone, the Incomparable Re-visitation of our freed regions The "savvy city" and "shrewd town" ideas to be executed there open up new business and speculation amazing open doors for financial backers.

As per the review, one might say that unfamiliar organizations, including individuals from the German-Azerbaijani Office of Business, are keen on reproduction projects in our freed regions. 61% of organizations are keen on going about as workers for hire/subcontractors in these tasks or taking part in open private associations.43% of foreign companies have already expressed interest in participating in projects in Karabakh and East Zangazur.

- 60% of respondents (50% in the previous report) recommend Azerbaijan as a favorable business environment. Foreign businessmen believe that the restoration of our liberated territories will contribute to strengthening security and stability in the Caspian region, the implementation of international transport and communication projects, the diversification of the Azerbaijani economy, as well as increase the country's investment attractiveness and competitiveness.
- 71% of respondents stressed the political stability in Azerbaijan, 49% - a safe country, 39% - sustainable investment in infrastructure (https://economy.gov.az/en/article/azerbaycanda-xarici-biznes-biznes-muhiti-sorgusu-2021-hesabatinin –teqd imati-kechirilib/31985)

These facts allow us to see more clearly the results of the current economic stability and future priorities.

Improving the investment climate in Azerbaijan Foreign investment is related to the work carried out to increase the flow. Not only the investment rating the portfolio will help increase investment, but also foreign direct will have a strong impact on the dynamics of investment. This is new funds for the establishment of enterprises and modernization of production will help to attract.

CONCLUSION AND RECOMMENDATION

Based on the system analysis, we believe that it will contribute to achieving the following organizational, technical and socio-economic advantages in increasing the attractiveness of investment in the liberated territories:

- Joint solution of problems and interests within the framework of sustainable competitiveness;

- Rational use of property;

- Expanding the role of municipalities in production and services;

- Creating favorable conditions for the application of new equipment, technology and ICT;

- Joint implementation of targeted innovation projects;

- Minimize production, energy and transportation costs;

- Application of the principle of economy in the process of production and logistics;

- Expanding financial opportunities and export potential;

- Wide application of advanced methods of innovation management;

- Implementation of a combination of agro-technical, sanitary and phytosanitary services in a single space and area;

- Stimulation of labor taking into account the final result of production, processing and sale of the product;

- Organization of foreign and joint ventures, territorial clusters, regional business associations, financial and industrial groups, business incubators, startups, etc. in the regions, including the development of women's entrepreneurship, opportunities to expand the production of a wide range of branded products; products and non-profit cooperation.

Immediately after the liberation of Karabakh, large-scale reconstruction work began in the region. The volume of work done is astonishing - new roads are being built in almost the entire region, the first international airport of Karabakh is being opened in Fizuli, the Aghdam industrial park and the "Araz Valley economic zone" are being built. It has been relocated to Kalbajar and Lachin

districts, tourist routes are being prepared, and Shusha, Agdam and other settlements are being fully restored.

It is worth mentioning the "Smart Village" and "Smart City" projects, which will become the "face" of the renewed Karabakh. It is no secret that according to the government's plans, the liberated territories will become a high-tech zone. At present, the first "smart village" of the republic is being created in Zangilan district.

Currently, 200 houses are being built in the village of Agali, where the project is being implemented, a 360-seat school, a 60-seat kindergarten and other civil construction works are underway.

The project consists of 5 components: housing, manufacturing, social services, smart agriculture and alternative energy infrastructure.

For the first time in Azerbaijan, Huawei's AirPON technology will be used here, which will reduce the laying of fiber-optic lines from 10 km to 1 km and provide up to 100 megabits of wireless internet.

The village will produce the famous Italian cheese mozzarella di buffalo, and a farm for 300-400 buffaloes will be built. Later, the number of cattle will be increased to 1,000. The farm will be built by an Israeli company. Manure will be processed for the production of fertilizers and biogas, treated wastewater will be reused, and electricity from solar energy will be consumed.

Karabakh and East Zangazur financial areas have incredible potential. Just the East Zangazur financial area can represent 4% of the country's economy before very long. This intends that sooner rather than later in the East Zangazur monetary area it is feasible to deliver around 3 billion manat of rural and modern items.

Entrepreneurs also understand the potential of the region. Although the rehabilitation and demining work has not yet been completed, about a thousand investors have already applied to the Small and Medium Business Development Agency for a work permit.

When developing a development strategy for the regions of the Republic of Azerbaijan, it is important to identify the following:

- strengthening the territorial, economic and social unity of the region;

- raising the level of education and innovation potential of the economy;
- ownership
- development of the environment;
- effective use of the region's potential

REFERENCES

1. Bağırova, F. Şərqi Zəngəzur pul dairəsi azad edilmiş torpaqların transformasiya mərhələsinə qədəm qoyması və tərəqqisi obrazı kimi. 07/07/2021. https://1news.az.
2. Hüseynova, N.E., Yaxyayeva, A.Yu., Əliyev, Ş.T. Azərbaycanın Qarabağ ərazisinin vençur cəlbedici keyfiyyətinin genişləndirilməsi məsələləri və onların cavabları/II Qlobal Məntiqi və Faydalı Məntiqi imtahanın təkmilləşdirilməsi üçün son narahatlıqlar və perspektivlərin toplanması 7-8 may 2021-ci il tarixlərində Fransanın Orlean şəhərində asıldı. - səh.13-19.
3. Eyvazova, L., Mahmudova, L., Əliyev, Ş. Pandemiyadan sonrakı dövrdə Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft sahələrinin inkişafının gücləndirilməsi ilə bağlı son narahatlıqlar. /Qlobal Müzakirə: Problemlər və Məntiqi Tənzimləmələr Melburn, Avstraliya, 25-26.04.2021, (53). - c. 85-91.
4. Əbdürrəhmanov S.Ə. Elmlər İnstitutu haqqında yeni fikir "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə geri qəbulun gücləndirilməsi", "İqtisadiyyat" seriyası, Bakı – 2020
5. Əliyev, Ş.T. Pandemiya və postpandemiya dövlətlərində Azərbaycanın pul təhlükəsizliyinin real məsələləri//"İzvestiya", AMEA, Maliyyə aspektlərinin təşkili, № 05, 2020.- səh. 5-12.
6. https://ru.president.az/articles
7. https://iqtisadiislahat.org/news/vusal_qasimli_qarabagin_boyuk_iqtisadi_potentiali_var-1050
8. https://iz.ru/1124945/nataliia-portiakova/territoriia-pomyslov-kakoe-budushchee-azerbaidzhan-zadumal-dlia-karabakha
9. https://moscow-baku.ru/suppositions/aktualno/ekonomicheskiy potentsial_karabakha_ posle deokkupatsii_mnenie_eksperta/

10. https://president.az/articles/50474

11. https://interfax.az/print/817974/ru

12. https://iz.ru/1124945/nataliia-portiakova/territoriia-pomyslov-kakoe-budushchee-azerba id zhan-zadumal-dlia-karabakha

13. https://president.az/az/articles/view/31697

SHUSHA AS THE MAIN GEOGRAPHICAL LOCATION IN THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF KARABAKH

Dr. Mammadov Anar
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

Gurbanli Nisa
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

Summary

The main purpose of the study is the prospects for Azerbaijan and the region for the reconstruction of the liberated lands of Azerbaijan, Karabakh and its heart, Shusha. The reconstruction of Karabakh under the leadership of President Ilham Aliyev is the beginning of great economic development for the region. The city of Shusha is the economic center of Karabakh in terms of geographical location, history, and economic opportunities. In the article, the researcher stressed the need to consider the extensive research and detailed financial analysis conducted before the reconstruction process, as well as the importance of selecting the most advanced among the appropriate options. Accordingly, the active participation of the government and people of Azerbaijan in this process accelerates development. At the same time, it creates a special interest for foreign investors to invest in these areas.

Keywords: *Shusha, Karabakh, strategic development, investment*

Introduction

Research shows that the special support of the Azerbaijani state creates a faster environment for the development of economic and business relations in the country and the region. The successful steps taken in this process and in the reconstruction have been reflected in the shortest possible time, and we will continue to see their results in the rapid development of the region.

Like the liberation of Karabakh, the Republic of Azerbaijan is fulfilling its restoration mission with dignity. This process is very successful and

sustainable, as it is carried out under the personal leadership of President Ilham Aliyev. After the restoration of the territorial sovereignty of the Republic of Azerbaijan, one of the most important and important issues facing us as a country and a people is aimed at the full, purposeful, and accurate implementation of the process of reconstruction and restoration of Karabakh. At the same time, we can say that along with government agencies, foreign and domestic enterprises in the country also want to participate in operations, which is one of the factors accelerating the recovery process.

From the point of view of improving the process and researching the strategic foundations, it is important to carry out the necessary research before reconstruction. Since the previous research was mainly aimed at the restoration and reconstruction of other territories, not Karabakh, and the strategic improvement of infrastructure, the number of innovations known to science on this topic is still insufficient. The importance of consistent research is that it will increase the in-depth knowledge of future researchers on the topic and deepen the scope of research.

The reason for the value given by President Ilham Aliyev to the development and restoration of the city, in turn, is a clear demonstration of respect for the history and culture of Azerbaijan, the souls of the martyrs who died in the liberation of Shusha, including Karabakh. The selection of Shusha as an object of research also clearly shows its valid results in this regard. The strategic environment of the city makes a worthy contribution to the direction of reconstruction work in Karabakh.

During the years of occupation, the history, infrastructure, and ecosystem of Karabakh have suffered unimaginably great and terrible damage. In general, it will take not only investment, but also a huge amount of time to repair this damage and restore the region.

Shusha is one of the places and cities that have the greatest role in the process and reflection of the process, and Shusha deserves this mission with its strategic and historical characteristics. All these grounds are among the factors justifying the important role of the city of Shusha in the strategic restoration of Karabakh in general.

Method

Shusha is becoming a strategic center of Karabakh in many areas, both as a light industry, tourism, and cultural center. Accordingly, it is important to evaluate each of them individually and select the most appropriate line of development, considering the geographical location. In this case, financial analysis objectively helps us. Financial analysis means various calculations, ratios, analysis of financial statements. The results of this analysis are then compared to the most successful areas of investment, as well as the most successful results of those areas of investment and other areas, allowing for selection of appropriate determinants (Rashid L., 2020).

The historical motives of the city are also factors to be considered during the reconstruction, especially if we are talking about a city like Shusha, which has a great history and culture. It is important to seek the advice and consultation of experts working in these areas before making appropriate decisions.

If we look at the opinions of world scientists before the reconstruction, we can see that they recommend the selection of the most successful concepts that can be equal to the financial results. The construction of "smart cities" in modern times is one of the examples. These cities are ecologically clean, friendly to the natures, and plan so that animals and plants can live in the same ecosystem (Belal A., Shcherbina E., 2018).

The objectives of the study are quite broad. First, the research is dedicated to the reconstruction of the ancient city of Shusha in Azerbaijan, which allows this researcher to create a sufficiently deep and extensive database. The strategic analysis of Shusha's investment opportunities has great importance not only for Karabakh or Azerbaijan, but for the region. In other words, the study should assess the impact of the relevant construction work on the region as well as Azerbaijan. The information collected during the research should immediately meet the latest requirements of the time, and the recent results, new laws and regulations should be taken into accounts.

Another goal is to ensure that the strategic reconstruction system meets the requirements of the latest period. For example, the application of appropriate techniques and technologies in reconstruction, the use of correct mathematical models, detailed architectural analysis of cities are some of them. That is, the issue is not only reconstruction, but also the process must meet the necessary norms and standards. In general, many objects can be attributed to these objects of research. The use of smart city projects is one

of these subjects (Giffinger R., Fernandez-Anez V., Fernandez-Guel J. M., 2017).

Smart city projects have been widely used in recent years in the construction of cities in different countries. These projects have been used in Azerbaijan before. Accordingly, in the process of reconstruction of Karabakh, it is expedient to use smart cities, which are widely used in world practice. Before implementing these projects, it is necessary to analyze them in detail.

Accordingly, a detailed cost benefit analysis of the research is also of great importance. Thus, the long-term return on investment and its impact on Azerbaijan, as well as the region, should be studied and attention should be paid to attracting investments that benefit more than cost.

The path of regional augmentation in the changeover of cities - Changeover of the regions and their augmentation is one of the issues that have taken place over a long space of time due to the strategic directives of research. This can be an appreciably elaborate and time-consuming process, especially if a region is affected by alteration or changeover after a natural disaster or war, which is case for some countries. Nevertheless, the appreciably process requires a lot of material resources. Therefore, when starting this process, the needs, and prerequisites of not only the country, but also the region, the augmentation map should be studied and taken into accounts (Keune M., 2014, 4-5).

Research generally, divided two main groups: qualitative and quantitative research. Qualitative research - a systematic literature analysis approach has been used in financial discipline to study existing research conducted with a mixed method approach / methodological approach. This includes studying the knowledge already known to science in the relevant field, previous research, and results, as well as the views of prominent scientists on the subject. When researcher starts quantitative research, firstly, he or she need to collect data so that we know the real figures and results associated with investing in different years.

Our main sources will be available governmental and public statistics and secondary data sources. Governmental statistics includes reports of The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, reports of different ministries, such as Ministry of Economy, Ministry of Finance, and other governmental authorities. Public statistics includes statistics which we can find

out from economic journals, reports of organizations, companies, and enterprises. Sometimes researcher also needs preliminary data when it occurs it must be done by direct research.

Analysis

The role of the strong and determined leader of Azerbaijan, Mr. President Ilham Aliyev has great importance in the magnificent victory of Azerbaijan, as well as in the liberation of Shusha from occupation and reconstruction of the cultural capital of Azerbaijan. The value and importance that Mr. President Ilham Aliyev attached to the history and economy of Shusha is an absolute guide for all of us, and we can say from each of his speeches and opinions that the reconstruction of Shusha will be quite successful. From all of aspects mentioned before all Azerbaijani people – economists, public and physical entities, volunteers, and all young generation must consider reconstruction and development process of Shusha and its regional enterprises as their main responsibility, and they must attend with great honor this historical and glorious process.

The analysis of this research is based on three main detailed analyzes, as shown in the previous methodology, which are based on mathematical-statistical analysis, factor analysis, analysis of the results of detailed analysis based on expert opinion and bring its results to the reader's attention.

Mathematical analysis here refers to mathematical analyzes based on a thorough analysis of data obtained from earlier stages. These analyzes are carried out both in the form of ratio analysis and by studying the mathematical median and mean forms of the relevant data.

The general macroeconomic indicators of the country are also the objects of this mathematical analysis to create conditions for the correct measurement and study of the share of light industry, small and medium enterprises in the country's GDP and show us the factors that shape the right investment climate.

These results were then analyzed and the most successful figures and results were shown for the next stage. This includes a mathematical analysis of the tourism sector of the Republic of Azerbaijan, its sources of funding and at the

same time revenues between 2011-2020. At the same time, during the analysis, the researcher thoroughly studied other mathematically based indicators - the financial results of the catering sector. Accordingly, a comparison of the country's light industry results and indicators is included.

The study explores the tourism returns of OECD (Austria, Belgium, Czech Republic, Denmark, Finland, Israel, Sweden, Switzerland, Hungary, Norway, Portugal, Slovakia, Greece) countries with an average population of about 10 million people between 2010 and 2019, GDP, unemployment, inflation, and average annual expenditure were analyzed. In generic, the argumentation for choosing these countries is that they are close to Azerbaijan in terms of population.

The details of the variables are as follows:

Picture 1: Definition of variables

Analysis period (2010-2019)		
Variables	**Recognition of variables**	**Source of variables**
Tourism Income	Tourism income million USD	OECD, State Statistical Committee Azerbaijan
GDP	Million USD	OECD, State Statistical Committee Azerbaijan
Unemployment	Unemployment rate	OECD, State Statistical Committee Azerbaijan
Inflation	Total inflation rate	OECD, State Statistical Committee Azerbaijan
Average annual fee	Average annual fee USD	OECD, State Statistical Committee Azerbaijan

Source: *Author own information*

Econometric model

The model is based on the factors inducing tourism revenues in selected OECD countries and Azerbaijan:
$Tourism\ income_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 GDP_{it} + \beta_2 Unemployment_{it} + \beta_3 Inflation_{it} + \beta_4 Annual\ fee_{it}$ (1)

In model (α) is stable term, (β) is slope parameter (u) error factor, (i) and (t) factors are country and time.

The data from the OECD countries and Azerbaijan were explored with appropriate tests.

Econometric results

Data from 2010-2019 were used to reconnoiter changes in tourism returns in the OECD countries and Azerbaijan using the Classic Model, further Random Effects, again Fixed Effects methods. We envisage the generic characteristics of the data used in the model earlier:

Picture 2: Variable statistics

Variables	Number of observations	Mean	Std. Dev.	Min	Max
Tourism Income	140	10505.56	6695.82	20.76	25890.1
GDP	140	318914.9	176653.9	37862.8	709182.6
Unemployment	140	7.9185	4.869	2.02	27.49
Inflation	140	1.667	1.993	-1.74	12.94
Average annual fee	140	40678.59	13997.44	20813.21	66583.01

Source: *Author own calculation*

Looking at picture 2, a total of 140 observations were made in the model. The model uses 1 dependent and 4 independent variables. When exertion their maximum and minimum quantities, it becomes convinced that there is an arithmetic series characteristic between them.

To prove endurance of Unit, further Time effects in the study, a 2-way Probability Test was executed, and its consequences are as follows.

Picture 3: Probability Test

Probability Test	
chi2(3)	32.44
Prob>chi2	0.0000

Source: *Author own calculation*

In Picture 3, a test was executed to test whether the unit, further Time effects existed, and it became convinced that both had ramifications. The validity of the two-way model is convinced from the test consequences. However, there is a need to examine the ramifications of unit, further time separately. The picture below envisages the consequences of the test:

Picture 4: Probability Test for individual testing

Probability Test	
Unit Effect	
chi2(01)	306.37
Prob>chibar2	0.0000
Time Effect	
chi2(01)	0
Prob>chibar2	1.0000

Source: *Author own calculation*

Looking at Picture 4, we will see the test consequences for these factors separately. The result of this test is different from the previous test. More precisely, it is convinced from the consequences that although the endurance of a unit effect has been proven, the endurance of a time effect has not been envisaged. After this stage, it is advisable to use a single-way model.

Picture 5: Constant Effect Model

Dependent variable: tourism income	
Variables	**Constant effect model**
GDP	0.49***
Unemployment	-0.02***
Inflation	-0.031***
Average annual fee	-0.301***
Constant	6.030***
R-squared	0.31
F	0.000
Rho	0.99
Correlation (u I, X b)	0.38
Number of observations	140
Number of units	12

Source: *Author own calculation*

Looking at Picture 5, other variables other than the annual fee and further fixed term are significant for the model. The Rho coefficient is expressed as 0.99, which represents the variance of the unit effect within the total variance. 99% is a high figure, while the correlation between the unit effect and other independent variables is 0.38.

Picture 6: Random Effects model

Dependent variable: tourism income	
Variables	**Constant effect model**
GDP	0.63***
Unemployment	-0.02***
Inflation	-0.031***
Average annual fee	0.519***
Constant	6.497***
R-squared	0.41
Rho	0.98***
Correlation (u I, X b)	0
Number of observations	140
Number of units	12
*:10%, **5% and ***:1%	

Source: *Author own calculation*

If we look at Picture 6, the independent variables that alter tourism revenues have a negative ascendancy on unemployment and inflation, or more precisely, a diminish in it, but an amplify in other variables leads to an amplify in tourism returns. The coefficient R^2 in the model is 41%.

Picture 7: Hausman test

Dependent variable: tourism income	
chi2(6)	0.00
Prob>chi2	0.9880

Source: *Author own calculation*

In the following picture, we can follow the consequences of the Hausman test, and the model of Random Effects will give a convinced result.

The probability test is used to choose between Random Effects and further Classic Model, and the consequences are as follows:

Picture 8: Choosing model

Probability Test	
LR	12.95
Prob>chibar2	0.0115

Source: *Author own calculation*

The Random Effects model is chosen because the test result is less than 0.05.

Picture 9: Heteroscedasticity Test

LEVENE, Brown, Forsythe Heteroscedasticity Tests	
W_0	3.7300697
Prob>F	0.000049
W_{50}	2.3778412
Prob>F	0.00694
W_{10}	3.1081699
Prob>F	0.00049129

Source: *Author own calculation*

From the test in the picture, there is Heteroscedasticity for all three variables.

Picture 10: Other tests

Durbin-Watson and BALTAGI-Wu tests	
Durbin-Watson	0.67835251
BALTAGI-Wu LBI	1.0737814

Source: *Author own calculation*

Picture 10 shows two tests used for autocorrelation. The fact that the result of both Then Durbin-Watson (0.6783525), and Baltagi-Wu (1.073781) is less than 2 is an indication of high autocorrelation in the model.

Picture 11: Correlation

PESARAN	
χ^2	7.164
Prob>χ^2	0.00
Friedman	
χ^2	31.699
Prob > χ^2	0.0027
Frees	
Frees' Test	2.030
Alpha=0.10	0.2559
Alpha=0.10	0.3429
Alpha=0.10	0.5198

Source: *Author own calculation*

The above tests were used to measure correlation. According, to the test consequences, there is a strict correlation between the units.

Prior to the exertion of the model, the normal distribution of errors must also be considered. Tests have been executed below.

Picture 12: Error Testing

Variable	Error
Observation	140
Skewness	0
Kurtosis	0
Prob>chi2	0

Source: *Author own calculation*

When looking at the error distributions in Picture 12, it is observed that they do not show a normal distribution, which is a possible occurrence. In a set of 12 units, 140 were observed, and the interaction of these units leads to a violation of normal distribution.

Picture 13: Arellano, Froot, Rogers Test

Arellano, Froot, and Rogers Test				
Tourism income	Coefficient	Robust Std. Err.	Z score	P>|z|
GDP	0.6377209	0.2879974	2.21	0.027
Unemployment	-0.020859	0.0094851	-2.20	0.028
Inflation	-0.0331803	0.0147363	-2.25	0.024
Average annual fee	-0.519793	0.4187891	-1.24	0.215
Constant	6.497998	3.614124	1.80	0.072
Walid χ^2	88.06			
Prob > χ^2	0.0000			

Source: Author own calculation

Based on the consequences shown in Picture 13, the consequences are shown where inter-unit correlation and autocorrelation are possible. The result of the F test tells us that the model makes sense. However, the average annual fee variable is meaningless at 1%, further 5%, and 10%, and meaningful at 20%.

CONCLUSION OF ECONOMETRIC TEST

In the study, the researcher examined the factors conditioning tourism returns and selected GDP, unemployment, further inflation, and the average annual fee as independent variables. This data was grained from OECD and the Statistical Committee of Azerbaijan between 2010-2019.

Classic, Random and further Fixed Effects models were used to study the factors conditioning OECD and Azerbaijan's tourism revenues. As a result of the Classic Model, all variables, except the average annual fee, executed meaningfully.

A Hausman test was executed to differentiate between the two models to select between Random and further Fixed Effects. As a result, Constant

Effects will not be effective and subsequent selection will be based on Random Effects. Because of Hausman, the probability test was executed when choosing between Random Effects and further classical model. As a result, it became convinced that the Random Effects Model was effective.

In the next stage, basic tests were executed for the Random Effects model, and according to the consequences of Levene, Brown, as well as, Forsythe tests, there is a variant in the model. Then Durbin-Watson (0.67835251), and Baltagi-Wu (1.0737814) tests were executed. Since both values are less than 2, the model has autocorrelation. Intergenerational correlation was proved by Friedman (31.699), Pesaran (7.164), and Frees test (2.030). At the same time, the model was envisaged to be meaningful according to the F test result in the test.

The consequences of the Arellano, Froot, and Rogers tests show that the relevant econometric consequences can be envisaged. A 1% amplify in the GDP of selected countries amplifies tourism revenues by 0.063%, a 1% amplify in unemployment diminishes tourism revenues by 0.02%, and a 1% amplify in inflation leads to a 0.03% diminish in total tourism revenues. Although the average annual fee for individuals in the model is meaningless at the 10% level, the amplify in this factor in the literature and hypothesis has indirectly led to an overall amplify in tourism revenues.

Swot analysis

With the characterization of the conditioning factors, we can say that in general, the analysis of Shusha can be devoted to research in other cities of Karabakh, which in turn is more interesting for investors involved in the study of tourism-oriented industries. At the same time, this analysis can be considered favorable for the formation of a tourist base in mountainous areas and the study of heavily occupied and destroyed areas.

Speaking of the positive aspects, it would be correct to emphasize that the first of them is related to the geographical location of Shusha. Thus, Shusha is in such a unique and beautiful place that its splendor amazes everyone who sees it and makes it interesting for everyone who comes to see it again. This is one of the main promoters of tourism.

Another major positive trend is that it has one of the largest historical opportunities in the country. This leads to the further growth and development of its interest in tourism. At the same time, it can play a basic role in historical prosperities and education.

The proclamation of Shusha as the Cultural Capital of the country and its transformation into a symbol of Azerbaijani culture is an indication of its importance for the country and its leading part in the magnificent Azerbaijani culture. The people of Azerbaijan will permanently do their best to preserve and develop this magnificent culture (Ministry of Culture of Azerbaijan, 2020).

At the same time, it should be noted that one of the important features of Shusha is its moral value for the people of Azerbaijan. Thus, Shusha began to play an even more important role for the people with the culmination of the 44-day war and the end of 30 years of longing. Not only Azerbaijanis in the country, but also abroad want to see this place, to see this beauty with their own eyes. Of course, not only Azerbaijanis, but also foreigners are among those who want to come to the country and see beauty of Shusha.

Shusha is even more important for our country since it has large natural energy sources in terms of resources and emphasizes the strategic importance of these energy sources. In turn, as a result of research, it can be said that there are a large number of non-traditional energy sources in Karabakh, some of which are shared by the city of Shusha. These energy sources are, in fact, considered one of the greatest treasures of the future.

Respectively, various factors can be listed in relation to vulnerabilities that are another component of the analysis. One of them is related to the occupation that has hindered such development for almost 30 years. Thus, in general, it has caused great damage to the development of the region, and cities have been savagely destroyed. The extent of the damage is one of the factors delaying the recovery process and reconstruction.

Another weakness is the mountainous terrain. Thus, the mountainous terrain makes it difficult to attract investment and the formation of this tourist base. In turn, a large amount of money is needed to attract a tourist base to such areas. There is also a need for additional research costs in mountainous terrain.

Another disadvantage of the mountainous terrain is that it makes it difficult for tourists to visit the area. This requires an additional road base and security

measures. This is one of the factors that negatively affects tourists and in turn is one of the factors that increases their transportation costs. It also becomes an additional expense for tourism companies.

The formation and implementation of the tourism base is a time-consuming process. Since the city of Shusha is located outside the previous tourist routes, in turn, the arrival of people here and the formation of the route will take some time. At the same time, potential tourists may refuse to come because of concerns about the road and other safety factors.

It is true that in terms of geographical location, Shusha is located at a point where the areas in which it operates are very limited, and at the same time, these areas should be organized in such a way that they do not harm the magnificent nature and resources. At the same time, the history and beauty of the city should remain the same. The formation of such a balance is quite difficult and time-consuming and requires good research.

The city of Shusha has great opportunities. Although their characteristics are similar in some cases, in some cases they are completely different. In general, the following factors can be noted in this regard:

First, the first opportunity is due to the liberation of Shusha from the new occupation, which, of course, causes great interest for those who want to come to the area. This is one of the important trends in the potential opportunities for the potential tourism base. The sphere of interest may also overshadow the interest in other regions that have emerged over a longer period.

One of the possibilities is that its location is the heart of Karabakh, so to speak. Thus, this area, located in the center of Karabakh, has the characteristics of the necessary resources and skills for the formation and implementation of trends. At the same time, previous historical factors play an important role in this issue. Shusha remains an important factor in regulating the mechanisms of formation of a new base of Karabakh.

One of the opportunities relates to the small and medium-sized businesses owned by Shusha. Thus, the areas that have been here historically have great economic potential. What we need is to further explore and develop those opportunities and adapt them to the requirements of the new era.

The greatest reserves and opportunities of Shusha, and of Karabakh and Eastern Zangazur in general, relate to energy resources from such strategic restoration. Renewable energy sources are very important and play an important role in the future. Thus, interest in the use of traditional energy resources is declining and alternatives are being sought. Having energy opportunities in such a geography is very important to ensure the country's energy security for many years to come. At the same time, it provides an opportunity to be prepared for changes that may take place over time.

Another component of the analysis is threats, which in some cases have a decisive impact on investor decisions. The reason for this is the use of a risk factor that is essential in their nature. Which risk is one of the most important factors for investors to consider?

The most important factors in the potential development of Shusha also contain a certain number of threats to its development in terms of characteristics. One of them is that it has been under occupation for 30 years. Thus, this factor psychologically creates an opinion among investors that the reconstruction work can pose some dangers, which in turn can lead to time-consuming research and many resources.

Another danger is related to the characteristic factors of mountainous terrain. Construction and infrastructure in these areas require a certain number of resources, but also time. The construction work should be carried out in such a way that there is no potential risk and loss, because all possible losses can distract investors from additional investment.

The fact that the area is already a war zone is one of its potential threats. Some factors, such as the existence of a former conflict zone, are somewhat influential for investors. Although the end of the war has reduced these risks, some psychological factors remain. These psychological factors can deter some risk-averse investors or divert them from full-fledged investment. However, this risk can be observed to decrease over time.

Another risk is related to scientific research. It has been almost impossible to get accurate information about the occupied territories for 30 years. Only in the post-occupation years was a new study of the region launched, which made it difficult to obtain accurate scientific and strategic economic information in a timely manner. In turn, new investors will be able to accurately

obtain information about the results of their investments over time, which carries certain risks.

Reconstruction in the energy sector

Although the war is over, its general effects have not disappeared, and in general, one of the main problems is the energy supply of the liberated territories. The restoration of the road and other carriers provided for the main energy transit during the war is just the beginning of important steps to bring life back to the region. Since the end of the occupation in 2020, energy supply has been provided from these areas to the cities of Shusha, Hadrut, Jabrayil and Fuzuli and other strategically important areas.

“Tartar” is one of the largest hydropower plants located in the liberated territories and consists of two parts with a total capacity of 25 megawatts. This hydropower plant was built together with the Sarsang reservoir. “Giz Galasi” and “Khudafarin” form two other important reservoirs in the region. Respectively, “Giz Galasi” consists of 2 parts of 20 megawatts each, and “Khudafarin” consists of 2 parts of 50 megawatts each. After the liberation of the Jabrayil region from occupation and the full restoration of the southern border of the Republic of Azerbaijan, the problems related to the restoration and full use of these projects have been resolved. It should be noted that their use will help not only in terms of energy, but also in solving irrigation problems in the region (http://www.aera.gov.az/).

At the same time, important research is being conducted on the use of renewable energy in the liberated territories. In this regard, the task has already been given to conduct the necessary research. 500 megawatts of wind and 4,000 megawatts of solar energy in these areas are among the common results. At the same time, it is known that these areas have great potential for hydro, geothermal and bio energy resources (https://minenergy.gov.az/az/alternativ-ve-berpa-olunan-enerji/azerbaycanda-berpa-olunan-enerji-menbelerinden-istifade).

Construction of airports

The development of the transport sector in the liberated areas is of paramount importance. It should be borne in mind that the decentralization of transport infrastructure in the context of a globalized world is more based on air transport in recent times, and the construction of airports and flights in the region paves the way for the stabilization of new prospects for the country.

In this regard, it is important that during the visit of President Ilham Aliyev and First Vice President Mehriban Aliyeva to Shusha and Fuzuli on January 14, 2021, they laid the foundation for the construction of Fuzuli International Airport. In connection with the international nature of the airport, Ilham Aliyev himself gave instructions to ensure not only domestic but also international flights at a full level (https://president.az/az/articles/view/50184).

The importance of the establishment of the Karabakh Revival Fund in strategic development of region

A lot of money will be needed to restore the liberated areas, especially in our cities, such as Agdam city, where the destruction is disgusting. At the national level, the prism of raising funds for the restoration of Karabakh is always on the agenda, but we must not forget that ordinary citizens and private companies are eager to participate in this process with the most fascinating feelings. To provide one of the appropriate formations for the collection of these funds, it is necessary to create an institution with an extremely high level of authority and to implement a strategic perspective in an influential manner.

Considering all these possible paradigms, Ilham Aliyev issued a decree on January 4, 2021, instructing the establishment of the "Karabakh Revival Fund". The decree emphasizes the importance of the individual participation of all Azerbaijanis in the process of fascinating restoration, and states that the fund is intended for the strategic preparation of the organization of this work and task (https://president.az/az/articles/view/49876).

One of the main activities of the Fund is not only the restoration of the region, but also the development of our country. Because the restoration of Karabakh, the restoration of Shusha and other fascinating cities must be at a high level, at least as the liberation of those territories from occupation, and the living standards of the returning population, the planning and construction of

strategic infrastructure must be exquisite and strong enough (https://qdf.gov.az/).

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

November 8 is a golden day for Azerbaijan. Under the leadership of President Ilham Aliyev, the heroic army put an end to one of the abundant injustices of 30 years and liberated Karabakh from occupation. Reflections of the post-war period are an integral part of in-depth and organized research. It is clear, the Republic of Azerbaijan is facing the beginning of abundant return.

The results of this analysis are based on a detailed study of the relevant research, and we can say that it supports the selection of the most suitable for us among the relevant strategic development perspectives. The analysis focuses on the light industry, the tourism industry and its related areas, and the analysis of the results of the catering industry.

The analysis of the results allows us to say that the research conducted in 2011-2020, which is a ten-year period, has given us the necessary opportunity to clarify the relevant pros and cons. The study suggests that the overall balance in both tourism and catering in general has increased over the past decade, and that revenues in these sectors have increased significantly.

The increase in tourism is due to both the increase in the number of travel agencies and the number of tourists visiting the country. Thus, regional tourism has increased significantly due to both domestic and foreign tourist bases.

The main negative impact in this area was caused by the consequences of the international COVID-19 pandemic in 2020. Thus, there has been a significant decline in both general and specific economic indicators, which has seriously damaged the sector.

However, research shows that the strong interest in Shusha and other areas of Karabakh stimulates the existence of a large tourist potential in these areas, which creates the basis for successful investment in both tourism and other related areas.

According to the results of the research, it can be said that one of the most fortunate critical areas of business for Shusha is tourism. Tourism means not only itself, but also externality. This includes public catering and other examples of entrepreneurship.

The study used the general economic indicators of tourism in the country and further indicators of developed regions in the field of tourism as contemplation during the research to study the formed areas of tourism income. Based on econometric model returns of tourism in OECD and Azerbaijan were examined. These, in turn, show that since the country regained its independence, there has been a growth and interest in the field of tourism. This trend has changed for the worse only in 2020 because of the COVID-19 pandemic, which is quite understandable against the background of the impact of the pandemic on these sectors.

The approaches considered, in turn, clearly show that there are sufficient conveniences for the implementation of tourism, considering the potential of Shusha, both geographically and in other forms.

The major limitations of the research are due to the large-scale destruction in the region over the past 30 years, the destruction and non-restoration of infrastructure. Due to this, it was not possible to obtain specific economic indicators by removing certain general economic statistics. These types of indicators will be formed based on the results of investments attracted in the coming years. Subsequent researchers may have the convenience to conduct more extensive research using this data contemplation.

REFERENCES

1. “Azərbaycan Respublikasında 2022-ci ilin “Şuşa İli” elan edilmasi ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı” (2022).
2. “Araz Vadisi İqtisadi Zonası” Sənaye Parkının Yaradılması Haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (2021).
3. “Qarabağ Dirşəliş Fondu” publik hüquqi şəxsinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, (2021).
4. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi “Şuşa şəhərinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları”, (2000). – Bakı, səh 83.

5. Abbas A., (2020). “Qarabağ bizimdir, Qarabağ Azərbaycandır!”, Bakı, S.1-2
6. Cəfərova N., (2021). “Tarixi yaddaşımızın şəhəri – Şuşa”, Bakı, “Xalq qəzeti”, S.7.
7. Əliyeva N., (2021). “Əziz Şuşa, biz qayıtmışıq!”, Bakı, “Azərbaycan müəllimi”, S.10.
8. Əliyev S., (2021). “Gənc nəsil Qarabağ haqqında həqiqətləri bilməlidir”, Bakı, “Azərbaycan”, S.5.
9. Hüseynova I., (2021). “İlham Əliyev və zəfər tariximizin şanlı səhifələri”.
10. Rəşid L., (2020). “İşğaldan azad edilmiş rayonların iqtisadi potensialı və inkişaf perspektivləri,” Bakı, “Xalq qəzeti”, S.9.
11. Belal A., Shcherbina E., (2018), “Smart-technology in city planning of post-war cities”.
12. Flognfeldt T., (2005). “The tourist route system – models of travelling patterns”, 2005, pg. 11-12.
13. Giffinger R., Fernandez-Anez V., Fernandez-Guel J. M., (2017). “Smart city implementation and discourses: An integrated conceptual model. The case of Vienna”.
14. Keune M., (2001). “Regions, Regional Institutions and Regional Development”, Series on Globalization, Area-based Enterprise Development and Employment, Seed Working Paper No. 16, pg. 4-5.
15. https://president.az/az/articles/view/50184
16. https://minenergy.gov.az/
17. https://www.stat.gov.az/
18. http://www.aera.gov.az/
19. https://qdf.gov.az/
20. https://stats.oecd.org/

WAYS OF INCREASING INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE KARABAKH ECONOMIC REGION

Dr. Mammadov Anar
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

Ahmadzada Narmin
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

Abstract

Investment is a very important factor in increasing economic potential and ensuring sustainable development of the economy. Investment also plays a pivotal role in economic policy. It helps to maintain growth, stability, security, competitiveness of the economy, solve socio-economic problems, and improve welfare of the people. Current role of Azerbaijan as a global and regional investor has converted the country into a major geological player and a powerful country with steadily gaining international trust. Nowadays, main investment destination of the Azerbaijan is Karabakh economic zone.

Countries such as Israel, Italy, Turkey, Japan, China, and the UK have shown great interest in ongoing projects of the Karabakh. Reconstruction of the liberated areas will help to enhance economic growth of Azerbaijan. Azerbaijan will pursue to constantly strengthen its political and military preference and economy in the region. Development strategy of the Karabakh should cover short-, medium- and long-term projects at local, national, regional and international levels for the revival of the region. With directives of the President Karabakh will integrate into the economy of the country as soon as possible.

Based on the main goal of the study, the following theoretical and practical tasks were put forward: elimination of corruption, ensuring protection of property rights, establishment of an fair and independent judiciary, enhancement of economic freedoms, establishing the legal and regulatory environment, improving investment legislation and ensuring stability, effective mechanisms for managing investment activities creation, restructuring of the economy, sectors with special needs for capital priority of investment attraction. The practical importance of the research lies in the fact that the results of the research are aimed at increasing investment attractiveness of the Karabakh economic region on the worldwide experience.

Keywords: *Karabakh, investment, economy, company, resources*

Many of innovative achievements are based on investment, which is a vital aspect of the government's economic policy. Macroeconomic stability and growth, economic security, ensuring the competitiveness of the national economy, improving the quality of life of the population, addressing many socio-economic concerns, and innovative investment are the goals of the economic policy.

Azerbaijan is a popular investment destination for people all over the world. Because of the country's political stability and favorable business and investment climate, any project can be realized easily. The existing investment strategy, as well as the attractive economic environment are attracting foreign investors and enterprises to our country. Thanks to an ever-improving reforming business environment now all the investors have equal rights and opportunities. Strong conservation regulations and legislation in this sector, on the other hand, are favorable advantages for investors. One of the qualities that promotes the investment climate is the lack of government inspections (tax, human health, and government security issues abroad).

At the same time, there is no discrimination between foreign and domestic investors, and there are no external exchange restrictions, licensing for currency transactions related to capital movements, restrictions on the amount of foreign capital in companies, restrictions on technology transfers, legal restrictions on ownership, restrictions on profit repatriation, and no local co-operation requirements. As a consequence of our efforts to strengthen the investment climate in our country, a growing number of corporations are investing in Azerbaijan.

Azerbaijan's current role as a regional and global investor has transformed the country into a significant geological player as well as a powerful country with progressively growing international trust. Azerbaijan has been a driving force behind multibillion-dollar investment projects such as the “East-West” and “North-South” transportation crossings, the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline, and the Baku-Tbilisi-Erzurum gas pipeline, as well as one of the European Union's top energy projects (“Shahdaniz-2”, Expansion of the Southern Caucasus Pipeline, TANAP and TAP).

Azerbaijan's activity and continuous territorial connective ventures, such as the Baku-Tbilisi-Qars railroad, the Modern Baku Universal Sea Exchange Harbor, and the calculated center on the Xerxes Ocean, which interfaces

railroad systems between Azerbaijan and Iran, appear modern accomplishments within the advancement of Trans regional framework with multilateral openings for the East-West and North-South headings.

The war in Karabakh, significantly altered the situation, revealing new features and paths for economic development, opening in a qualitatively new era in regional politics. In November 2020 peace agreement was signed between Azerbaijan and Armenia, the former immediately began to work on the reconstruction, decontamination, reintegration and rehabilitation of liberated Karabakh, which had been suffering enormous destruction for 30 years over the course of the Armenian invasion. Five national priorities of Azerbaijan have been determined. One of them is sizeable relocation of citizens to the newly released areas via sustainable settlement while reintegrating economic activity.

Development strategy for Karabakh can include short-term, medium-term and long-term activities at the regional, local, international and national levels. Use of monetary, fiscal, social, macroeconomic, and other policy instruments of government is crucial for the effective execution of the strategy. Simultaneously, it is crucial to take money stock absorption of the economy in order to manage real exchange rate of the national currency.

For involving required level of investment region should has favorable investment climate, political and economic stability and important geographical location which can attract both local and foreign investors. For attracting foreign direct investment (FDI) into the reconstruction of the Karabakh region government should offer attractive terms, simplify the legal processes and legislative amendments.

Karabakh region will reintegrate and develop into the country life through the President’s directive to construct within the framework of the strategic management of the economic policy.

Karabakh development strategy can be carried out by consistent execution. To ensure the application of the Karabakh development strategy a management, evaluation and monitoring mechanism, as well as an accountable and transparent financing mechanism, can be established. Decontamination, construction and landscaping works will be carried out in the liberated areas in accordance with the new master plans of cities, settlements and villages.

The economic infrastructure of the area, including roads, irrigation systems and land reclamation, gas, water supply, sewerage, electricity, etc. need to be created, restored and developed in order to establish favorable investment climate in the region. At the same time, it is crucial to improve social infrastructure, including health care and education. In the liberated areas, priority should be given to providing the full functioning of municipal and state, the development of competitive fields of the employment and economy, including self-employment. The priorities should also cover the following: the development of human capital, supporting the development of entrepreneurship, particularly micro, small and medium-sized entrepreneurs, gradual settlement of the internally displaced persons by taking into account social and economic issues, as well as improvement of the economy with principles of new technologies, advanced solutions, green and circular economy.

Today, the growth of investment activity in the Karabakh economic zone is a key condition for economic and social development of all economic sectors.

The main investment to provide the most effective ways to build a strategy for the liberated regions is public investment. The state performs the following functions in investment management:

- Taking into account the current state of the investment market, national demand for investment and forecasting development;
- Development of strategic directions of investment policy taking into account the development trends of the whole country, as well as its regions;
- Incentives, regulation, support and investment legislation for monitoring;
- Monitoring of investment activities and implementation of specific measures to support and regulate the financing of investment projects at all levels.

In general, the region's compliance with key objectives such as investment attractiveness, investor profitability, regional liquidity and zero-risk investments is determined. The indicators that local and foreign analysts offer to assess when determining the level of regional investment attractiveness

are three main groups of factors. These factors determine the level of attractiveness for investors:

- Factors affecting the level of regional investment potential (natural-geographical, labor, production, innovation, institutional, infrastructure, finance and consumption potentials).
- Determining the level of non-commercial investment risk factors (legislative, political, social, economic, environmental and criminal risks).
- Investment activity (concentration and distribution of investment capital, activation of new productive forces, direct and indirect development of portfolio investments).

The Karabakh economic zone has a strong research and production and intellectual potential, as well as a number of different cultures. Today, one of the main priorities is to increase the share of foreign investment in the investment attractiveness of the Karabakh economic zone and the regional economy. This region has a high rate of socio-economic development. As for the investment infrastructure, there are many consulting firms and agencies in Karabakh that will actively develop in time. And they deal not only with professional business plans, but also with the sources of investment funds and will be able to act as intermediaries between investment projects.

There are strong hidden opportunities for diversification of cooperation for investment potential in the Karabakh region. We must convince investors to work in the liberated Karabakh economic zone. We need to persuade investors to do business in the region. Variety of incentives must be used to motivate them. At the same time, we must mobilize investment potential in three directions:

1) enhancement of capital investment expenditures from the state budget;
2) encourage domestic investment in the region;
3) attract overseas foreign investors to the region;

For encouraging local investors to participate in investment activities of liberated regions should be given various incentives from institutional concessions to tax breaks. This would also stop migrant capital from flowing to different countries.

Public-funded investment infrastructure should play a critical role in attracting foreign capital. Infrastructure must ensure the inflow of investment into the country. Investment creates value when it enters the economy. In other words, infrastructure through its attractiveness should grab attention of the foreign investors. Foreign investment creates value when it enters to the economy. Therefore, the value-added potential of the infrastructure must be utilized. When infrastructures don't create value wearing out. As infrastructure itself requires additional repairs and wear and tear from year to year. So, an infrastructure system must be established in a way that can attract foreign investment.

We need to change our relation approach to the foreign investors and build new relations in a completely new way. Basic slogans such as "Let's invest in Karabakh" should not be used. Special investment strategy of the Karabakh economic region should be established. It must be accepted that the work does not end with ensuring the movement of foreign investment into the country. Effective investments can help to revitalize our Karabakh that is considered as dead zone.

Firstly, supportive economic regime must be created for the development and establishment of the business in our newly liberated areas. The political, legal, economic and social factors that determine the investment climate must be normalized. Foreign investment priorities must be clearly identified. Special attention should be given to the companies whose state have shown clear position in legal and political promotion of Karabakh. While we may set superior and unambiguous criteria for Turkish investors, we can also impose restrictions on other countries. France can be put in this list. Also, prohibitive standards can be imposed on French businesses. We can also adopt legislation prohibiting foreign corporations from investing in Karabakh, particularly French companies. If the senate of this state refuses to recognize Karabakh as our territory, our parliament can issue a declaration of complaint for that state, as well as comparable legislation for the enterprises who do business there.

As an economic principle, this type of regulatory criteria for investment operations is well stated in our proverb: "He who has no trace in the field should not have his face on the table!" (https://www.turan.az/cache/2020/analytics/free/news-2020-11-free-analytics-en-130426.htm).

Priority areas for sectors of the economy and economic regions have been identified in order to effectively allocate the Fund's resources in connection with the implementation of the tasks arising from paragraph 4.9.13 of the Charter of the Entrepreneurship Development Fund of the Republic of Azerbaijan. Priority areas of Karabakh and East Zangazur economic regions have also been defined. These areas are reflected in Table 1.

Table 1: Priorities for Karabakh and East Zangazur economic region, directions on the Karabakh economic region (Khojaly, Khojavend, Shusha, Tartar, Barda, Agdam)

Karabakh economic region (Khojaly, Khojavend, Shusha, Tartar, Barda, Agdam, Agjabadi, Fizuli)
East Zangazur economic region (Kalbajar, Lachin, Gubadli, Jabrayil, Zangilan)

- **Establishment or extension of planned production, processing, and service areas by decrees and orders of the President of the Republic of Azerbaijan, state plans, decisions, and orders of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan**
- **Establishment of agricultural processing enterprises, as well as the modernization or extension of existing processing enterprises**
- **Establishment or expansion of businesses producing dried and frozen fruits and vegetables, strong feed, and meat cutting**
- **Establishment or expansion of horticulture and seed farms using intensive agricultural techniques such as modern irrigation systems and other modern Technologies**
- **Expansion or establishment of beef and dairy cattle and other livestock complexes**
- **Establishment or expansion of farms and agro-parks**
- **Establishment of viticulture and cocoon farms;**
- **Expansion or establishment of wool and leather reception points and cocoon drying**
- **Supporting internet, telecommunication services and digital economy development projects**
- **Supporting media development projects**

- **Support for souvenir production, carpet weaving and other areas and development of ancient folk arts reflecting national spiritual and traditional values**
- **Supporting startup projects**
- **Using renewable energy, providing services in this field, and supporting production-oriented initiatives with equipment and facilities**
- **In the fields of production, processing and services based on innovative technologies (light, food, chemical, mechanical engineering, medical, educational and household services, etc.) Establishment of enterprises or expansion**
- **Financial assistance in development projects of mining industry**
- **Establishment or expansion of refrigeration and grain storage complexes, farm stores and green markets, growth of a logistics center (storage, transportation, and sale of food and non-food products).**
- **Assistance in establishing wineries and mineral water businesses**
- **Financial assistance for tourism development projects**
- **Supports waste recycling projects and maintains environmental balance**
- **Financial support for initiatives in agricultural, manufacturing, processing, tourism, and other sectors based on the United Nations Sustainable Development Goals and ESG (environmental, social, and corporate governance) aspects**
- **Investing in non-oil commercial projects that promote socioeconomic development**

Source: Prepared by authors

France became the first country that recognized so-called "Armenian genocide" during the presidency of Jacques Chirac at the beginning of the 21st century (2001). "National day of commemoration of the Armenian genocide" by the current President of France, Emmanuel Macron, was recognized in February 2019. According to a resolution accepted in November 2020 Nagorno-Karabakh was declared as the territory of Armenia. In other words, France has been supporting Armenia and therefore French companies cannot be among investors in Karabakh.

Turkish companies have always been great investors and it is necessary to raise the volume of Turkish-Azerbaijani investment. Over the years, $ 11 billion has been invested in Azerbaijan by Turkey and Azerbaijan has invested $ 20 billion in Turkey. Additionally, our investments are expanding, especially in food and construction sectors. The GDP of Azerbaijan is $ 45 billion while the GDP of Turkey is $ 813 billion, taking the numbers into account we can conclude that Azerbaijani economy needs more investment from Turkish investors. At the same time, there are problems with investment activities in the Karabakh region at both the national and regional levels. Followings are at the state level:

- Lack of investors' information on available resources, labor and investment potential in the region;
- difficult access of potential investors to regional land resources;
- lack of adequate protection of intellectual, high-tech (innovative) production and property rights.

There are problems at the regional level in creating a modern investment climate due to a number of obstacles for foreign investors:

- Lack of information on the provision of free land for investment projects;
- Increasing the investment attractiveness of the region
- Preparation and regulation of investment proposals
- Information and advice support
- Study of regional demand for investment
- Improving monitoring of regional investment processes

To achieve this goal in the region, we must use scientific-technical and innovative potential and new scientific knowledge and try to find ways to apply them in practice. In the portfolio of the industrial complex, the areas developed for the attractiveness of high innovations have the highest priority.

The development of regional investment infrastructure is mainly based on the processes and trends inherent to the economy. To solve such a problem requires a system-level approach, i.e., the organization of tools, the

application of economic and social complexes, the development priorities approach that will allow to choose a new direction of regional investment activity.

One of the biggest problems of Azerbaijan so far is the lack of active participation of the private sector in infrastructure projects. For example, If we look at the past, we had a very widespread model in the West it is called public private partnership investments. The state assumes all the burden, or it involves other public sectors (e.g., Italy, Ukraine, Turkey, Russia an example of this). All the investment came through the state. It can be clarified that British, Turkish, or Italian states are involved there only at the state level it will not be a complete reason for us to achieve the development we want. We must direct and involve other sectors here. Discounts, exemptions from certain taxes, various additional grants, guarantees can encourage both our private sector and foreign investors.

We must fully ensure military security in order to attract investment to Karabakh. We must guarantee that there will be not any military conflict in Karabakh, otherwise there will be no foreign investors because no-one wants to invest in any country which is having ongoing conflicts like Syria. We have had foreign military conflicts in Karabakh, and now we need to guarantee that this will not happen in if we want to attract investors here. Both as a state and as an institution this must be guaranteed. The United Kingdom has allocated £ 500,000 (about $ 690,000) to support the United Nations Development Program (UNDP) which aims to clear the mines in the region. The United Kingdom is a very close partner of Azerbaijan. Azerbaijan-UK relations has always been based on mutual respect. During the 44-day war, we lost our allies, friends, and others whom we tested again. It turned out that Great Britain is still among our great friends. Because during the war, Britain brought the resolutions which ware adopted by the UN Security Council back to the agenda in a timely manner. The people of Azerbaijan will never forget this with dignity and kindness. We know that these two friendly countries are taking part in humanitarian actions to clear Karabakh of the mines. Azerbaijanis highly appreciate the help of Great Britain. When we say we are returning to our ancestral lands, Karabakh, we must ensure the people will have safe, secure lives and fertile conditions. The only way to achieve this is demining in the first place. It is difficult to estimate the number of mines in our lands which were under occupation of Armenians for too long. The president, Ilham Aliyev,

stated that all of the mines must be neutralized. because the life of every Azerbaijani citizen is important for the Azerbaijan government. Therefore, Azerbaijan highly values friend countries which assist us with the most modern mine cleaning equipment with great attention and sensitivity, and with the acquisition and application of technology. So far, more than 100 Azerbaijanis have suffered in various ways from such mines buried by Armenians. Therefore, the demining process is still relevant and must be taken into account. The total number of mine maps submitted by Armenians in the exchange process is about 25% accurate, which is actually a terrible thing. Nevertheless, Azerbaijan is still mobilizing all its forces and this area is growing. The British initiative will also be a great help in this direction. In fact, in 2020, the United Kingdom became the first country to announce a humanitarian and invested £ 1 million in the Red Cross. This was the last support of the United Kingdom.(https://fed.az/az/investisiya/azerbaycana-birbasa-xarici-investisiyalar-movcud-durum-ve-problemler-meqale-40060)

In the region various sources of funding can be used, namely, SOFAZ, the state budget, donations of foreign credit institutions, grants, aids, as well as private investments and some other sources which are not prohibited by law. It is obvious that foreign countries, international organizations, large and medium-sized businesses are interested in involving in post-conflict reconstruction. Some international organization in accordance with their mandate, and business following their profile are willing to invest in post conflict areas. For instance, Israel, widespread usage of the diaspora investment model is possible in our country. Also, crowdfunding and crowd investing, venture capital investment can appeal interest in in technology sector in post-conflict territories. Obviously, making large investments is very difficult at first, so the investments of small and medium-sized businesses are crucial because they will stimulate large investments in the future. Therefore, Japan and Taiwan have displayed themselves as venture capital investors in technology sector. Investment can be attracted in several areas with help of public-private cooperation.

(https://azertag.az/en/xeber/Vusal_Gasimli_Karabakh_will_be_a_new_driver_of_economic_growth_in_Azerbaijan_-1649603).

In conclusion, in order to increase investment attractiveness of the Karabakh economic region the follwings should be taken into account:

- Increasing transparency and accountability, especially in public administration;
- Elimination of corruption;
- Ensuring protection of property rights;
- Establishment of a fair and independent judiciary;
- Enhancement of economic freedoms;
- Establishing the legal and regulatory environment;
- Development of a unified government policy on attracting FDI and acceptance;
- Gradual reduction of pressure on investors and diversified investment lack of sources, inequality of their regional distribution;
- Effective mechanisms for managing investment activities creation;
- Restructuring of the economy, sectors with special needs for capital priority of investment attraction;
- Long-term investments of entities, but not consumption of the population, encouraging investment in the economy; - stimulation of reinvestment;
- Improving investment legislation and ensuring stability ;
- Guarantee to investors;
- Correspondence between income and expenditure of investment resources, etc;
- Adoption of the law on "On Competition", "On protection of foreign investments".

REFERENCES

1 Hacıyev F., "İşğaldan azad olunmuş ərazilərə investisiya qoyuluşlarının təhlili və qiymətləndirilməsi", UNEC Ekspert, 2021, səh. 24-26

2 Mehtiyev A., “İnvestisayaların stimullaşdırılması siyasəti: onu necə gücləndirmək olar?” Bakı, 2017, səh. 48

3 Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi mexanizminin əkmilləşdirilməsi haqqında fərmanı, http://www.e-qanun.az/framework/39705

4 “İnvestisiya fəaliyyəti” haqqında Azərbaycana Respublikasının qanunu, http://www.e-qanun.az/framework/9367

5 World investment report 2021. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf

6 https://xalqqazeti.com/az/news/94418

7 https://fed.az/az/investisiya/azerbaycana-birbasa-xarici-investisiyalar-movcud-durum-ve-problemler-meqale-40060

8 https://bakuresearchinstitute.org/az/foreign-direct-investment-in-azerbaijans-economy-current-status-development-trends-and-challenges/#_ednref13

9 https://turan.az/ext/news/2020/11/free/analytics/az/130426.htm/001

10 http://www.aayda.gov.az/az/news/3180

11 https://cdn.preterhuman.net/texts/unsorted2/Stock%20books%20020/Investment%20science.pdf

12 https://www.worldbank.org/en/topic/investment-climate#1

13 https://azertag.az/en/xeber/Vusal_Gasimli_Karabakh_will_be_a_new_driver_of_economic_growth_in_Azerbaijan_-1649603

14 https://caspiannews.com/news-detail/foreign-countries-express-interest-in-rebuilding-liberated-karabakh-region-of-azerbaijan-2021-1-22-0/

15 https://www.state.gov/reports/2021-investment-climate-statements/azerbaijan/

16 https://ereforms.gov.az/en/media/meqale-ve-musahibeler/baku-s-039-smart-039-karabakh-plan-paints-a-bright-future-231

17 https://agsiw.org/unexplored-potential-in-azerbaijan-gulf-relations/

18 https://fed.az/az/investisiya/azerbaycana-birbasa-xarici-investisiyalar-movcud-durum-ve-problemler-meqale-40060

19 https://report.az/en/analytics/economic-brotherhood-turkey-s-karabakh-investments/

20 https://report.az/en/analytics/economic-brotherhood-turkey-s-karabakh-investments/

21 https://www.aa.com.tr/en/economy/turkish-firms-take-lions-share-in-rebuilding-karabakh/2454113 https://report.az/en/analytics/economic-brotherhood-turkey-s-karabakh-investments/

22 https://www.azernews.az/nation/192378.html

23 https://report.az/en/analytics/azerbaijan-to-restore-karabakh-s-tourism-potential/

24 https://www.azernews.az/travel/175947.html

25 https://report.az/en/analytics/azerbaijan-to-restore-karabakh-s-tourism-potential/

26 https://report.az/en/analytics/economic-brotherhood-turkey-s-karabakh-investments/

QARABAĞ REGİONUNDA İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRİN BƏRPASI VƏ YENİDƏN QURULMASI : XARİCİ İNVESTİSİYALARIN CƏLB OLUNMASININ STİMULLAŞDIRICI VASİTƏLƏRİ

i.e.d., prof. Kərimli İrşad
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

Möhsünlü Rəfail
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

Kərimov Ramal
Bakı Biznes Universiteti

Xülasə

Hazırda Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafının milli proitetlərindən biri işğaldan azad edilən əraziləri bərpa edilmək və yenidən qurmaq istiqamətində hazırlanmış sosial-iqtisadi proqramları uğurla həyata kecirmək ücün yalnız daxili deyil daha cox xarici investisiya resurslarını cəlb etmək və bu prosesin stimullaşdırmasının maliyyə mexanizmlərindən düzgün istifadə etmək tələb olunur.

Ölkə daxilində maliyyə vəsaitlərinin, xususən investisiya resurslarının kifayət qədər olmaması, xarici investorların öz investisiyalarını artırmaq istəyi də investisiya resurslarının hərəkətini stimullaşdıran amillərdəndir. Məqsəd beynəlxalq investisiya resurslarının işğaldan azad edilmiş ərazilərə axını zamanı ərazinin sosial-iqtisadi inkişafını sürətləndirmək üçün müasir maliyyə mexanizmlərindən düzgün istifadə etməkdir.

İşğaldan azad edilmiş Qarabağ ərazilərinin böyük təbii və iqtisadi potensiala malik olması, ərazinin xammalının, təbii sərvətlərinin və məhsuldar torpaqlarının həcminin nəzərə alınması, bərpa mərhələsindən qısa müddət kecdikdən sonra bu regionda istehsalın həcminin 8 dəfəyə qədər artacağı proqnozlaşdırılır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərə yerli və xarici investorların cəlb edilməsi, böyük qayıdışla bağlı əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd edək ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərin yüksək təbii və iqtisadi potensiala malik olması bütün dünyaya bəllidir.

Açar sözlər: *Qarabağ regionu, təbii potensial, İnfrastruktur, bərpa mərhələsi, Zəngəzur dəhlizi, investisiya resursları.*

Giriş

Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının investisiya mühiti və xarici investisiyaların cəlbediciliyi dövlət səviyyəsində hazırlanan, ölkə iqtisadiyyatının mövcud tələbləri ilə ölçülən, xüsusən, son vaxtlar işğaldan azad olunan ərazilərimizi hərtərəfli bərpa etmək istiqamətində investisiya siyasətinin düzgün reallaşdırılması ön sıraya çıxarılmışdır. Bu mənada Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 4 yanvar 2021-ci il tarixli Fərmanı ilə “Qarabağ Dirçəliş Fondu” adlı publik hüquqi şəxsin yaradılması olduqca düzgün qərar hesab edilir. Əsas məqsədi işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və yenidən qurulması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərə investisiyaların cəlb edilməsini, bu sahədə dövlət-özəl investisiya əməkdaşlığının inkişafını təmin edən, eləcə də xarici və daxili investisiyaların cəlb edilməsi ilə bağlı zəruri təşviqat işlərini həyata keçirməkdir.

Bütünlükdə, ölkənin milli iqtisadiyyatının inkişafına ayrılıqda isə Qarabağ regionunun iqtisadi bərpasına və yenidən qurulmasına təkan verən, bir növ hərəkətverici qüvvə kimi formalaşan emal sənayenin prioritet sahələrinin həyat fəaliyyətinə xarici investisiyaların cəlb edilməsi təmin edilməlidir. Bunun üçün prioritetlər sayılan emal sənaye müəssisələrinin yenidən qurulmasına və inkişafına yatırılacaq xarici investisiyaların təhlilinə diqqəti artırmaq, beynəlxalq investisiya bazarından daha səmərəli investisiya layihələrini Azərbaycana cəlb etmək lazımdır. Emal sənayenin maşın və avadanlıqlar, qida və yüngül kimi yarımsahələrinin sürətlə inkişaf etdirilməsi məqsədilə xarici investisiya layihələrinin düzgün seçilməsi yolundan daha səmərəli istifadə etməklə investisiya resursları daha səmərəli səfərbər edilib yarımsahələr arasında optimal yerləşdirilməlidir.

Surətli bərpa və quruculuq işlərində inkişaf etmiş infrastruktur layihələrdən istifadə imkanları.

Hər bir beynəlxalq investisiya layihəsi özünün prioritet miqyasına malikdir və investisiyaların cəlb edilməsi üçün müxtəlif strategiyalardan istifadəni tələb edir. İşğaldan azad edilmiş Qarabağ regionunun bərpası və yenidən qyrulmasini sürətləndirməyə ilk növbədə - regionda makroiqtisadi sabitlik, torpaq mülkiyyəti, şəffaf özəlləşdirmə prosedurları, proqnozlaşdırıla bilmək imkanları, milli və beynəlxalq hüquq qanunların və normaların ardıcıllığı, liberallaşdırma səviyyəsi, ixtisaslı işçi qüvvəsinin mövcudluğu, inkişaf etmiş infrastruktur ən çox təsir edən amillərdəndir. Buna görə də Azərbaycan

dövləti Qarabağ regionunda iqtisadiyyatın bərpası və yeniən qurulmasını sürətləndirmək ücün prioritet miqyasa malik olan investisiya layihələrinin secimınə diqqəti daha cox artırmalı, onların regiona cəlb edilməsini stimullaşdırmağa çalışmalıdır.

Prioritet miqyaslı investisiya layihələrini işğaldan azad edilən Qarabağ regionuna cəlb edilməsini maliyyə-kredit üsulları ilə stimullaşdırmaqla regionun infrastrukturu ilə yanaşı iqtisadiyyatın daha vacıb sahələrinə investisiya yatırılmasına ınvestorların marağını daha cox artırmaq olar. İnvestor üçün əsas stimul, şübhəsiz ki, minimal risklə cox mənfəət götürməkdir. Bütün hallarda, regiona yatırılan investisiyaların mənfəətliyi bir çox komponentlərdən, xususən Azərbaycanın daxili bazarında qiymətlərin səviyyəsindən, vergitutma sistemindən, bazarın tutumundan, milli valyutanın sabitliyindən və s. asılı olur. Azərbaycanın dıgər regionları ilə müqayisədə işğaldan azad edilmiş Qarabağ regionuna cəlb ediləcək xarici investisiyaların stimullaşdırılması siyasəti kifayət qədər fərqli olmalıdır. Ökənin əksər regionlarında xarici investisiyaların stimullaşdırılması təcrübəsində maliyyə-kredit alətlərinə üstünlük verilirsə, Qarabağ regionu üçün isə fiskal və vergi güzəştlərindən daha cox istifadə olunur. İdxal olunan infrastruktur və istehsal təyinatlı avadanlıqlar üçün güzəştli gömrük rüsumları, korporativ gəlir vergisi dərəcələrinin azaldılması və vergi tətilləri daha cox istifadə olunur. Birbaşa xarici investisiya yatırımlarının çoxşaxəliliyi, daxili və xarici şəraitin xüsusiyyətləri və investisiya yatırımlarının perspektiv imkanlarının qiymətləndirilməsi diqqəti daha cox cəlb edir. Cədvəl 1-də birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsinə yanaşmaların təhlilinin nəticələri göstərilir. İşğaldan azad edilən ərazilərin bərpası və yenidən qurulmasının mövcud gedişi göstərir ki, birbaşa xarici investisiyaların daha prioritet olanlarını secmək və məqsədəuyğun istiqamətə cəlb etmək üçün xüsusi fəaliyyət proqramlarına ehtiyac vardır.

Cədvəl 1: İşğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və yenidən qurulmasına xarici investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırıcı prioritetləri

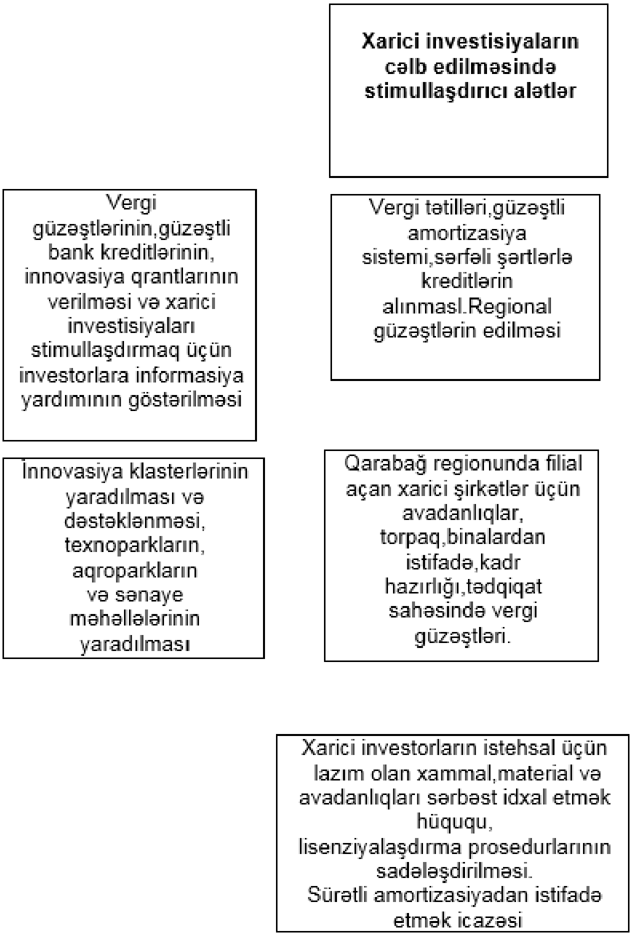

Mənbə: Mövcud reallıqların ümumiləşdirilməsi əsasında müəlliflər tərəfindən tərtib edilmişdir

Şəkil 1-dən göründüyü kimi işğaldan azad edilmiş Qarabağ regionuna xarici investisiyaların cəlb edilməsini stimullaşdırmağın konkret alət və vasitələrindən istifadə edilməsi ilə yanaşı uyğun tədbirlərin görülməsi yolları da öz ifadəsini tapmışdır. Bunlardan:

- gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsinə və istehsalın stimullaşdırılması məqsədilə vergi qanunvericiliyinə yenidən baxılması;

-xarici investorların işğaldan azad edilmiş ərazilərə yatırdıqları kapitallarında yerli sahibkarların iştirakını təmin etmək üçün xarici investorların səhmlər və istiqrazlar buraxmalarına şərait yaratmaq, dvidentlər üzrə faiz dərəcələrinin artırılması yolu ilə yerli əhalinin sərbəst vəsaitlərinin investisiya ehtiyacları üçün səfərbər edilməsi;

- qanunla müəyyən edilmiş müflisləşmə mexanizminin işə salınması;

- Qarabağ regionunun spesifik xususiyyəti nəzərə alınmaqla azad iqtisadi zonalar, ixrac sənaye zonaları haqqında qanunlara yenidən baxılmalı uyğun təkmilləşdirmələr edilməli;

- bərpa və quruculuq işlərinə bir-başa xarici investisiyaların cəlb edilməsinə ustünlük verilməli, siyasi və kommersiya risklərindən sığortalanma sisteminin yaradılması və təkmilləşdirilməsi;

- milli valyutanın məzənnəsini gücləndirmək üçün onun ilk növbədə daxili daha sonra isə xarici dönərliliyinə nail olmaq;

- beynəlxalq investisiya layihələrindən regionun bərpa və quruculuq işlərində daha yaxşı bəhrələnmək üçün xarici və yerli iştirakcı investorlar arasında risklərin bölüşdürülməsinin effektiv mexanizminin tətbiqinə nail olmaq (Yəhyayeva A.Y.,səh 72-75)

İşğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişafında beynəlxalq təcrübədən də istifadə etmək vacibdir. BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı təşkilatının (FAO)-nun müharibədən sonrakı İraq və Əfqanıstanda irimiqyaslı kənd təsərrüfatı layihələrinin həyata keçirilməsi təcrübəsi var. Kənd təsərrüfatında dayanıqlığın və bərpanın təmin edilməsi, deqradasiyaya uğramış torpaqların bərpası və su ehtiyatlarından daha səmərəli istifadə edilməsi, kiçik fermer təsərrüfatlarının davamlı məhsuldarlığının təmin edilməsi kimi layihələrin həyata keçirilməsi zamanı əldə edilmiş təcrübənin ölkəmizdə tətbiqi imkanlarını qiymətləndirmək mümkündür.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə xüsusi inkişaf agentliklərinin yaradılması (məsələn, Türkiyə təcrübəsi əsasında), intensiv bağçılıq təcrübəsinin müxtəlif bölgələrdə geniş tətbiqi, münaqişə zonasına yaxın ərazilər üçün risk xəritələrinin hazırlanması, kənd təsərrüfatı sığortasının tətbiqi, Xüsusi İnkişaf

Fondunun (o cümlədən kənd təsərrüfatı sahəsinin) yaradılması, əraziyə investisiyaların cəlb edilməsi üzrə tədbirlər planlarının hazırlanması, beynəlxalq donorlar tərəfindən ərazilərdə həyata keçiriləcək layihələrin dövlət strategiyalarına uyğunlaşdırılması, həssas qruplar və ailələr üçün inklüziv layihələrin həyata keçirilməsi, işğaldan azad edilmiş ərazilərimizin bərpası zamanı qurbanlar, sahibkarların investisiyalarının və onların fəaliyyətinin təşviqi, məsələn, xüsusi imtiyazların verilməsi, irriqasiya layihələrinin həyata keçirilməsi, ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının dəstəklənməsi də nəzərə alına bilər.

Əhəmiyyətli kənd təsərrüfatı potensialına malik torpaqların mənimsənilməsi Azərbaycanın regionda iqtisadi mövqelərinin daha da möhkəmlənməsində və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında mühüm rol oynayacaqdır (https://vergiler.az/news/economy/11182.html).

Dövlət sərmayələri ilə yanaşı, yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi ilə azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi və sosial infrastrukturun yenidən qurulması, məşğulluğun təmin olunması üçün işlərin həyata keçirilməsinin də prioritet olduğu aydındır. Mütəxəssislər, azad edilmiş ərazilərin böyük iqtisadi potensiala və təbii ehtiyatlara sahib olduğunu qeyd edirlər. Bu, bu sahələrə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi, həm də bu əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi baxımından vacibdir. Qeyd etmək lazımdır ki, azad edilmiş ərazilərin yüksək iqtisadi potensialı bütün dünyada tanınır. Məsələn, işğaldan əvvəl azad edilmiş bölgələr üzümçülük, pambıqçılıq, taxılçılıq və heyvandarlıqda xüsusi paya sahib idilər. Bu ərazilərin kənd təsərrüfatı istehsalı və ixrac potensialı olduqca böyükdür. Şuşa, Füzuli, Kəlbəcər və Zəngilan bölgələri xüsusilə böyük turizm potensialına malikdir

Önümüzdəki 4 il ərzində azad edilmiş ərazilərin bərpası layihələrinə ayrılacaq vəsaitin miqdarı açıqlanmışdır. 2021-ci il büdcə paketində, 2021-2024-cü illər üçün dövlət investisiya proqramının əsas istiqamətləri layihəsinə əsasən, 2022-ci ildən başlayaraq, kapital qoyuluşları hesabına əsaslı təmir layihələrinə hər il 1,5 milyard manat ayrılacağı planlaşdırılır.

“Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsi haqqında” qanun layihəsinə əsasən, azad edilmiş ərazilərə böyük bir qayıdış təmin etmək üçün şəhər və kəndlərin bərpası və yenidən qurulması, bu ərazilərdə müasir infrastrukturun yaradılması, elektrik, təbii qaz, su, rabitə, yollar 2021-ci il dövlət büdcəsindən təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, mənzil-kommunal

təsərrüfatlarının və digər zəruri infrastrukturun, mədəniyyət və tarixi abidələrin bərpası və yenidən qurulması, yaşayış binalarının tikintisi üçün 2,2 milyard manat ayrılacaq (https://apa.az/az/infrastruktur/2021-2024-cu-illrd-isgaldan-azad-olunmus-razilrin-brpasi-ucun-ayrilacaq-vsaitin-hcmi-mlum-olub-620880).

Son illərdə qızıl ixracı Azərbaycanın qeyri-neft ixracatında mühüm əhəmiyyət kəsb etməsi, Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun Kəlbəcər və Zəngilan kimi füsünkar ərazilərin qızıl və digər nəcib metallarla zəngin olması regiona xarici investorların axınını sürətləndirəcəkdir. Həm dünya bazarlarında qızılın bahalaşması, həm də bu sahədəki şirkətlərin müasir istehsal texnologiyalarına sahib olması, azad edilmiş ərazilərdəki qızıl yataqlarının işlənməsinin yaxın illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına əhəmiyyətli töhfə verəcəyini göstərir. Azərbaycanın ÜDM-də kənd təsərrüfatı və turizm sektorunun payı az olsa da, bu iki sektor məşğulluğa əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərən sahələrdir. Bu baxımdan Qarabağ regionunda hər iki sektorun daha geniş təbii-iqlim və iqtisadi potensial olduğundan əmək qabiliyyətli insanların məşğulluğu üçün böyük perspektivlər acılacağı bütün aydınlıöı ilə özünü göstərir. Genişmiqyaslı bərpa və quruculuq tədbirləri və yeni infrastrukturun inşası ölkənin tikinti sektoru üçün yeni imkanlar açır. Bütün bunlar xarici investorlar üçün maraqlıdır. Bir sözlə, azad edilmiş torpaqlarda tikinti işləri sürətlə aparılır. Qarşıdakı illərdə bu ərazilərdə daha böyük infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi gözlənilir (https://ikisahil.az/post/180559-ishgaldan-azad-olunmush-eraziler-iqtisadipotensialin reallashdirilmasinin-yolu-infrastrukturun-yaradilmasindan-kechir).

Yerli və xarici şirkətlərin beynəlxalq investisiya layihələrində birgə iştirakına Azərbaycan dövlətinin daha cox üstünlük verməsi sğzsüzki, bu hal azərbaycan şirkətləri üçün vacib bir təcrübə və xarici şirkətlər üçün əla bir fürsət olacaqdır. Bu mənada, Azərbaycanın azad edilmiş ərazilərinin təhlükəsizliyinin təmin olunması mərhələsindən sonra yerli və xarici şirkətlərin bölgədəki əsas maraqlardan birinə çevriləcəyi şübhəsizdir.

İşğaldan azad edilən qarabağ regionuna xarici investisiyaların cəlb olunmasında stimullaşdırıcı vasitələrdən istifadənin səmərəliliyi

Əsas kapitalın ən məhsuldar hissəsi hesab edilən maşın, avadanlıq və alətlərə yatırılan maliyyə vəsaitlərinin payının digər əsas kapital növləri ilə müqayisə etməklə bütünlükdə Qarabağ regionuna yatırılacaq xarici və daxili investisiyaları nəzərdən keçirilmək düzgün olardı. Əsas kapital yalnız tam istehsal gücü ilə istifadə edildikdə səmərəli olur və bu Qarabağ regionunun bərpa və quruculuq işlərində özünü göstərməli müasir istehsal və sosial infrastrukturun yaradılmasında diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Dövlət tərəfindən həmin istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər yəqinki,yaxın gələcəkdə investisiya obyektlərinin strukturunda aktiv kapitalların xeyrinə dəyişikliklər olacağına güclü inam yaradı.

Cədvəl 4: Azərbaycanın iqtisadi rayonlarının tərkibi, sahəsi və ərazisi (2019-cu il)

İqtisadi rayonlar	Sahə		Əhalisi	Əhalinin sıxlığı (01.01.2020-ci il tarixinə)
	Min m^2	Xüsusi çəkisi, %-lə	Xüsusi çəkisi, %-lə	
Azərbaycan Respublikası	**86,6**	**100**	**100**	**116**
Bakı şəhəri	2,14	2,4	22,7	1072
Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu	3,73	4,3	5,7	155
Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu	6,10	14,2	12,8	105
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	8,84	10,2	6,2	71
Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu	6,07	7,0	9,4	156
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	6,96	8,0	5,5	80
Mərkəzi Aran iqtisadi rayonu	7,80	9,0	7,0	97
Qarabağ iqtisadi rayonu	7,33	8,4	6,8	94
Şərqi-Zəngəzur iqtisadi rayonu	6,42	7,4	2,5	40
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	6,13	7,0	3,2	53
Naxçıvan Muxtar Respublikası	5,50	6,3	4,5	84
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu	6,20	7,2	5,2	85
Mil-Muğan iqtisadi rayonu	7,25	8,4	6,5	67
Şirvan-Salyan iqtisadi rayonu	6,10	7,0	6,8	79

Mənbə: https://www.stat.gov.az/source/regions/, materiallar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Dünya təcrübəsində sərmayələrin strateji və koordinasiyalı yatırılması dedikdə donor yaxud maliyyə koordinasiya mərkəzinin yaradılması nəzərdə tutulur. Bu üsulla, maliyyə qoyuluşuna ehtiyac sahələrin müəyyənləşməsinə,

ehtiyacların doğru maliyyə mənbələrindən təmin edilməsinə və son olaraq sərmayə qoyuluşlarını düzgün sahələrə yönləndirilməsinə gətirib çıxaracaqdır. Yuxarı Qarabağ və Kəlbəcər-Laçın iqtisadi zonasının potensialı İşğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə bir çox iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişaf potensialı vardır. Kənd təsərrüfatı sahələrindən arıçılıq və maldarlıq potensialı Zəngilan, Kəlbəcər, Qubadlı, Cəbrayıl, Xocalı, Laçın, Tərtər, və Füzuli rayonlarımızda vardır. Cəbrayıl və Kəlbəcər ərazisində balıqçılıq sahəsini inkişaf etdirmək mümkündür. İpəkçilik üzrə Cəbrayıl rayonu və Şuşa şəhəri, taxılçılıq üzrə Kəlbəcər, Cəbrayıl, Tərtər, Qubadlı, Füzuli və Xocavənd rayonları böyük potensiala sahibdirlər.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sahəsində ət-süd məhsulları emalı üzrə Kəlbəcər, Tərtər və Füzuli, gön-dəri emalı üzrə Ağdam, Cəbrayıl, Laçın və Füzuli rayonlarımız geniş potensiala sahibdirlər. Dağ mədən sənayesi üzrə Kəlbəcər və Zəngilan rayonlarımızda qızıl, mis, gümüş, civə və xromit ehtiyatları, Cəbrayıl rayonunda yerləşən “Yəşəm” və “Xalsedon” yataqları zərgərlik sahəsini inkişaf etdirməyə imkan verir. Əlavə olaraq, turizm sahəsinin inkişafına imkan verəcək gözəl guşələrimizdən olan Şuşa, Laçın, Kəlbəcər ərazilərimizdə dağ turizmi, ekoturizm, müalicəvi turizm və mədəni turizm üçün yararlı sayılan digər rayon və şəhərlərimizin potensialından istifadə edərək Qarabağın iqtisadi dirçəlməsinə töhfə verə bilərik. Onu da qeyd etmək gərəkdir ki, Yuxarı Qarabağ və Kəlbəcər-Laçın iqtisadi zonasının enerji potensialı çox yüksəkdir. Hidroenerji potensialı baxımından “Xudafərin”, “Qız Qalası” su elektrik stansiyaları və “Tərtər” SES-i nümunə göstərmək olar. Həmçinin, Füzuli, Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarında günəş enerji potensialı, Qarabağın dağlıq hissələri, əsasda Kəlbəcər və Laçın rayonlarında külək enerji potensialı, geotermal enerji resurslarımız isə Kəlbəcər və Şuşada geniş yayılıb. Bütün bu enerji ehtiyatlarının və digər sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün bir çox sahələrdən investisiya qoyuluşları cəlb etmək mümkündür. Beynəlxalq təcrübədə göstərilir ki, risklərin hesablanması sənaye və enerji sahəsində qoyulan birbaşa xarici investisiyalarda öhdəsindən gəlinən təhlükə kimi nəzərə alınır. Bu səbəbdən bir çox beynəlxalq şirkətlər post-konflikt dövründə sənaye və enerji sahəsinə investisiya yatırımlarına müsbət baxırlar (Satıcı A.,səh 6)

Diaqram 1: İşğaldan azad olunmuş ərazilərə xarici investisiya yatırımlarının mənbələri və yatırılan sahələr

İnvestisiya yatırımlarının mənbələri	Minalardan təmizlənmə	Kritik yol xəritələrinin bərpası	Ev/mənzil, İçməli su, Sanitariya və İrriqasiya	Təhsil, Səhiyyə və Telekom-munikasi-ya	Kiçik və Orta Biznes, Ev təsərrüfatı, Bank və Turizm	Dağ-mədən sənayesi, Kənd Təsərrüfatı inkişafı, Enerji layihələri
ANAMA	✓					
Beynəlxalq Etimad Fondu	✓					
ABŞİA (USAİD)	✓		✓		✓	
Halo Turst	✓					
Dünya Bankı		✓	✓		✓	✓
İslam İnkişaf Bankı		✓			✓	
Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (IFC)					✓	✓
Asiya İnkişaf Bankı		✓			✓	
ARDNF (SOFAZ)		✓		✓		✓
BMTİP (UNDP)		✓	✓	✓		
Qırmızı Xaç Cəmiyyəti (ICRC)			✓			

Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (IOM			✓	✓		
Beynəlxalq Telekommunikasiya Birliyi (ITU)				✓		
BMTİD (UNİCTAD)				✓		
QHT				✓		
Vençur Kapital					✓	
Kraudfandinq					✓	
Dövlət-Özəl Tərəfdaşlığı		✓	✓			✓
Birbaşa Xarici İnvestisiyalar (BXİ)			✓		✓	✓

Mənbə:
https://ereforms.gov.az/files/article/pdf/az/928f9df13982b83325e7a69f720563df.pdf

2020-ci il sentyabrın 27-dən noyabrın 10-dək davam edən 44 günlük müharibə yalnız Azərbaycan ərazisində deyil bütünlükdə Cənubi Qafqazda regional təhlükəsizliyin arxitekturasını kökündən dəyişdi. Cənubi Qafqazda yeni eranın - sülh və inkişaf imkanları dövrünün başlanmasında əsas rol oynadı. Bununla belə, 44 günlük müharibənin nəticələri, şübhəsiz ki, Cənubi Qafqazı da aşır və alınan dərslər beynəlxalq ictimaiyyət üçün aktualdır.

Beynəlxalq ekspertlər dəvət edilməklə işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə Azərbaycana dəymiş ziyanın qiymətləndirilməsi aparılır, qiymətləndirmənin nəticələri Beynəlxalq Məhkəmənin Ermənistana qarşı çıxaracağı qərarlarda öz əksini tapacaq. Beləliklə, Ermənistan uzun illərdir ki, işğal etdiyi torpaqlara maddi, ekoloji və mənəvi ziyan vurub. Bu ərazilər işğal altında olarkən orada yerləşən təsərrüfatlar, kənd təsərrüfatı, sənaye, turizm və s. məhv edildi. İşğal zamanı həmin obyektlər "itirilmiş imkanlara" məruz qalmış, həmin

təsərrüfatların gəlirləri (gəlir, mənfəət) ermənilər tərəfindən mənimsənilmişdir. İşğal zamanı bu rayonlarda yerləşən 8376 yaşayış məntəqəsi ermənilər tərəfindən dağıdılıb və talan edilib. Belə ki, həmin təsərrüfatlarda məskunlaşan soydaşlarımıza məxsus evlər, onların məişət əşyaları, mal-qara və ev quşları ermənilər tərəfindən mənimsənilib və vətəndaşlarımızın ötən müddətdə bu təsərrüfatlardan gəlir əldə etməməsi onların birbaşa dövlətə çıxış imkanlarını dolayı yolla azaldıb. Eyni sözləri orada fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələri, turizm obyektləri haqqında da demək olar (Səfərov Q.Ə., səh 11-14).
İnvestisiya tələb edən sahələr münaqişə zamanı dəyən zərərin post-konflikt bərpa prosesi bir çox sahələrin prioritetləşməsini tələb edir. Bu sahələrin münaqişədən sonra müəyyənləşdirilib bərpasına başlanılması prosesi kompleks mexanizmlər tələb edir. Beləliklə, beynəlxalq təcrübə onu göstərir ki, ilkin olaraq dəymiş zərəri müəyyənləşdirdikdən sonra minimum yaşayış səviyyəsinin təminatı prioritetdir. Minimum yaşayış səviyyəsinin təminatını nəzərdə tutan vacib amillər aşağıdakılardır:

- İşğaldan azad olunmuş ərazilərin minalardan təmizlənməsi;
- Elektrik enerjisinin təminatı;
- Kritik yol xətlərinin bərpası;
- İçməli su, sanitar qovşaqlarının və irriqasiya sistemlərinin bərpası;
- Ev/mənzil yaşayış sahələrinin bərpası və təminatı;
- Humanitar yardım məqsədləri üçün hava limanının bərpası.

İlkin mərhələdə bu sahələrə yönələn sərmayə sonrakı dövrdə sosial və iqtisadi canlanmaya dəstək olacaq. Ərazilərin minalardan təmizlənməsi sözü gedən ərazilərə köçürüləcək əhalinin təhlükəsizliyi üçün ən vacib amildir. Bu prosesdən sonra, kritik yol xətlərinin bərpası yaşayış sahələri arası gediş-gəlişi və digər vacib təminatların təchiz olunmasını asanlaşdıracaq. İçməli su, sanitariya və irriqasiya sistemlərinin yenidən qurulması prosesi isə insanların həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına və sonrakı mərhələdə iqtisadi baxımdan ailə-ev təsərrüfatlarının canlanmasına töhfə verəcəkdir. Yekun olaraq bu nəticəyə gəlmək olar ki, minimum yaşayış səviyyəsinin təminatı sonrakı prosesin, yəni ilkin sosial-iqtisadi inkişafın təzahürüdür. İlkin sosial-iqtisadi inkişafın vacibliyi post-konflikt dövrdə insanların mərhələli şəkildə

köçürülməsinə və yardım asılılığından qısa zamanda azad olmalarına gətirib çıxarır. Belə ki, təhsil, səhiyyə və telekommunikasıya obyektlərinin koordinasiyalı bərpası insanların adaptasiya prosesini sürətləndirəcəkdir. Paralel şəkildə əhalinin məşğulluğunun artırılması məqsədilə kiçik və orta bizneslərin dəstəklənməsi, bilavasitə ev təsərrüfatlarının inkişafına səbəb olacaq təşəbbüslərin artırılması məqsədəuyğun olacaqdır. Bundan əlavə, iqtisadi canlanmaya töhfə verəcək bank və turizm sektorlarına da xüsusi diqqət göstərilməlidir. Son olaraq, Qarabağ və Şərqi Zən iqtisadi zonalarında gəlir gətirən sahələrin dərinləşdirilməsinə və inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır.

Belə ki, Azərbaycanda keçirilən əksər sosial-iqtisadi layihələri cəmləşdirsək görərik ki, cədvəl 4-ə uyğun olaraq sahələr üzrə maliyyələşmə mümkündür. Birləşmiş Millətlərin Təşkilatının İnkişaf Proqramına (UNDP) istinadən, BMTİP və “ABAD” Şəki-Zaqatala iqtisadi zonalarında ailə təsərrüfatına dəstək proqramı keçirilməkdədir. Layihə çərçivəsində ailələrə maliyyə dəstəyi göstərilir, təlimlər keçirilir və ailə markasının yaradılmasına dəstək olunur. Bundan əlavə, Birləşmiş Millətlər Qaçqınlar Təşkilatının (BMqT) uzun müddət sürmüş “Kəhriz” layihəsi vardır. Layihənin əsas fəaliyyət dairəsi rayonlar üzrə kəhrizlərin reabilitasiya edilməsi və resurs mərkəzləri yaratmaq olmuşdur. Bilavasitə, bu proqram çərçivəsində yaşayış zonalarında içməli su təminatını və kənd təsərrüfatı sahələri üçün suvarma imkanları inkişaf etdirilmişdir. Layihələrə əlavə olaraq, təhsil, səhiyyə və enerji sahələrində Avropa İttifaqının (EU) fövqəladə tranş proqramları olmuşdur. Həmçinin, ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi (USAID) Halo Trust təşkilatı ilə birlikdə Qarabağ ərazisinin minalardan təmizlənməsi şlərinə cəlb olunublar.

Nəticədə, cədvəl 5-də göstərilmiş mənbələrdən maliyyə cəlb edilməsi və bu maliyyənin işğaldan azad olunmuş ərazilərimizə strateji və koordinasiyalı yatırılması gələcək zamanda həmin ərazilərin iqtisadiyyatını Azərbaycanın ümumi iqtisadiyyatına reinteqrasiya edə bilər.

Diaspora investisiya qoyuluşu. Post-konflikt dövrdə münaqişədən yeni çıxmış ərazilərə investisiya cəlb etmək kifayət qədər çətin bir prosesdir. İnvestisiya qoyuluşlarında məlumat mövcudluğu dərəcəsi qoyulacaq investisiya ilə düz mütənasibdir. Bu o deməkdir ki, nə qədər çox ərazi ilə bağlı məlumat olarsa bir o qədər investorların marağını cəlb edə bilər. Post-konflikt dövrdə məlumat kasadlığı olduğundan ilkin mərhələdə diaspora nümayəndəliklərinin olduqları ölkələr üzrə məlumatları kifayət qədər dolğun şəkildə iş adamlarına

ötürərlərsə investisiyaların cəlb edilməsinə tövhə vermiş olarlar. Burada iş adamları 5 dedikdə nəzərə alınmalı olan nüanslardan biri də odur ki, Azərbaycan ilə bağları olan (Vətəndaşlarımız, milliyət olaraq azərbaycanlı olan qeyri-rezidentlər, yaxud qohumluq dərəcəsində bağları olan şəxslər və s.) investisiya cəlb edə biləcək şəxslər aiddir

Digər sərmayə qoyuluşu. Münaqişədən sonrakı dövrdə ərazilərdə texnologiya sahəsinə cəlb edilməsi düşünülən sərmayələri vençur kapital yaxud kraudfandinq yolu ilə artırmaq olar. İlkin səviyyədə böyük həcmdə sərmayə qoyuluşu çətin olduğundan, kiçik və orta biznes səviyyəsində sərmayələrin cəlb edilməsi sonrakı dövrdə böyük investisiya qoyuluşlarına dəstək olacaq. Bunun nəticəsidir ki, Tayvan və Yaponiya texnologiya sahəsində vençur kapital qoyuluşlarında özlərini doğruldublar. Dövlət-özəl tərəfdaşlığı vasitəsi ilə bir çox sahələrə sərmayə cəlb edilə bilər. İnfrastruktur layihələrin dövlət-özəl tərəfdaşlığı vasitəsi ilə həyata keçirilməsi özəl sektorun canlanmasına, səmərəliliyin artmasına və dövlət büdcəsinə düşəcək yükün azalmasına gətirib çıxarır. Həyata keçiriləcək layihələrin sayı səmərəliliyin artmasından və xərclərin bölüşdürülməsindən ötrü çoxalır. Yekun Post-konflikt dövründə sərmayə qoyuluşları üçün sahələr detallı araşdırılmalı və mərhələli olaraq prioritetləşdirilməlidir. Vətəndaşların ilkin yaşayış səviyyəsini təmin etdikdən sonra onların köçürülməsinə yönələn prosesdə ilkin olaraq sosial və iqtisadi inkişafa dayanan sahələrə diqqət yetirilməlidir. Əlavə olaraq uzun müddətdə dayanıqlı iqtisadi inkişaf modeli yaradılmalı və sərmayə qoyuluşlarında davamlı gəlirlər əldə etmək üçün strateji sahələr seçilməlidir. Son olaraq, Yuxarı Qarabağ və KəlbəcərLaçın iqtisadi zonaların potensiallarından səmərəli istifadə olunmalıdır.

Daşkəsən və işğaldan azad edilmiş Kəlbəcər rayonunun ərazisində yerləşən “Qaşqaçay”, həmçinin Kəlbəcər rayonunda olan “Elbəydaş” və “Ağduzdağ” filiz yataqlarının öyrənilməsi, tədqiqi, kəşfiyyatı, işlənməsi və istismara verilməsi ilə bağlı Türkiyənin “Cengiz Holdinq” qrupuna daxil olan “Eti Bakır A.Ş.” və “Artvin Maden A.Ş.” şirkətləri ilə müqavilələrin imzalanması mərasimi keçirilmişdir.

“Qaşqaçay”, “Elbəydaş” və “Ağduzdağ” filiz yataqlarının öyrənilməsi, tədqiqi, kəşfiyyatı, işlənməsi və istismarı ilə əlaqədar işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə digər sahələrlə yanaşı, dağ-mədən sənayesinin inkişafı, yüksək potensialı olan müxtəlif filiz yataqlarının tədqiqi və istismarı prioritet istiqamətlərdəndir. Bu baxımdan işğaldan azad edilmiş ərazilərimizin yerli və

xarici investisiyalar cəlb edilməklə ölkə iqtisadiyyatına reinteqrasiyası və burada iqtisadi fəallığın təmin olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İmzalanan müqavilələrin predmeti də məhz işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə, xüsusilə Kəlbəcər rayonunda dağ-mədən fəaliyyətinin başlanmasıdır. Bu işlərdə Azərbaycan şirkətləri ilə yanaşı, dost və qardaş Türkiyənin, eləcə də bir sıra ölkələrin şirkətləri də iştirak edir. Bu gün əsası qoyulan layihələr Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığını bir daha nümayiş etdirir. Vurğulanıb ki, tərəfdaşlarımızın podratçı deyil, investor kimi fəaliyyəti xüsusilə əhəmiyyətlidir və işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə biznes fəaliyyətinin həyata keçirilməsi imkanlarının mövcudluğunun əyani sübutudur. Nazir layihələrin yüksək sənaye-texnoloji və ekoloji standartlara uyğun həyata keçiriləcəyinə əminliyini ifadə edib. Geoloji kəşfiyyat işlərinin nəticələrindən asılı olaraq, gələcəkdə bu yataqların ətrafında dəyər zəncirini formalaşdıracaq emal müəssisələrinin qurulması nəzərdən keçiriləcəkdir. Layihələrin reallaşdırılması regionun təbii ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsi və iqtisadi dövriyyəyə cəlb olunması, iqtisadiyyatının canlanması baxımından mühüm önəm kəsb edir. (https://economy.gov.az/article/turkiye-shirketleri-ile-muqavileler-imzalanib/32004).

Azərbaycanın şanlı qələbəsindən sonra regionda yeni geosiyasi reallıqlar üzə çıxdı. Qarabağın və ətraf rayonların işğaldan azad edilməsi regiona sabitlik gətirdi, iqtisadi potensialdan istifadə etmək və xarici sərmayələri cəlb etmək üçün müvafiq mühiti təmin etdi. Türkiyə, İtaliya, Böyük Britaniya, İsrail, Rusiya və Azərbaycanın digər strateji tərəfdaşları həyata keçirilən layihələrdə iştiraka böyük maraq göstərirlər. Azərbaycan hökuməti 2021-ci ildə regionun yenidən qurulması üçün 1,3 milyard dollar vəsait ayırıb və 2022-ci ildə də eyni məbləğin ayrılması gözlənilir (https://www.aa.com.tr/en/economy/turkish-firms-take-lions-share-in-rebuilding-karabakh/2454113).

Füzuli Beynəlxalq Hava Limanı kimi iri infrastruktur layihələrinin bir qismi başa çatıb. Bundan bölgədə işğaldan azad edilmiş əraziləri yaxınlıqdakı şəhərlərlə birləşdirən 650 kilometr yol çəkilib. Ağdam sənaye parkı, Zəngilan və Füzuli rayonlarında ağıllı kəndlər, Zəngilan, Kəlbəcər və Ağdam rayonlarında qiymətli metallar və tikinti materialları istehsalı layihələri planlaşdırma və inkişaf mərhələsindədir və onların regionun reinteqrasiyasında mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəyi gözlənilir

Qarabağ iqtisadiyyatına birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi perspektivləri

30 ildir ki, Azərbaycan müharibə şəraitində olan, əhalisinin bir qismi qaçqın və məcburi köçkün düşən ölkə kimi tanınır. Bu həm də ölkənin investisiya mühitinə mənfi təsir göstərən bir amil idi. Çünki müharibə ehtimalı, onun gedişatı, nəticəsi, ölkənin iqtisadi həyatına necə təsir edəcəyi hər zaman xarici investorları da düşündürürdü.

Beynəlxalq reytinq agentliklərinin siyahısında ölkəmizi geri salan amillər arasında müharibə faktoru da var idi. Ancaq Azərbaycan Ordusunun sentyabrın 27-də əks-hücum əməliyyatı ilə başladığı Vətən müharibəsinin hazırkı gedişatını, peşəkarlığını, hərbçilərimizin şücaətini, Ali Baş Komandanın bu istiqamətdəki siyasi iradəsini bütün dünya heyranlıqla izləməkdədir. Hələ müharibənin 1 ayı tamam olmadan ordumuz Cəbrayıl, Füzuli rayonlarını və Zəngilan şəhərini, xeyli sayda yaşayış məntəqələrini və Suqovuşan yüksəkliyini, Xudafərin körpüsünü düşməndən azad etməklə böyük uğurlar qazandı. Azərbaycanın öz ərazilərini terrorçulardan təmizləməsi, bütövlükdə Cənubi Qafqazı münaqişə və terror ocağı olmaqdan xilas etməsi, sülhə məcbur etmə əməliyyatları həm də bölgənin iqtisadi sabitliyi baxımından əhəmiyyət kəsb edir.

Bu mənada müharibədə gözlənilən qələbədən sonra Azərbaycanın öz ərazi bütövlüyünü təmin edib Ermənistanla sərhədini bərpa etməsi ölkə iqtisadiyyatına iki istiqamətdə təsir edəcək. İlk olaraq bütövlükdə ölkənin beynəlxalq aləmdə qalib ölkə və sabitliyi, sülhü bərpa edən ölkə kimi nüfuzu artacaq. Həm də sabitlik və dinc şəraitdə investisiya mühiti daha münbit olacaq.

Ali Baş Komandanın rəhbərliyi altında qalib gələn ordunun qələbəsindən sonra 44 gün ərzində həyatımızda yeni bir dövr - işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə həyatın bərpası, yəni. münaqişədən sonra, daha doğrusu, münaqişədən sonrakı dirçəliş və ya tikinti. İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərimizi qısa müddətdə bərpa etmək mümkün deyil və bu problemin həllinə mərhələli yanaşma ilə ilk növbədə prioritetlər müəyyən edilməli və onların həyata keçirilməsi ardıcıl olmalıdır. İlk növbədə işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və inkişafı istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər, o cümlədən bu rayonların iqtisadi potensialı Azərbaycana, xüsusilə qeyri-neft sektoruna yeni yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsinə zəmin

yaradacaqdır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və inkişafına vahid yanaşmanın təmin edilməsi məqsədilə tədbirlərin dörd mərhələdə həyata keçirilməsi planlaşdırılır. Birinci mərhələ idarəetmə və təhlükəsizlik, infrastruktur məsələlərini, növbəti mərhələ sosial xidmətlərin inkişafı, iqtisadiyyatın bərpası və inkişafıdır. Avtomobil nəqliyyatı, mühəndis infrastrukturu, irriqasiya və meliorasiya sistemlərinin tikintisi, ənənəvi və alternativ enerji istehsalının investisiya layihələrinin həyata keçirilməsində dövlət-özəl tərəfdaşlığından istifadə edilməsi təklif olunur. İqtisadi fəallığın stimullaşdırılması üçün işğaldan azad edilmiş ərazilərdə xüsusi güzəştli iqtisadi rejimin tətbiqi vacibdir.

İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin icraçı direktoru Vüsal Qasımlının bu yaxınlarda qeyd etdiyi kimi, əslində Prezident İlham Əliyev münaqişədən sonrakı dövrün konseptual çərçivəsini müəyyən edib. Gördüyümüz kimi, münaqişədən sonrakı dövrün prioritetləri aşağıdakı kimi olacaqdır (Əyyubov V. S,səh 13-20):

- Qarabağ bölgəsinin ölkə iqtisadiyyatına qısamüddətli reinteqrasiyası;
- regiondakı vəziyyətə nəzarət etmək və işğal nəticəsində ölkəmizə və əhaliyə dəymiş ziyanı qiymətləndirmək;
- regionun təbii və iqtisadi ehtiyatlarının monitorinqi və qiymətləndirilməsi;
- bərpa işlərinin prioritet planlarının və prioritetlərinin hazırlanması;
- innovasiya və investisiya siyasətinin prioritet olduğu bərpa işlərinin maliyyələşdirilməsinin effektiv mexanizminin yaradılması;
- şəhər, kənd və qəsəbələrin yeni baş planlarının hazırlanması və ardıcıl bərpa işlərinə başlanması;
- rayonun iqtisadi infrastrukturunun, o cümlədən yolların, meliorasiya və irriqasiya sistemlərinin, enerji təchizatı, qaz təchizatı, su təchizatı, kanalizasiya və digər sistemlərin yaradılması, bərpası və inkişafı;
- rayonun sosial infrastrukturunun inkişafının təmin edilməsi;
- dövlət orqanlarının fəaliyyətinin hərtərəfli dəstəklənməsi;

- məcburi köçkünlərin mərhələli şəkildə öz yerlərinə qayıtması, iqtisadi və sosial məsələlər nəzərə alınmaqla insan kapitalının inkişafı üçün tədbirlərin görülməsi;
- özünüməşğulluğun təmin edilməsi üzrə tədbirlər, o cümlədən kiçik və orta sahibkarlığın, kiçik sahibkarlığın, ailə təsərrüfatlarının inkişafı;
- və nəhayət, regionun zəngin təbii ehtiyatlarına əsaslanan yeni texnologiyalar, o cümlədən yeraltı və yerüstü təbii sərvətlər, mədənçıxarma və metallurgiya, metallurgiya, maşınqayırma və emal, yüngül sənaye, yeyinti sənayesi, tikinti materialları sənayesi, energetika, kənd təsərrüfatı, inkişaf, turizm, sənətkarlıq və digər fəaliyyətlər burada prioritet olacaq.

Artıq dövlətin icra hakimiyyətlərində bu konsepsiyanın tətbiqi ilə bağlı əməli işlərə başlanılıb. Bərpa işlərinin bir mərkəzdən əlaqələndirilməsi, özbaşınalığın qarşısının alınması məqsədilə Prezidentin müvafiq fərman və sərəncamları ilə yeni dövlət korporativ idarəetmə orqanları xususən Qarabağ Dircəliş Fondu publik huquqi şəxst yaradılmış, onlara müvafiq səlahiyyətlər verilmiş və fəaliyyətə başlamışdır. Bu sənədlərdə qeyd olunduğu kimi, dövlət hüquqi şəxsi olan Qarabağın Dirçəlişi Fondu (bundan sonra Fond) Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinin bərpası və yenidən qurulması, habelə onun davamlı inkişafı üçün prioritet vəzifədir.

Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafın milli prioritetləri haqqında Azərbaycan Respublikasının Fərmanında işğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadiyyatın reinteqrasiyası ilə bağlı aşağıdakılar qeyd olunur. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin ölkənin iqtisadi və sosial imicində tarixi yerini bərpa etmək lazımdır. Yeni rayon iqtisadi fəaliyyətin aparıcı həlqələrindən birinə çevrilməli və ölkənin digər regionları ilə eyni inkişaf səviyyəsinə malik olmalıdır. Regionun davamlı inkişafı iqtisadiyyatın zəruri resurslara olan tələbatının ödənilməsindən asılı olacaq, təbii sərvətlərin bolluğu və əldə edilmiş tarixi siması bu sahələrə investisiya cəlb edəcəkdir (Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı. 2019).

Regional Bərpa Planı regional xarakter daşısa da, onun icrası milli iqtisadi inkişaf konsepsiyasına, o cümlədən bu yaxınlarda qəbul edilmiş Dövlət Proqramlarına, Strateji Yol Xəritələrinə, Dövlət Büdcəsinə Baxışlara və Proqnozlara, müvafiq investisiya, kredit, maliyyə, gömrük və məşğulluq

sahələrinə əsaslanır. siyasətçilər., transformasiyanın yeni şərtlərinə uyğunlaşmağı və maliyyə mənbələrini müəyyənləşdirməyi tələb etdi. Məhz bu reallığın nəticəsidir ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 fevral 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafın milli prioritetləri” adlı yeni inkişaf konsepsiyası qəbul edilmişdir. Yeni inkişaf konsepsiyasının kifayət qədər iddialı məqsədi və şüarı güclü dövlətin və yüksək firavan cəmiyyətin yaradılmasıdır.

Möhkəm təməl üzərində mənzillə təmin etməklə biz ölkənin iqtisadi fəallığında regionun payını işğaldan əvvəlki səviyyəyə çatdıra və durmadan artıra bilərik. Bu prosesdə zəruri stimullara əsaslanan özəl təşəbbüslərin hərtərəfli təşviqi, eləcə də dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişafı vacibdir.

Göründüyü kimi, dövlət investisiyaları ilə yanaşı, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi ilə iqtisadi və sosial infrastrukturun yenidən qurulması, əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi istiqamətində işlərin həyata keçirilməsi prioritet vəzifədir. Mütəxəssislər işğaldan azad edilmiş ərazilərin böyük iqtisadi potensiala və təbii sərvətlərə malik olduğunu qeyd edirlər. Bu, sözügedən sahələrə yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsi, eyni zamanda bu əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd edək ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərin yüksək iqtisadi potensialı bütün dünyada tanınır. Məsələn, işğaldan əvvəl azad edilmiş ərazilər üzümçülük, pambıqçılıq, taxılçılıq və heyvandarlıqda xüsusi paya malik idi. Bu rayonların kənd təsərrüfatı istehsalı və ixrac potensialı çox yüksəkdir. Şuşa, Füzuli, Kəlbəcər və Zəngilan rayonlarının böyük turizm potensialı var (Əyyubov V. S. ,səh 13-20)

Yaxın vaxtlarda Araz çayı üzərində iki su elektrik stansiyasının - Xudafərin və Qız qalasının tikintisi nəzərdə tutulur ki, bu da işğaldan azad edilmiş rayonların fasiləsiz enerji təchizatını təmin edəcək. Hər iki zavod yerli enerji tələbatının ödənilməsində və ölkənin ixrac potensialının artırılmasında mühüm rol oynayacaq. Təbii sərvətlərin və faydalı qazıntıların işlənməsi investisiya baxımından böyük perspektivlər vəd edir. Dünya təcrübəsində strateji və əlaqələndirilmiş investisiyalar donor və ya maliyyə koordinasiya mərkəzinin yaradılması kimi başa düşülür. Beləliklə, investisiya ehtiyacı sahələrin müəyyənləşdirilməsinə, ehtiyacların düzgün maliyyə mənbələrindən təmin edilməsinə və son nəticədə investisiyaların düzgün istiqamətlərə yönəldilməsinə səbəb olacaqdır.

Növbəti 4 il ərzində işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası ilə bağlı layihələrə ayrılacaq vəsaitin məbləği açıqlanıb. 2021-2024-cü illər üzrə dövlət investisiya proqramının əsas istiqamətləri layihəsinə əsasən 2021-ci ilin büdcə zərfində 2022-ci ildən başlayaraq əsaslı təmir işlərinə əsaslı vəsait qoyuluşu hesabına hər il 1,5 milyard manat vəsaitin ayrılması nəzərdə tutulur.

“Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il dövlət büdcəsi haqqında” qanun layihəsinə əsasən işğaldan azad edilmiş ərazilərə böyük qayıdışın təmin edilməsi məqsədilə şəhər və kəndlərin bərpası və yenidən qurulması, bu ərazilərdə müasir infrastrukturun yaradılması, elektrik enerjisi, təbii qaz təchizatı , su, rabitə, yollar 2021-ci ildə təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, mənzil-kommunal təsərrüfatı və digər zəruri infrastruktur obyektlərinin, mədəniyyət və tarix abidələrinin bərpası və yenidən qurulması, habelə abadlıq-quruculuq obyektlərinin tikintisi üçün dövlət büdcəsindən 2,2 milyard manat vəsait ayrılacaq (https://apa.az/az/infrastruktur/2021-2024-cu-illrd-isgaldan-azad-olunmus-razilrin-brpasi-ucun-ayrilacaq-vsaitin-hcmi-mlum-olub-620880).

Son illər Azərbaycanın qeyri-neft ixracında qızıl mühüm rol oynayır. Həm dünya bazarlarında qızılın qiymətinin artması, həm də bu sahədə şirkətlərin müasir istehsal texnologiyalarının olması onu göstərir ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə qızıl yataqlarının işlənilməsi yaxın illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına mühüm töhfə verəcək. Azərbaycanın ÜDM-də kənd təsərrüfatı və turizm sektorunun payı az olsa da, bu iki sektor məşğulluğa ciddi təsir göstərir. Bu baxımdan əmək qabiliyyətli yaşda olan insanların məşğulluğu üçün böyük perspektivlər açılır. Genişmiqyaslı reabilitasiya tədbirləri və yeni infrastrukturun qurulması tikinti sektoru üçün yeni imkanlar açır. Bütün bunlar xarici investorları maraqlandırır.

Bir sözlə, işğaldan azad edilmiş torpaqlarda artıq tikinti işlərinə başlanılıb. Növbəti illərdə bu ərazilərdə daha böyük infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi gözlənilir. Yerli və xarici şirkətlərin layihələrdə iştirakına gəlincə, bu, Azərbaycan şirkətləri üçün mühüm təcrübə, xarici şirkətlər üçün isə böyük imkan olacaq. Bu mənada Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mərhələsindən sonra yerli və xarici şirkətlərin regionda əsas maraqlardan birinə çevriləcəyi şübhəsizdir.

Münaqişədən sonrakı dövrdə bu ərazidə texnologiyaya investisiya vençur kapitalı və ya kraudfanding vasitəsilə artırıla bilər. İlkin mərhələdə böyük məbləğdə sərmayə qoymaq çətin olduğundan, KOS səviyyəsində

investisiyaların cəlb edilməsi gələcəkdə böyük investisiyalara dəstək olacaq. Nəticədə, Tayvan və Yaponiya texnologiyaya vençur kapitalı investisiyalarında özlərini sübut etdilər. Dövlət-özəl tərəfdaşlıq vasitəsilə bir çox sahələrə sərmayə qoyula bilər. İnfrastruktur layihələrinin dövlət-özəl tərəfdaşlığı əsasında həyata keçirilməsi özəl sektorun canlanmasına, səmərəliliyin artmasına və dövlət büdcəsinə yükün azalmasına gətirib çıxarır. Səmərəliliyin artması və xərclərin bölüşdürülməsi hesabına həyata keçirilən layihələrin sayı artır.

Gördüyümüz kimi, “münaqişədən sonrakı dirçəliş və ya quruculuq” zamanı işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və ölkə iqtisadiyyatına reinteqrasiyası dövlət, onun rəhbərliyi və müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən kifayət qədər çevik, sistemli, ardıcıl, elmi əsaslı struktur siyasəti və həyata keçirilməsini tələb edir. Bu konsepsiyada qeyd edildiyi kimi, növbəti on ildə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı üçün aşağıdakı beş milli prioritet həyata keçirilməlidir:

1. Davamlı rəqabət iqtisadiyyatı;
2. Dinamik, inklüziv və sosial ədalətli cəmiyyət;
3. Rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar üçün yer;
4. İşğaldan azad edilmiş ərazilərə böyük qayıdış;
5. Təmiz ətraf mühit və ölkənin yaşıl inkişafı.

Qəbul edilmiş Milli Prioritetlərdə milli iqtisadiyyatın o dövrün iqtisadiyyatının çağırışlarına və dünya iqtisadiyyatına rəqabətədavamlı inteqrasiyanın tələblərinə uyğun olaraq hərtərəfli inkişafı ilə yanaşı, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yüksək gəlirlilik problemi öz əksini tapmışdır. Aydındır ki, vətəndaşların daimi yaşaması üçün hərtərəfli təhlükəsiz və əlverişli yaşayış mühitinin yaradılması böyük əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Bunun üçün yeni ərazilərdə layiqli yaşayışı təmin etmək, müasir infrastruktur qurmaq, rahat həyat tərzi keçirmək, müasir xidmətlərdən istifadə etmək lazımdır. Rayonun iqtisadi potensialından səmərəli istifadə etməklə əhalinin məskunlaşma səviyyəsinin işğaldan əvvəlki səviyyəyə çatmasını təmin etmək lazımdır.

Qarabağ regionunda xarici investisiyalardan istifadənin prioritetləri

İşğaldan azad edilmiş Qarabağ regionunun bərpası və yenidən qurulması istiqamətində xarici və daxili investisiya komponentinin ən mühüm elementlərindən düzgün və səmərəli istifadə edilməsi zəruriliyi yaranmışdır. Bu işdə birbaşa xarici investisiyaların(BXİ) regiona nəyinki cəlb edilməsi, daha cox isə onun yatırılma xususiyyətlərinin özəlliyini dəqiqləşdirmək olduqca vacibdir. Spesifik xususiyyətlərinə görə BXİ-lar iqtisadi artımın davamlılığına təminat verir, yeni texnologiyaların axınına, regionun istehsal və təhcizat potensialının aşkarlanmasına töhfə verir, qlobal istehsal-satış standartlarına uyğun keyfiyyət parametrlərinə üstünlük verilir. (Федорова Е.А.,səh 51-62)

Qlobal iqtisadi çağırışlar və transformasiyalar Qarabağ iqtisadiyyatının müxtəlif sahələri üçün yeni tələblər yaradır, kompleks və sistemli tədbirlər tələb edir. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin müasirləşdirilməsi, müasir texnologiyalar əsasında yenidən qurulması, istehsal sahələrinin əlavə dəyər yaratmaq qabiliyyətinin potensialından səmərəli istifadə edilməsi problemləri də coxdur . Şübhəsiz ki, bütün bu problemlərin həlli regionda bərpa və quruculuq işləri ilə yanaşı institusional və iqtisadi islahatların sürətləndirilməsini və bununla əlaqədar olaraq iri miqyaslı investisiyaların və xüsusən də xarici investisiyaların daha intensiv cəlb edilməsini tələb edir. Bu amilləri nəzərə alaraq, qlobal iqtisadi çağırışlar kontekstində investisiya mühitinin səviyyəsinin qiymətləndirilməsi meyarlarının təkmilləşdirilməsi və yenilənməsi yolu ilə investisiya fəallığının artırılması, xüsusən də xarici investisiyaların daha fəal cəlb edilməsinin təmin edilməsi üçün əlavə imkanlar yaratmaq mümkündür. Formalaşacaq Qarabağ iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinə uzun müddətli investisiyaların cəlb edilməsinə yeni təcrübi yanaşmaları müəyyən etmək, ənənəvi təcrubələrin yenidən qurulmasını təmin etmək lazımdır.

Bərpa və yenidənqurma proseslərinin müasir aspektlərinə yanaşaraq, bu proseslərə təsir edən çoxsaylı amilləri sistemli şəkildə öyrənmək, onların miqyasını müəyyən etmək, Qarabağ regionun iqtisadi inkişafının prioritetlərinə diqqət yetirmək, inkişaf istiqamətlərini proqnozlaşdırmaq və s. zəruridir. Sxem1.-də Qarabağ regionu ucun də xarakterik olan müasir investisiya mühitinin formalaşması proseslərinin və mexanizmlərinin blok-sxemini göstərir.

Qarabağda aparılan yenidənqurma və bərpa işlərinin ən mühüm hissəsi ərazilərin elektrik enerjisi ilə təminatı, bərpa olunan və yeni enerji mənbələrinin yaradılmasıdır. Ümumiyyətlə, Qarabağ "yaşıl enerji" zonası elan edilib.

Prezident İlham Əliyev 2021-ci il mayın 3-də "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində yaşıl enerji zonasının yaradılması ilə bağlı tədbirlər haqqında" Sərəncam imzalayıb. Bu ərazilərdə "yaşıl enerji" zonasının yaradılması üzrə müvafiq konsepsiyanın və Baş Planın işlənib hazırlanması üzrə ixtisaslaşmış beynəlxalq konsaltinq şirkətinin cəlb edilməsi məqsədilə Energetika Nazirliyinə ehtiyatdan 1 milyon 391 min manat ekvivalentində vəsait ayrılıb.

Qısa müddətdə Qarabağda və Şərqi Zəngəzurda yol-nəqliyyat, energetika, sosial infrastrukturun qurulması - Prezident İlham Əliyev tərəfindən Qələbə yolunun, Füzuli Beynəlxalq Hava Limanının açılışı, Zəngəzur dəhlizinin təməlinin qoyulması, eləcə də tariximizin bərpası, dini və mədəniyyət abidələri, "ağıllı şəhər" və "ağıllı" "Kənd" layihələrinin həyata keçirilməsi ölkəmizin gücünün və qüdrətli iqtisadi potensialının dünya miqyasında nümayişidir. Bundan başqa, Prezident İlham Əliyevin tapşırığı ilə Şuşa, Ağdam, Füzuli və Cəbrayılın baş planları hazırlanaraq təqdim edilmişdir (https://ikisahil.az/post/269818-qarabag-yerli-ve-xarici-investorlar-uchun-celbedici-mekana-chevrilir).

Sxem 1: Qarabağ regionu ucun də xarakterik olan müasir investisiya mühitinin formalaşması proseslərinin struktur modeli

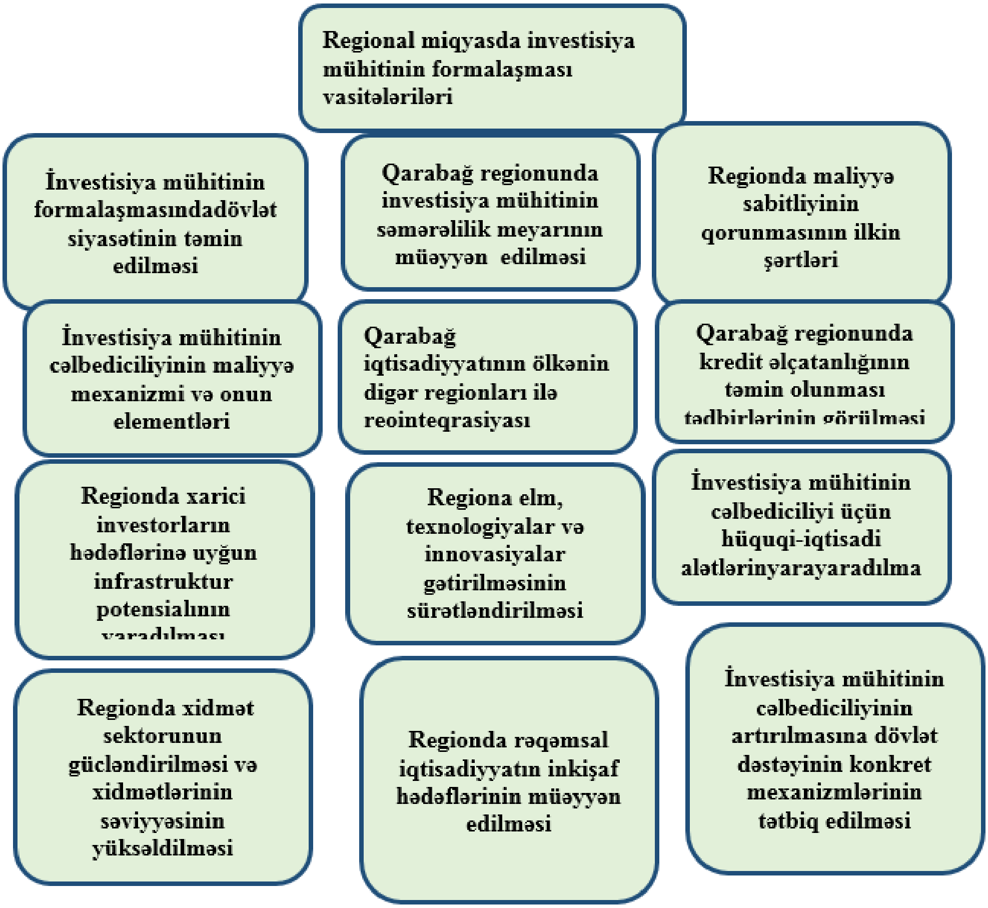

Mənbə: http://www.geostrategiya.az/news.php?id=43, materiallar əsasında müəlliflər tərəfindən tərtib edilmişdir.

İlk "Ağıllı kənd", "ağılli şəhər" və "Aqropark Dost" layihələri Zəngilan rayonunda həyata keçirilir. Bu konsepsiyaya uyğun olaraq bu kənd və şəhərlərdə müasir tipli məktəblər, uşaq bağçaları, poliklinikalar, elektron hökumət mərkəzləri tikilir, turizm infrastrukturu yaradılır. Bundan başqa, bütün binalar, tikililər, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı müəssisələri alternativ enerji mənbələri ilə təmin olunub. Göründüyü kimi, genişmiqyaslı reabilitasiya tədbirləri və yeni infrastrukturun qurulması tikinti sektoru üçün yeni imkanlar

açır. Bütün bunlar yerli və xarici investorların marağına səbəb olur. Bu gün Qarabağın bərpasına Türkiyə, İtaliya, Böyük Britaniya, Pakistan və İsraildən investsiya axını sürətlənməkdədir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərində sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı çox saylı müraciətlər daxil olmaqdadır. Müraciətlərin təxminən üçdə biri xarici, qalanları yerli şirkətlərə və sahibkarlara məxsusdur. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə logistika və ticarət fəaliyyətinin həyata keçirilməsi, xidmətlərin göstərilməsi, sənaye istehsalının dəstəklənməsi davamlı məşğulluq üçün də yeni imkanlar yaradılacaqdır. (https://ikisahil.az/post/269818-qarabag-yerli-ve-xarici-investorlar-uchun-celbedici-mekana-chevrilir).

Qarabağın mövcud geoloji vəziyyətini, iqlim şəraitini və potensial ehtiyatlarını nəzərə alaraq hansı sahələrin prioritet olduğunu qeyd etmək olar. Beləliklə, Qarabağın Kiçik Qafqazın dağlarında yerləşməsi, əlverişli coğrafi mövqeyi turizm potensialının əhəmiyyətli inkişafına təkan verə bilər. Əslində Qarabağ bölgəsinin turizm potensialından əldə olunan gəlir bütövlükdə ölkənin turizm potensialından əldə olunan gəlirdən çox ola bilər. Bunun üçün tarixi yerlərin, eləcə də regionun təbiətini və ekoloji potensialını bərpa etmək, eləcə də beynəlxalq turizm təşkilatlarının qarşıya qoyduğu məqsədləri tətbiq etməklə müasir turizm üçün şərait formalaşdırmaq lazımdır. Bundan əlavə, rayonda müxtəlif müalicə resurslarının olması, müalicə turizmi, əlverişli təbii-iqlim şəraiti və kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların olması kənd təsərrüfatının, bitkiçiliyin, tərəvəzçiliyin, heyvandarlığın inkişafına böyük təkan verəcəkdir. 7 rayonda kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların ümumi sahəsi 535 min hektardır. Bu baxımdan kənd təsərrüfatının ən müasir texnologiyalar vasitəsilə inkişafı yerli tələbatın ödənilməsinə kömək etməklə yanaşı, məhsulların xarici ölkələrə ixracı üçün dəyər yaradacaq (http://www.ulfet-az.com/Home/SinglePost?PostId=492).

İşğaldan azad olunmuş ərazilərə bir başa xarici investisiyaların cəlb olunması

Hazırda Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində aparılan bərpa və tikinti işlərində büdcə vəsaitlərindən fəal istifadə olunur. Məsələn, 2021-ci ildə dövlət büdcəsindən 2,3 milyard manat vəsait ayrılıb. Bu vəsaitlərin ilin sonuna kimi tam istifadə olunması nəzərdə tutulur. 2022-ci ilin dövlət büdcəsində işğaldan azad edilmiş ərazilərdə bərpa və tikinti işlərinin

aparılması üçün 2,3 milyard manat vəsaitin ayrılması da nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan işğaldan azad edilmiş ərazilərdə aparılan yenidənqurma və quruculuq işlərini əsasən öz vəsaiti hesabına maliyyələşdirir. Bunun üçün heç bir kənar maliyyə dəstəyi tələb olunmur (Adıgözəlov K. Bölgə üçün yeni imkanlar. 29 noyabr 2021 https://www.tred.az).

Göründüyü kimi, işğaldan azad edilmiş ərazilərə kütləvi qayıdışların təmin edilməsi milli prioritetlər sırasına yüksəldilib. İşğaldan azad edilmiş torpaqlara bu cür yanaşma onun Azərbaycan dövləti üçün nə qədər önəmli olduğunu göstərir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi, dövlət sərhədlərinin bərpası Azərbaycan xalqının ötən əsrdə əldə etdiyi ən böyük hərbi və diplomatik qələbə idi. Qələbənin əbədi olması öz doğma yurdlarından didərgin düşmüş insanların geri qayıtmasını tələb edir. Bu Böyük Qayıdış işğaldan azad edilmiş ərazilərin davamlı məskunlaşması və bu ərazilərin ölkənin iqtisadi fəaliyyətinə yenidən inteqrasiyası üçün əsas olacaq. Qarabağ bölgəsində beynəlxalq və regional yeni nəqliyyat-logistika infrastrukturunun bərpası və yaradılması ölkənin dünya bazarlarına çıxış imkanlarının genişləndirilməsi ilə yanaşı, işğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişafında mühüm rol oynayacaq. İşğaldan azad edilmiş ərazilərə qayıdan vətəndaşlarımızın təhlükəsiz həyatı təmin edilməli, bu rayon ölkənin ən abad guşələrindən birinə çevrilməlidir. Bu, işğaldan azad edilmiş ərazilərin Azərbaycanın digər əraziləri ilə tam inteqrasiyasını təmin etməyin yeganə yoludur.

Prezidentin müəyyən etdiyi iqtisadi inkişaf modeli çərçivəsində işğaldan azad edilmiş Qarabağ torpaqlarında iqtisadi modelin əsas prinsiplərinə əsaslanan alternativ maliyyə kanallarından istifadə bu günün aktual məsələsi ola bilər. Bu gün dünyanın 92-dən çox ölkəsində aktivləri 3,2 trilyon dollar olan və illik artım tempi 10-15% olan 300-dən çox İslam maliyyə institutu fəaliyyət göstərir. Şirkətlərin Qarabağa sərmayə qoyması üçün İslam maliyyə alətlərinin seçilməsi onları ənənəvi maliyyənin yüksək xərclərindən və təzyiqlərindən xilas edəcək və investisiyaların inkişafı üçün alternativ maliyyə mənbəyi təmin edəcək. Bu kontekstdə Malayziya və Fars körfəzi regionunun təcrübəsini öyrənmək, Qarabağ üçün müvafiq infrastruktur və investisiya modellərini hazırlamaq lazımdır. İslam bankçılığı sahəsində 40 illik təcrübəyə malik Türkiyə ilə əməkdaşlıq iki ölkə arasında qardaşlıq münasibətlərini də gücləndirəcək. İslam iqtisadiyyatına artan marağı cilovlamaq üçün bu

yaxınlarda nüfuzlu konsaltinq şirkətləri və reytinq agentlikləri mediada mövzu ilə bağlı analitik məqalələr dərc ediblər (Rəsulova G.R. ,səh 60-69)

Thomson Reuters və Dubay İslam İqtisadi İnkişaf Mərkəzi Salaam Gateway qlobal informasiya mərkəzini birgə idarə edir. Bu gün İslam iqtisadiyyatı Azərbaycan üçün həmişəkindən daha vacibdir. Qarabağ regionunda irimiqyaslı meqalayihələri dəstəkləmək üçün alternativ maliyyə mənbələrinə ehtiyac var. İslam iqtisadiyyatının potensialından nə qədər tez istifadə etsək, sahibkarlarımız da ondan bir o qədər tez yararlana biləcəklər. Qarabağda bu imkanlardan yararlanmağın vaxtı çatıb. Regional sahibkarların Qarabağın İslam bazarına daxil olma imkanlarını genişləndirməklə kiçik və orta biznesin inkişafına güclü təkan vermək olar. Hesab olunur ki, Qarabağda İslam iqtisadiyyatının əsas hərəkətverici qüvvəsi qida və moda sənayesidir. İslam maliyyə sektoru ilk növbədə maliyyə məhsullarına tələbi stimullaşdıra bilən iki sektorun (qida və moda) inkişafı üçün əlverişlidir. İslam iqtisadiyyatının əhəmiyyəti və “halal” sənayenin mövcudluğu bütün dünyada qəbul edilir. Halal brendi Qarabağ müəssisələrinin ən mühüm seqmentlərindən biri ola bilər. Onlar onu təhlükəsizlik, təmizlik və keyfiyyət üçün yeni standart kimi qəbul etmirlər. Xarici istehlakçılar halal məhsullara daha çox inanırlar. Özəl və transmilli şirkətlər də bu fürsətdən istifadə edirlər. Görkəmli çoxmillətli halal qida şirkətləri arasında Nestle (İsveçrə), Baskin-Robbins, Metro, Kraft, Gerber, McDonald's, KFC, Cargill, Nema Food Company, Midamar (ABŞ), Tesco (Böyük Britaniya), Alibaba-China, Namet var. Qida, Banvit - Türkiyə şirkətlərini Qarabağ bölgəsində işləməyə dəvət edə bilərik. General Electric və Goldman Sachs transmilli şirkətlər korporativ sukuk-islam istiqrazları buraxırlar. Qarabağda fəaliyyət göstərən şirkətlər əlavə sukuk istiqrazlarından yararlana bilər. Çin, İtaliya, Türkiyə və Fransanın moda sənayesi “islami və mühafizəkar” geyimlərin yayılmasına mühüm töhfə verir. Qarabağ iqtisadiyyatının bərpası layihəsinə Türkiyə, Çin və İtaliyanın moda və tekstil şirkətlərinin cəlb edilməsi məqsədəuyğundur. Qarabağ iqtisadiyyatının bərpası həm alternativ beynəlxalq maliyyə investisiyaları tələb edir, həm də bir bazar kimi Qarabağ iqtisadiyyatı onlar üçün çox cəlbedici ola bilər.

Ona görə də işğaldan azad edilmiş Qarabağ torpaqlarının bərpasında İslam maliyyəsinin imkanlarından istifadə etmək lazımdır. Hesab edirik ki, bu, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv ölkələr arasında iqtisadi və maliyyə əlaqələrinin inkişafı üçün sabit platformaya çevrilə bilər. İslam maliyyə modelinin Azərbaycanda tətbiqi varlı ərəb ölkələrindən, ilk növbədə Səudiyyə

Ərəbistanından, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən, Qətərdən, eləcə də digər müsəlman ölkələrindən, o cümlədən Türkiyə və hətta İrandan belə investorları cəlb edəcək. Hüquqi mühitin və fiziki infrastrukturun tələblərinə cavab verən Beynəlxalq İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı - İİB və onun filialları, müxtəlif İslam fondları və özəl tərəfdaşlıqlar, həmçinin İslam iqtisadi ekosistemlərinə malik seçilmiş ölkələr - Səudiyyə Ərəbistanı, Malayziya, BƏƏ və s. əməkdaşlıq etmək və İslam və Halal sənayesinin tələblərinə uyğunlaşmaya kömək etmək. Bu sahədə halal istehsalçıları və ixracatçıları dəstəkləyə bilən və halal sertifikatı ilə bağlı daxili prosedurları inkişaf etdirə bilən əlavə mütəxəssislərin hazırlanmasına, eləcə də İslam iqtisadiyyatı və onun faydaları haqqında ictimaiyyətin maariflərdirilməsinə ehtiyac (Rəsulova G.R., səh 60-69)

2050-ci ilədək Qarabağ iqtisadi rayonunun maliyyə potensialının ölkənin maliyyə potensialının 30-40 faizinə qədər yüksələcəyi tamamilə realdır. Qeyri-karbohidrogen ehtiyatları sektorunun dinamik inkişafı. iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi prosesinin dərinləşməsi isə bu qənaətə gəlməyə əsas verir. 30 illik işğal zamanı vəhşicəsinə dağıdılan bu potensialın bərpasına və tədricən inkişafına 2021-ci ildən başlanılıb.

Qrafik 4: 2030-2050-ci illərdə Qarabağ iqtisadi rayonunun maliyyə potensialının artım dinamikasının empirik proqnozu (mlrd. ABŞ dolları)

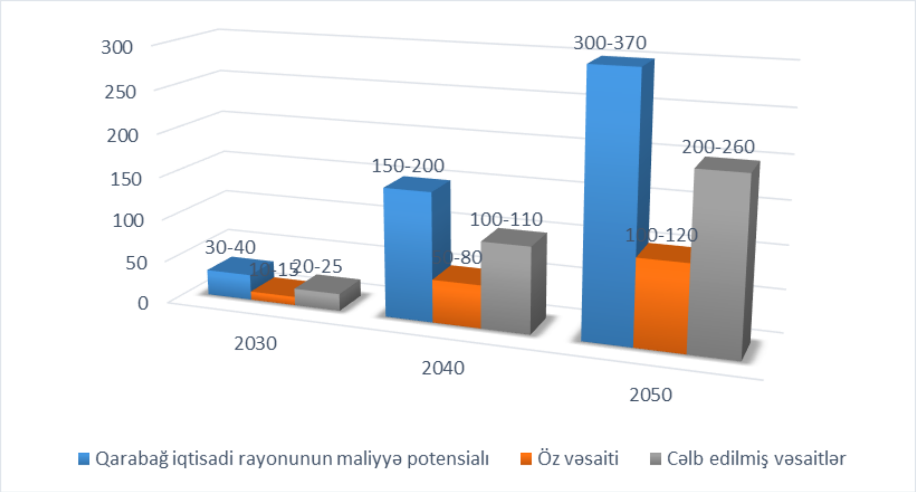

Mənbə: https://iqtisadiyyat.com/az/pages/5/news/1222, materiallar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qrafikdən göründüyü kimi, Qarabağ iqtisadi rayonunun maliyyə potensialının 2030-2050-ci illər arasında on dəfədən çox artacağı aydındır.Bu baxımdan, əsrin ortalarına qədər Qarabağ ən inkişaf etmiş regiona çevriləcəkdir. (https://iqtisadiyyat.com/az/pages/5/news/1222).

İqtisadi təhlillər nəticəsində artıq azad edilmiş rayonlarda müəyyən gəlir bazasının yaradılması prosesinin dinamikasını görə bilərik. Belə ki, təkcə 2021-ci ilin büdcəsində Qarabağ iqtisadi rayonu hələ də bir çox rayonlarda yerli xərcləri ödəyə bilməsə də, sabit yerli gəlirlər yaradılıb.

Cədvəl 6: 2021-ci il üzrə Qarabağ iqtisadi rayonunun işğaldan azad olunmuş ərazilərinin gəlir və xərcləri (min manat)

№	Rayonlar	Yerli gəlirlər	Yerli xərclər	Yerli gəlir və xərcləri tarazlaşdırmaq üçün mərkəzləşdirilmiş xərclərdən ayrılmalar
1	Ağdam	5385	10425	5075
2	Cəbrayıl	998	3669	2687
3	Füzuli	7966	10351	2402
4	Kəlbəcər	1300	4989	3693
5	Qubadlı	3147	3413	-
6	Laçın	2420	5459	3114
7	Zəngilan	1631	2855	1227

Mənbə: https://iqtisadiyyat.com/az/pages/5/news/1222, materiallar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

İslam maliyyəsinin xüsusiyyətləri bilavasitə qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarından asılı olan xüsusi qanunvericilik bazasını, habelə maliyyə institutlarının fəaliyyəti ilə bağlı bəzi qanunlara əlavə və dəyişikliklərin edilməsi zərurətini tələb edir. Azərbaycanda alternativ maliyyə mənbələrindən istifadə üçün hüquqi baza lazımdır, Qarabağın yenidən qurulmasında iştirak etmək istəyən islam maliyyə institutları bu mexanizmlərdən istifadə etməkdə belə maneələrlə üzləşirlər. Bundan əlavə, qanunvericilik, iqtisadi maarifləndirmə, alternativ maliyyə xidmətlərindən istifadənin genişləndirilməsi məsələlərini həll edə bilən “Alternativ maliyyə modelinin inkişafı üzrə Yol Xəritəsi” hazırlana bilər. Azərbaycan, Türkiyə və digər İslam ölkələrinin akademik dairələri ilə işçi qrupunun yaradılması, “Qarabağ iqtisadiyyatının inkişafında alternativ maliyyə modeli (Rəsulova.G.R. ,səh 60-69)

- imkanlar və perspektivlər" mövzusunda beynəlxalq konfransın təşkili məqsədəuyğundur.
- SWOT təhlili hazırlamaq;
- Qarabağda İslam maliyyəsi layihələrinin həyata keçirilməsi üçün layihələrin seçilməsi və hazırlanması;
- İslam maliyyə savadlılığını artırmaq üçün şirkətlər və təşkilatlar üçün təlimlər keçirmək.

İnvestisiyaların cəlb edilməsi üsullarının fərqliliyinə baxmayaraq, öz iqtisadiyyatlarına böyük həcmdə investisiya cəlb edən ölkələr ümumi xüsusiyyətlərə malikdir:

- investisiyaların etibarlı qorunması;
- investorlarla uzunmüddətli etibarlı əlaqələr;
- investisiyaların kritik həcmi və perspektiv inertial artım.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

İşğaldan azad edilmiş ərazilərə əhalinin davamlı şəkildə köçürülməsini təmin etmək üçün bu ərazilər sağlam, müasir və firavan yaşayış mühitinə çevrilməli, böyük qayıdış üçün ağılli şəhər və ağılli kənd layihələrinə əsaslanan yaşayış məkanına cevrilməlidir. İşğaldan azad edilmiş ərazilər ölkənin iqtisadi fəaliyyətinin aparıcı həlqələrindən birinə çevrilməklə ölkənin digər regionlarına yönəlmiş inkişaf səviyyəsinə malik olacaqdır. Məqalə cərcivəsində aparılan tədqiqat işini ümumiləşdirərək aşağıdakı təklifləri irəli sürmək olar:

1. Hazırda bu rayonlarda Azərbaycan Respublikasının Ermənistan Respublikası ilə Sovet İttifaqı dövründə yaradılmış dövlət sərhədlərinin bərpası və işğal olunmuş ərazilərin dirçəldilməsi, müxtəlif nəqliyyat-logistika infrastrukturunun tikintisi davam etdirilir. Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev regionda idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və ölkə iqtisadiyyatının idarə edilməsinin strateji mexanizmlərinin yenilənməsinə başlamaq məqsədilə iqtisadi rayonların bölünməsi üzrə yeni strukturun təsdiq edilməsi haqqında mühüm qərar qəbul edib.

2. Azərbaycan Respublikasında yeni iqtisadi rayonların ayrılması ölkə Prezidentinin 7 iyul 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilib. Nəticədə iki yeni iqtisadi rayon - hər biri zəngin iqtisadi potensiala malik Qarabağ və Şərqi Zəngəzur yarandı. Bu regionların iqtisadi inkişafı bilavasitə nəqliyyat və logistika infrastrukturunun qurulması ilə bağlıdır.

3. Beləliklə, indiki inkişaf mərhələsində Azərbaycan Respublikasının iqtisadi siyasətinin əsas istiqaməti işğaldan azad edilmiş ərazilərdə nəqliyyat-logistika infrastrukturunun qurulmasıdır. Son bir il ərzində işğal olunmuş ərazilər azad edildikdən sonra rayonda nəqliyyat-logistika infrastrukturunun yaradılması istiqamətində xeyli işlər görülüb. Bu məqsədlərə respublikanın xeyli maddi, insan və maliyyə resursları yönəldilir. Görülən işlərin nəticəsidir ki, Füzulidən Şuşaya yüz kilometrə yaxın məsafədə Füzulidə beynəlxalq hava limanı tikilib, Qələb magistral yolu çəkilib, Zəngilan və Laçında hava limanları tikilir, Zəngəzur dəhlizinə hazırlıq gedir, və s.

4. Nəzərdə tutulan emal müəssisələrinin tikintisini də bu ehtiyacın ödənilməsi üçün həyata keçirilən tədbirlərdən biri kimi qiymətləndirmək olar. Məlumdur ki, Azərbaycanın Qarabağ bölgəsi havasının, suyunun, torpağının saflığına görə əsrlər boyu insanların diqqət mərkəzində olub və olmaqda davam edir. Qarabağda yetişdirilən yabanı meyvə və giləmeyvələrdən istifadə etməklə istehsal olunan ekoloji cəhətdən təmiz "üzvi" ərzaq məhsullarının xarici bazarlara ixracı da ölkə iqtisadiyyatının inkişafına mühüm müsbət təsir göstərir.

5. Azərbaycan iqtisadiyyatının uğurlu inkişafı üçün təkcə onun neft-qaz sənayesinin deyil, həm də qeyri-neft sahələrinin inkişafı, ölkənin ixrac potensialının artırılması, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə bərpa və quruculuq işləri başa çatdırılacaqdır.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə təbii potensialın artırılması və investisiya mühitinin stimullaşdırılması və prioritet inkişafını təmin etmək üçün aşağıdakı təklifləri vermək olar:

1. İşğaldan azad edilmiş torpaqlarımız çox zəngin su ehtiyatlarına malikdir. Xüsusilə, Laçın və Kəlbəcər rayonlarının şirin su ehtiyatlarına əsaslanır. Suyun təmizlənməsi və qablaşdırılmasının dəstəklənməsi həm yerli bazara, həm də ixraca böyük fayda gətirə bilər.

2. Qarabağda üzümçülüyün, tütünçülüyün, pambıqçılığın, baramaçılığın, meyvəçiliyin, taxılçılığın, heyvandarlığın inkişafı üçün kifayət qədər imkanlar var. Qarabağın kənd təsərrüfatının emalı və yeyinti sənayesinin inkişafı üçün potensialı və ənənələri var. Belə ki, o, təsərrüfatların, kooperativlərin və aqroparkların inkişafının bütün mərhələlərini, eləcə də kənd təsərrüfatı məhsullarının emal olunaraq son məhsula çevrilməsini əhatə edə bilər.

3. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinə və fermer təsərrüfatlarına dövlət maliyyə dəstəyi göstərilməli, kənd təsərrüfatında bazar prinsiplərinə əsaslanan sığorta sistemi yaradılmalıdır. Gənclər üçün iş yerlərinin yaradılması, sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün işlək mexanizm hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir.

4. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə investisiya mühitinin investisiya cəlbediciliyini və səmərəliliyini artırmaq üçün beynəlxalq təcrübədə özünü doğrultmuş fəaliyyət modellərinin fundamental tədqiqi və bu təcrübənin mütərəqqi nümunələrinin tətbiqi Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişafının strateji məqsədləri nəzərə alınmaqla nəzərdən keçirilməli və həyata keçirilməlidir.

5. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə investisiya mühitinin formalaşması proseslərinin intensivləşdirilməsi və bununla bağlı fəaliyyət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə investisiyaların cəlb edilməsi, köçürülməsi, idarə edilməsi və s. üzrə hüquqi, iqtisadi, institusional mexanizmlərin yenilənməsi və təkmilləşdirilməsi zəruridir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. “Pirallahı Sənaye Parkının yaradılması haqqında” 14 sentyabr 2016.

2. Abışlı L.V. Birbaşa xarici investisiyaların mahiyyəti və onların Azərbaycan iqtisadiyyatına cəlb edilməsi. BAKI UNİVERSİTETİNİN XƏBƏRLƏRİ, №1, Sosial-siyasi elmlər seriyası, 2012, səh.113-119.

3. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı.

4. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı.

5. Azərbaycan-2020: Gələcəyə baxış İnkişaf Proqramı.
6. Cəfərova E., Hüseynov V., Bağırov O., Hacıyev Ş., Əsgərova R. (2021), 44 günlük Qarabağ müharibəsi: mülahizə və nəticələr, Air Center, 36 səh.
7. Əyyubov V.S., Tağıyev A.M. Azərbaycan iqtisadiyyatı postkonflikt dövründə: mövcud vəziyyət və strateji prioritetlər Dayanıqlı inkişaf, 2021, cild 1, № 1, səh.13-20.
8. Kərimli İ.A. Qarabağ Dirçəliş Fondu: investisiya yatırımlarına yeni yanaşmalar, https://news.unec.edu.az/ekspert-reyi/7061-garabag-dirchelish-fondu-investisiya-yatirimlarina-yeni-yanashmalar.
9. Rəsulova G.R. Azərbaycanın tarixi torpaqlarının işğaldan azad olunmasının və onların bərpa edilməsinin maliyyə təminatı, AUDİT, 2021, 4 (34), səh.60-69.
10. Sadıqlı Ş. Ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması, innovasiyaların tətbiqi və bu sahədə atılmış addımlar Statistika xəbərləri, 2017, № 3, səh.39-47.
11. Satıcı A. (2021), İşğaldan azad olunmuş ərazilərin post-konflikt dövründə bərpa prosesi İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi, 6 səh.
12. Səfərov Q.Ə. İşğaldan azad olunmuş ərazilər: əldən verilmiş imkanlar və perspektivlər, Sumqayıt Dövlət Universiteti Konfrans materialları, 2021, səh.11-14
13. Səmədzadə Z.Ə. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası proqramı və iqtisadi rayonlaşma məsələləri, Sumqayıt Dövlət Universiteti Konfrans materialları, 2021, səh.4-
14. Vəliməmmədov M.Ş. Azərbaycanda investisiya mühiti və dövlət tənzimlənməsinin müasir vəziyyəti, Azərbaycanın İqtisadi və Sosial Araşdırmalar Jurnalı, 2017, Volume 4, Number 4/İl 4, Say 4, səh.25-34.
15. Yəhyayeva A.Y. Birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi yolları və bu sahədə dünya təcrübəsi, Sumqayıt Dövlət Universiteti, “ELMİ XƏBƏRLƏR”, Sosial və humanitar elmlər bölməsi, 2019, Cild 15 № 4, səh.72-75.
16. Karimova G. Analysis Of International Experience Of Attracting Foreign Investments, Народностопански архив, 2018, (3), p.15-26, https://ideas.repec.org/a/dat/earchi/y2018i3p15-26.html.
17. Karimova G.A. (2019), Fınancıal mechanısm of foreıgn ınvestment attractıon, Central Asian Problems of Modern Science and Education: Vol.4: Iss.2, Article 125. Available at: https://uzjournals.edu.uz/capmse/vol4/iss2/125.

18. Ruzmetov B., Jumaeva Z.K., Xudayarova M. International Experience in Attracting Foreign Direct Investment. İnternational journal on economics, finance and sustainable development, 2021, p.38-43.
19. Murat B., Cansel S.O., Ercan Ç. Doğrudan yabancı yatırımları Türkiye’ye çekmek için yapılması gereken düzenlemeler, Selçuk Üniversitesi Karaman İ İ B.F. Dergisi, 2007, s.253-263.
20. Şebnem A., Beyhan A.A., Mehmet Z. Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler: Yükselen Piyasalar Örneği Arş, Grv. 2013, s.97-110.
21. Бодунов Е.Р. Понятие и сущность иностранных инвестиций: общеправовая характеристика Вопросы российского и международного права, 2012, стр.68-89.
22. Кадочников С.М. (2002), Прямые зарубежные инвестиции: микроэкономический анализ эффектов благосостояния, СПб., Экономическая школа, 267 стр.
23. Каримова Г.А., Халилова С. Роль инвестиций в развитии национальной экономики scıentıfıc collectıon «ınterconf», 2020, №1(34), стр.49-53.
24. Мазур Е.А. Понятие иностранных инвестиций. Вестник Московского университета МВД России 2009, №10, стр.62-65.
25. Новичкова В.И. Особенности привлечения иностранных инвестиций на современном этапе. Международный опыт, 2013, стр.245-251
26. Федорова Е.А. Факторы, влияющие на приток иностранных инвестиций в регионы Региональная Экономика: теория и практика 2014, стр.51-62.
27. Халилова С. Роль инвестиций в развитии национальной экономикиınternatıonal forum: Problems and scıentıfıc solutıons, 2019, стр.49-53.
28. Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. (2003), Инвестиции, М., ИНФРА-М, 1028 стр.
29. Adıgözəlov K. Bölgə üçün yeni imkanlar. 29 noyabr 2021 https://www.tred.az
30. http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2020/noyabr/728070(meqale).pdf.
31. http://www.geostrategiya.az/news.php?id=43
32. http://www.ulfet-az.com/Home/SinglePost?PostId=492

33. http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=2468&lang=1#)(25.5.2007.
34. https://apa.az/az/infrastruktur/2021-2024-cu-illrd-isgaldan-azad-olunmus-razilrin-brpasi-ucun-ayrilacaq-vsaitin-hcmi-mlum-olub-620880
35. https://apa.az/az/infrastruktur/2021-2024-cu-illrd-isgaldan-azad-olunmus-razilrin-brpasi-ucun-ayrilacaq-vsaitin-hcmi-mlum-olub-620880
36. https://economy.gov.az/article/turkiye-shirketleri-ile-muqavileler-imzalanib/32004
37. https://economy.gov.az/uploads/fm/files/iqtisadiyyat/2020_Makro
38. https://ereforms.gov.az/files/article/pdf/az/928f9df13982b83325e7a69f720563df.pdf
39. https://ikisahil.az/post/180559-ishgaldan-azad-olunmush-eraziler-iqtisadi-potensialin-reallashdirilmasinin-yolu-infrastrukturun-yaradilmasindan-kechir
40. https://ikisahil.az/post/269818-qarabag-yerli-ve-xarici-investorlar-uchun-celbedici-mekana-chevrilir
41. https://iqtisadiyyat.com/az/pages/5/news/1222
42. https://media.nesta.org.uk/documents/foreign_direct_innovation.pdf.
43. https://president.az/az/articles/view/31697
44. https://vergiler.az/news/economy/11182.html
45. https://www.aa.com.tr/en/economy/turkish-firms-take-lions-share-in-rebuilding-karabakh/2454113.
46. https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=4610
47. https://www.stat.gov.az/source/construction/
48. https://www.stat.gov.az/source/regions/

НАПРАВЛЕНИЯ РЕКОНСТРУКЦИИ ИНФРАСТРУКТУРЫ НА ОСВОБОЖДЕННЫХ ТЕРРИТОРИЯХ АЗЕРБАЙДЖАНА

к.э.н. доц. Гамидова Лала
Азербайджанский Государственный Экономический Университет (UNEC)

Рамазанова Динара
Азербайджанский Государственный Экономический Университет (UNEC)

Резюме

Инфраструктура имеет решающее значение для развития любого государства. Инфраструктура — это часть системы с портфелем активов, которые в совокупности обладают большим потенциалом для реализации трех основных направлений ЦУР: экономическую, экологическую и социальную устойчивость. Осень 2020 года ознаменовалась важным и историческим для Азербайджана событием: стране удалось восстановить свою территориальную целостность после армянской оккупации военным путем. После освобождения Азербайджаном, оккупированных раннее территорий, основная задача, которую сейчас необходимо решить, - восстановление тех территорий и возвращение внутренне перемещенных лиц (ВПЛ) в свои дома на них. Целью исследования является анализ уже принятых мер и стратегий по развитию инфраструктуры освобожденных территорий Азербайджана, выявление перспективных направлений реконструкции инфраструктуры, рассмотрение возможностей и проблем, с которыми государство может столкнуться в ходе реализации поставленных целей. . В соответствии с данной миссией поставлены следующие задачи: изучить макроэкономические показатели за последние 15 лет, а именно ВВП, безработицу, уровень занятого населения и влияние расширения инфраструктуры на эти показатели; проанализировать результаты принятых мер за период 2004-2020 годов на основе макроэкономических показателей, обобщить завершенные проекты на освобожденных территориях за последние полтора года и выявить перспективы развития инфраструктуры в Карабахском экономическом районе, определить сферы, которые нуждаются в наибольшем внимании в контексте реконструкции. Научная новизна состоит в выявлении основных направлений развития различных видов инфраструктуры в Карабахском экономическом районе. Полученные результаты могут быть использованы для обучения специалистов и бакалавров по специальностям, связанным с регулированием экономики, а также для исследователей, рассматривающих в своих работах степень влияния инфраструктуры на общество и экономику страны в целом.

Ключевые слова: *инфраструктура, социально-экономическое развитие, Карабах.*

Введение

Инфраструктура - это система поддержки промышленного и сельскохозяйственного производства, а также иностранных и отечественных предприятий. Это базовая организационная и физическая структура, необходимая для нормального ведения бизнеса. В организации или для страны базовая инфраструктура включает связь и транспорт, канализацию, водоснабжение, систему денежную образования, систему здравоохранения и чистую питьевую воду. Экономическое и социальное развитие страны напрямую зависит от инфраструктуры страны. Ранними примерами общественной инфраструктуры можно назвать защитные стены вокруг городов, причалы, мосты, акведуки и пути, которые улучшались и обновлялись за счет таких мероприятий, как расширение, выравнивание, покрытие и осушение. Выделение ресурсов на транспортную инфраструктуру обычно мотивировалось сезонными потребностями производства продуктов питания, торговли и потребностями военного назначения. Другие крупные инфраструктурные сооружения в древнем мире обеспечивали системы водоснабжения и канализации. Первые крупные инфраструктурные проекты были реализованы в древней Ассирии и Месопотамии на протяжении тысячелетия примерно с 1200 г. до н.э. по 300 г. до н.э. империй (Alcock E., Bodel J. and Talbert R.J.A., 2014, s. 262-264). Общие значения данного термина понимаются как «совокупность структур, систем, средств, являющаяся средой объекта» или как «комплекс структур, обеспечивающих функционирование основных общественных или экономических механизмов, отраслей, объектов». Существует несколько мнений касаемо того, откуда происходит этот термин. По данным Online Etymology Dictionary термин вошел в применение среди англоязычных экономистов с конца 1920-ых годов. По Оксфордскому словарю термин впервые стал употребляться в военной лексике, а языком происхождения является французский. К 40-м годам XX века термин «инфраструктура» уже истолковывался как экономическая категория, так как под этим словом предполагалась группа отраслей, благодаря которым осуществлялось функционирование материальных благ. Предпосылки формирования понятия инфраструктуры были заложены в работах классиков политэкономии, таких как К.Маркс, К. Викселль, Дж.М. Кларк, А. Пазенти и других (https://www.etymonline.com/word/infrastructure).

Первичной ролью инфраструктуры является предоставление ряда основных услуг, таких как услуги в маркетинговом, информационном направлении, а также носящие торговый характер в области логистики, хранении и упаковки изделий. Близкие по назначению цели призвана осуществлять и инфраструктура продовольственного рынка. Она способствует непрерывному действию цепочки, которая связывает производителя с конечным потребителем. Стоит подчеркнуть, что инфраструктура продовольственного рынка, будучи системой, благодаря которой реализуются товары первой необходимости, содействует эффективной работе всей продовольственной системы, так как каждая часть системы выполняет предназначенные ей функции инфраструктуры. Инфраструктурные услуги, включая электроэнергию, транспорт, телекоммуникации, водоснабжение и санитарию, а также безопасное удаление отходов, занимают центральное место в деятельности домохозяйств и в экономическом производстве. Эта реальность становится болезненно очевидной, когда стихийные бедствия или гражданские беспорядки разрушают или выводят из строя электростанции, дороги и мосты, телефонные линии, каналы и водопроводные сети. Крупные сбои в инфраструктуре быстро и радикально снижают качество жизни и производительность сообществ. И наоборот, улучшение инфраструктурных услуг повышает благосостояние и способствует экономическому росту.

С точки зрения разных ученых-экономистов и практиков, инфраструктура является основополагающим механизмом, при недоступности которого взаимодействие рынков между собой, и в том числе функционирование любого из них в отдельности, на практике, будет невыполнимым.

Инфраструктура и ее услуги обладают характеристиками, которые присущи только им:

- Высокий спрос: услуги инфраструктуры крайне необходимы и трудно заменяемы.
- Совместное использование: индивидуальное владение инфраструктурой и ее эксплуатация требуют больших затрат и технически сложны. Поэтому общество пользуется общей инфраструктурой. Например, нет другого выхода, кроме как разделить источник водоснабжения и водопроводные трубы.

- Неконкурентность: в отличие от общих товаров и услуг, услуги инфраструктуры не являются чем-то, что есть у одного, а у других нет.
- Неисключаемость: в инфраструктуре, такой как обычные дороги, технически сложно взимать плату только с пользователей этой услуги, автомобилей ил и пешеходов, т.е. невозможно взимать плату с отдельных пользователей или исключать безбилетников.
- Огромные инвестиции: Строительство инфраструктуры стоит огромных денег, и финансовые механизмы невозможны для одного только частного лица.
- Снижение средней стоимости: в услугах инфраструктуры фиксированная стоимость, такая как стоимость строительства, намного выше, чем переменная стоимость, которая зависит от количества пользователей услуг. Таким образом, общая стоимость (фиксированная и переменная) на пользователя постепенно снижается по мере того, как все больше людей пользуются услугой.
- Региональная монополия: услуги инфраструктуры занимают монопольное положение в регионе, поскольку инвестиции и эксплуатационные расходы огромны, и они планируются совместно с частным и государственным секторами. Следовательно, для предотвращения вредного воздействия монополий необходимо определенное государственное регулирование.
- Внешние эффекты: иногда инфраструктура оказывает косвенное влияние на гораздо большее количество людей в широких областях в течение длительного времени. Например, когда открывается новая железная дорога, не только повышается уровень грузоперевозок, но и все граждане, чье движение становится более удобным, получают от этого пользу (Nakamura H., Nagasawa K. and Hiraishi K., 2019, s. 2-3).

Классификация видов инфраструктуры, их особенности и значения

Одним из типов классификации инфраструктуры, который можно считать ключевым, является разделение инфраструктуры на 2 основные

категории: производственную и социальную инфраструктуру (см. рисунок 1).

Рисунок 1: Классификация инфраструктуры

Источник: https://simplicable.com/new/hard-infrastructure-vs-soft-infrastructure, 2017

В литературе используются разные критерии для определения категорий личной, институциональной, материальной и нематериальной инфраструктуры; экономической и социальной инфраструктуры, а также основные и неосновные. В качестве ключевого условия понимания этой классификации следует отметить, что разрабатываемые здесь классификации потенциально пересекаются, например, дороги относятся к материально-экономической инфраструктуре сети в соответствии с различным подходом к анализу.

Под личной инфраструктурой понимается количество и качества людей в рыночной экономике, характеризующиеся разделением труда с отсылкой на их способности вносить свой вклад в повышение уровня и степени интеграции экономической деятельности (Jochimsen R., 1966, s.13). Общий способ обозначения личной инфраструктуры представлен человеческим капиталом, определяемым ОЭСР как знания, навыки, компетенции и атрибуты, воплощенные в людях, которые способствуют созданию личного, социального и экономического благополучия (ОЭСР, https://www.oecd.org/g20/topics/infrastructure/).

Обратимся к определению материальной инфраструктуры. Учитывая экономическую структуру (предпочтения населения, уровни технологий, институциональные правила, уровень развития и географические особенности сообщества) материальная инфраструктура, по существу, характеризуется двумя отличительными качествами:

- Удовлетворение потребностей человека в продуктах общественной жизни
- Производство большого объема продукции.

Опираясь на вышеуказанные качества, материальную инфраструктуру можно по-другому назвать как «все товары и услуги», соответствующие нуждам субъектов экономических отношений, определяющихся в суммированной форме из потребностей людей.

Влияние инфраструктуры на экономическое развитие Азербайджана и инвестиционные проекты в отраслях инфраструктуры освобожденных территорий

Развитие регионов, так же, как и развитие центральных городов и мегаполисов играет серьезную роль в укреплении социально-экономической устойчивости любого государства. За последние 18 лет качественные изменения в социальной жизни граждан Азербайджана, проживающих за пределами столицы, стали важной частью стратегии устойчивого социально-экономического развития государства. В качестве следствия принятых государственных программ стали формироваться такие элементы инфраструктуры, важные для ежедневного комфорта населения, как коммунальная, социальная и транспортная инфраструктура. К запланированным этапам по реализации вышеупомянутых программ относятся льготы, предоставляемые желающим открыть малый бизнес, наращивание инвестиций в не нефтяной сектор и создание необходимых условий по открытию новых вакантных мест с целью минимизировать уровень безработицы в стране.

Принятые государственные программы социально-экономического развития регионов (2004-2008, 2009-2013 и 2014-2018 годы) являются главной причиной выведения региональных территорий на более

качественный уровень развития. Проекты, предусмотренные в рамках перечисленных документов и воплощающиеся в жизнь с 2004 года, в полной мере внесли свои изменения в урбанистическую инфраструктуру городов, а также изменили облик поселков и сел в регионах. Благодаря этим изменениям раскрылись сильные стороны каждого экономического района, инфраструктура стала более качественной, деловой и инвестиционный климат перешли на новый уровень. Сейчас, опираясь на эти возможности, развитие страны социально-экономического характера, в особенности за пределами городских поселений, осуществляется усиленными темпами, обеспечением вовлечения населения в рабочие процессы и укреплением экологической безопасности. Вслед за вышеупомянутыми государственными программами руководствуясь пунктом 3 статьи 109 Конституции Азербайджанской Республики, Президент Ильхам Алиев утвердил «Государственную программу социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики на 2019-2023 годы», целью которой является продолжение работы, проводимой в рамках прошлогодних принятых документов (Конституция АР, https://president.az/ru/pages/view/azerbaijan/constitution).

Проекты, успешно завершенные в многочисленных секторах инфраструктуры, составляющие Государственные Программы, оказали максимальную поддержку общей политике социально-экономического развития. На фоне проведенных работ по официальным данным Министерства Экономики валовой внутренний продукт (ВВП) в реальном выражении увеличился в 3,3 раза за период 2004-2018 годов.

В ходе реализации государственных программ еще больше расширилась география внешней торговли, улучшилась ее товарная структура. За этот период Азербайджан вел внешнеторговые операции примерно со 190 странами, ненефтяной экспорт увеличился в 4,2 раза.

График 1: Динамика численности занятого населения в Азербайджане за период 2010-2019 гг, в тыс.

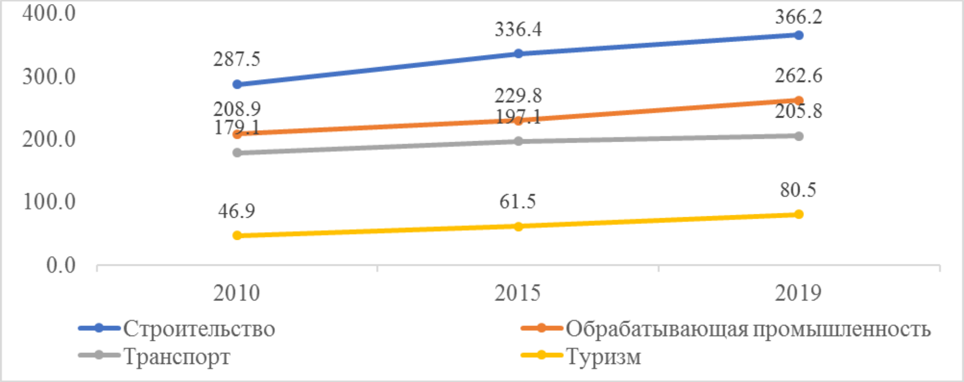

Источник: Азербайджанский Государственный Комитет Статистики, https://www.stat.gov.az/source/demoqraphy/, дата обращения 02.02.2022

По графику 1 можно сделать вывод, что благодаря постоянному процессу реконструкции и создания новых объектов инфраструктуры и бизнеса количество занятой численности населения в секторе строительства за 9 лет увеличилось на 27%, а в области транспорта и логистики на 14%.

Также вышеперечисленные изменения оказали влияние на увеличение доходов населения (см. график 2).

График 2: Динамика понижения уровня бедности в Азербайджане за период 2003-2020 гг., в %

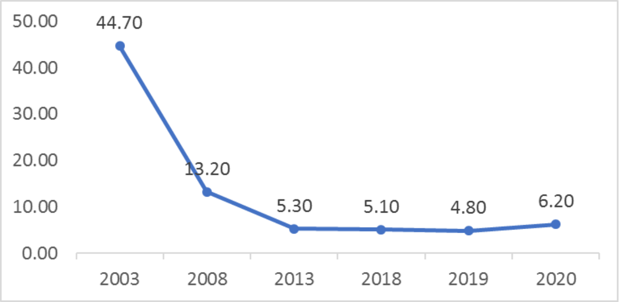

Источник: Азербайджанский Государственный Комитет Статистики, https://www.stat.gov.az/source/demoqraphy/, дата обращения 04.02.2022

В результате проведенных реформ ежегодное увеличение среднемесячной заработной платы работников позволило повысить уровень жизни населения. За 2004-2018 годы среднемесячная заработная плата увеличилась в 7 раз, среднемесячная пенсия - в 9,4 раза, а уровень бедности снизился с 44,7 процента в 2004 году до 5,1 процента в 2018 году.

Несмотря на трудности, вызванные пандемией Covid-19 и увеличение безработицы на 1,4% в 2020 году, принятые комплексные меры, в том числе поддержка предпринимательства, быстрое продолжение процесса вакцинации, сыграли положительную роль в восстановлении экономической активности. В ходе реализованных изменений в 2021 году реальный ВВП на душу населения по сравнению с 2004 годом увеличился в 8,9, то есть почти в 9 раз (см. график 3).

График 3: Динамика изменения показателя ВВП на душу населения в Азербайджане за период 2004-2021 гг., в ман

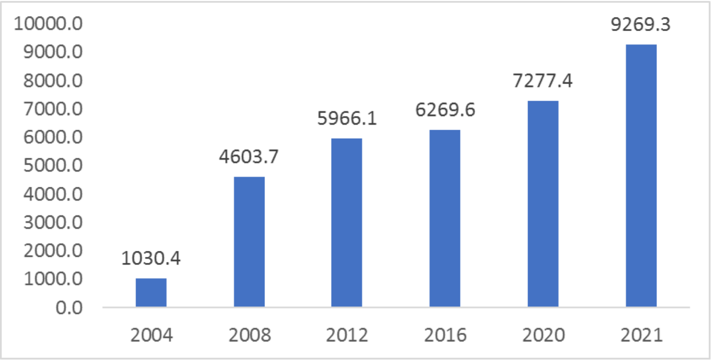

Источник: Азербайджанский Государственный Комитет Статистики, https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/, дата обращения 04.02.2022

Многие развитые страны добились значительного прогресса благодаря огромному росту экономической и социальной инфраструктуры. Хорошая инфраструктура облегчает процесс работы, что приводит к позитивной и высокой производительности.

Проводимая государством политика по построению социально ориентированной экономики, обеспечению населения достойными рабочими местами, расширению производственной инфраструктуры внесла свой положительный вклад не только в создание новых рабочих

мест, но и в увеличение реализации продукции и снижение зависимости нашей страны от импорта различных товаров и продуктов.

Освобожденные территории Азербайджана обладают большим экономическим потенциалом и природными ресурсами: эти территории являются частью государственной политики в плане привлечения как местных, так и иностранных инвестиций и занятости. Есть успешный опыт вовлечения в хозяйство освобожденных земель. После апрельских боев 2016 года реконструкция села Джоджуг Марджанлы Джебраильского района, строительство жилья, транспортной инфраструктуры, создание новых предприятий и рабочих мест, а также расчистка десятков тысяч гектаров в Нахчыванской Автономной Республики явились началом новой жизни на наших исторических землях. В дооккупационный период в этих регионах в 1991 году численность населения составляла 442 тысячи человек, а рабочей силы - 256 тысяч человек. В 1991 году в 7 освобожденных районах (Агдам) промышленными предприятиями, на которых работало около 6 тысяч человек, было произведено промышленной продукции на сумму около 800 миллионов манатов (Səfərov Q.Ə., 2021, s.12). В Агдамском районе действовало машиностроительное предприятие, филиалы Бакинского завода кондиционеров, Научно-производственного объединения космических исследований, заводов «Бакелекромаш» Только на промышленных и агропромышленных предприятиях Агдама было занято 3400 промышленных рабочих. По оценкам, на Кельбаджар-Лачинский экономический район приходилось 11 процентов производимых в стране коконов, 2 зерна, 7 тонн табака, 7,5-9 процентов мяса и молока. Доля скота в валовой продукции сельского хозяйства составляла 65-70%. Овцеводство и скотоводство получили крупный толчок в развитии благодаря местным богатым флоре, фауне и широким пастбищам.

Одним из проектов, который необходим нашей стране в целях как ускорить процесс переселения граждан, так и предотвратить перенаселение столицы является проект по созданию «Умных сел» и «Умных городов». В апреле 2021 года, руководствуясь пунктом 32 статьи 109 Конституции Азербайджанской Республики, с намерением реализацию концепции «Умный город» и «Умная деревня» в Азербайджанской Республике Президент Ильхам Алиев издал распоряжение о создании специальной рабочей группы (https://president.az/ru/articles/view/51179). Перед созданной

специальной рабочей группой была поставлена задача превратить населенные пункты страны в места, где применяются передовые технологии. Повышение качества, безопасности и эффективности услуг, предоставляемых в городских и сельских районах, использование информационных технологий и обеспечение эффективного использования и управления доступными ресурсами для этих услуг находятся на первом месте в списке поставленных задач по устойчивому развитию на основе высоких технологий. Согласно документу, при развитии «умной деревни» и «умного города» будут использоваться современные телекоммуникационные средства, массивы данных большого объема, сенсорные и иные технологии оцифрованной информации. Комплексное использование этих технологий должно быть ключевым при формировании, сборе, хранении, обработке и анализе цифровых данных, призванных повысить эффективность и качество услуг (Aliyev A, 2021).

В Азербайджане для претворения в жизнь первого проекта «умного села» выбраны села Агалы-I, II и III Зангиланского района. На данной территории планируется построить 200 индивидуальных домов, с применением инновационных строительных материалов. В мероприятиях по претворению в жизнь комплексного проекта будут играть роль 5 основных компонентов. Это – жилищный сектор, секторы производства, социальных услуг, «умного сельского хозяйства» и альтернативной энергии (https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-accelerates-development-of-smart-village-and-smart-city-projects-2021-4-20-0/, 2021). Следующей составляющей проекта «Умное село» является содействие формированию предприятий микробизнеса местным населением и поддержка его дальнейшего расширения. В рамках поставленных целей ряд государственных структур поддерживает сотрудничество, итогами которого полноценная обеспеченность работой, рабочими местами и содействием в открытии собственного бизнеса жителям Зангиланского района.

Следующим проектом, осуществляемым на освобожденных территориях, является Агдамский индустриальный парк. Промышленная площадка в Агдаме способна превратить город в инновационный промышленный центр всего Карабахского экономического района. Фундамент комплекса был заложен в мае 2021 года. Строительство индустриального парка соответствует стратегии правительства по

превращению Агдама в один из четырех крупных региональных центров в освобожденном Карабахе (Карабах) и Восточном Зангезуре Азербайджана. В то время как Агдам будет позиционироваться как промышленный центр, Кельбаджар станет горнодобывающим и туристическим центром. В то же время правительство планирует превратить Шушу в культурно-туристический центр, а Джебраил – в логистический и торговый центр.

«Зона зеленой энергии» еще один проект, который осуществляется в соответствии с распоряжением Президента Ильхама Алиева. В рамках данного проекта был подготовлен и представлен в Правительство Концептуальный документ «Зона зеленой энергии на освобожденных территориях» с привлечением японской компании ТЕПСКО. В ходе анализа концепции и принятия решения о договоренности анализировались различные пути энергоснабжения в соответствии с количеством и плотностью населения, а прогнозов дальнейшего развития и остальных показателей. Были сравнены возможности различных используемых «зеленых» технологий с имеющимися энергетическими ресурсами каждого района. В пределах задачи по созданию «зоны зеленой энергии», в целях изучения потенциала солнечной, ветровой, тепловой, геотермальной и других возобновляемых источников энергии на освобожденных территориях, по определению координат районов проводятся исследования по обеспечению энергоснабжения за счет строительства гидроэлектростанций на водохранилищах, озерах и малых реках (https://azertag.az/ru/xeber/Ministerstvo_energetiki_podpisalo_soglashenie_s_yaponskoi_kompaniei_po_sozdaniyu_zony_zelenoi_energii-1775063, 2021).

Дорога победы – это еще один крупный проект, который был заложен в ноябре 2020 года. Дорога победы – это новый объект транспортной инфраструктуры, расстояние которого составляет 101,5 км. Дорога обеспечивает сообщение между городами Физули и Шуша. Новое сооружение проходит через освобожденные Физулинский, Ходжавендский, Ходжалинский и Шушинский районы. (https://azertag.az/ru/xeber/Prezident_Ilham_Aliev_i_pervaya_ledi_Mehriban_Alieva_prinyali_uchastie_v_otkrytii_Dorogi_Pobedy-1920342, 2021).

SWOT-анализ Карабахского экономического района

На данный момент по причине все еще продолжающихся реконструкционных работ на территории Карабахского экономического района и значительно небольшого количества статистических данных произвести полноценный анализ сложившейся ситуации достаточно сложно, однако опираясь на вышеописанный опыт влияния инфраструктуры на экономику Азербайджана за последние 15 лет, можно проанализировать положение на освобожденных землях следующим образом (см. таблица 1).

Одним из преимуществ районов, возвращенных Азербайджаном, является наличие в них богатых природных ресурсов и сырья. Металлические полезные ископаемые представлены месторождениями хрома, меди, полиметаллов, золота, ртути и сурьмы. Кроме основных металлов в рудах также содержатся серебро, молибден, никель, висмут, теллур, селен, кадмий и другие, наблюдаются драгоценные металлы. Наиболее важными из этих рудных месторождений являются месторождения золота. В годы советской власти Нагорный Карабах имел тесные экономические связи с другими экономическими районами Азербайджана по причине того, что большая часть производственных учреждений, расположенных на территории Нагорного Карабаха, функционировало на основе доставляемых из других районов Азербайджана топлива, сырья и материалов. Ряд предприятий считались филиалами субъектов, функционирующих в Баку. В 1985 году только 8% сырья для коконов, поступающего на крупную шелковую фабрику в Ханкенди, Карабах, производилось в самом Карабахе. Следующим преимуществом данной территории является наличие хороших климатических условий и большого исторического наследия для развития туризма. Шуша, колыбель азербайджанской культуры и искусства, является бьющимся сердцем Карабаха. Здесь находятся Шушинская крепость и мечеть Юхари Говхар-ага, некогда славившаяся своим величием. В этом городе родились лица, сыгравшие важную роль в культурной истории Азербайджана. Исторические церкви периода Кавказской Албании, Монастырь Агоглан, построенный в V-VI веках на берегу реки Агоглан в Лачинском районе, Монастырский комплекс Худаванг, расположенный в селе Ванг Кельбаджарского района, Монастырь Амарас, расположенный в Ходжавендском районе, датируемый IV веком, Худаферинский мост и Азыхская пещера

являются достопримечательностями, посещение которых даст сильный толчок развитию исторического туризма в данной области. Сильной стороной также можно назвать и аэропорт города Физули, который был построен и введен в эксплуатацию за очень короткий срок (Hüseynov N.R., 2021, s.72).

Таблица 1: Swot-анализ Карабахского экономического района

Сильные стороны: • Богатые природные ресурсы • Хорошие климатические условия • Большое историческое наследие	Слабые стороны: • Разрушенное состояние месторождений полезных ископаемых • Разрушенные автомобильные и железные дороги • затяжной процесс разминирования • Сгоревший лесной покров
Возможности: • Наличие фундаментов проектов «Умный город» и «Зеленая энергетика» • Заинтересованность более 800 предпринимателей • Подписание различных контрактов с Турцией, Великобританией и др.	Угрозы: • Нестабильное политическое положение • Военные действия на границе • Наличие риска отсутствия инвестиционных вложений со стороны иностранных государств • Влияние пандемии на экономику

Источник: составлено автором на основе источника (Алиев Т., 2022)

Слабых сторон в настоящее время больше, чем сильных. Большинство месторождений полезных ископаемых в оккупационный период использовалось армянами. Месторождение известняков Шахбулаг, месторождение мергеля Аскеран, месторождения мраморных известняков Агчай, Харов, Заринбах, Емискан и Гулаблы, месторождение туфа Чилдиран интенсивно эксплуатировались армянами, и большая часть продукции вывозилась из региона. Месторождения Союдлу (Зод), Агуздаг, Агзабир-Гызылитан, Гызылбулаг и Вейнали во время оккупации также незаконно эксплуатировались

армянами совместно с иностранными компаниями, что нанесло нашей стране значительный экономический и экологический ущерб. Помимо месторождений, в разрушенном состоянии также находятся дома и памятники, что пока лишает возможности гостей-туристов посещать вышеупомянутые места. Всего армянским военным агрессором было разрушено 890 населенных пунктов (городов, поселков и сел). Единая транспортно-коммуникационная система также была уничтожена под воздействием вражеской агрессии оккупантов. Из Ханкенди, центра бывшей Нагорно-Карабахской автономной области, можно было добраться до Баку, используя железнодорожные пути, расстоянием в 392 км. На данный момент одно из главных звеньев сети железных дорог страны не функционирует, что также усугубляет общую ситуацию в транспортном секторе этого региона. Другой слабой стороной является затяжной процесс разминирования на данных территориях и неизбежно высокое количество смертей военных, которые участвуют в обезвреживании мин. По этим причинам часть территорий все еще не доступна мирным жителям и инвесторам. Помимо этого, район был очень богат лесным покровом, который составлял 14% от общей площади. Наибольшая лесистость была в Кельбаджарском и Лачинском районах. Однако в результате армянской агрессии эти леса сильно пострадали.

Возможности раннее оккупированных территорий можно рассмотреть на примере развития экономки Азербайджана в целом до 2020 года. Привлечение зарубежных инвесторов поможет отстроить новую модернизированную инфраструктуру, которая, в свою очередь, решит ряд проблем с переселением беженцев в свои дома и предоставления им рабочих мест. На сегодняшний день в Агентство развития малого и среднего бизнеса Азербайджанской Республики поступило более 800 заявок от предпринимателей, желающих основать бизнес на освобожденных территориях, около 240 из которых подали иностранные инвесторы из 30 стран. На примере предыдущих лет с увеличением вложений в малый и средний бизнес, в такие отрасли как промышленность, строительство, туризм, объекты социальной инфраструктуры стоит отметить, что значительно был снижен уровень бедности, а также увеличивались показатели ВВП и ВВП на душу населения. Также раннее Азербайджан определил сельское хозяйство в качестве одного из четырех приоритетных секторов для

диверсификации своей экономики. Сельское хозяйство является крупнейшим работодателем в Азербайджане, в нем занято 37% населения. Азербайджанская продукция хорошо известна на постсоветских рынках и часто продается как продукция премиум класса (https://smb.gov.az/ az/all-news/kobia-da-2021-ci-ilin-yekunlari-ile-bagli-metbuat-konfransi-kecirilib, 2022).

Основные направления реконструкции и развития инфраструктуры в освобожденных регионах Азербайджана

Освобождение Карабаха от захватчиков способствует реализации пяти национальных приоритетов социально-экономического развития страны, которые были установлены из документа Организации Объединенных Наций «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года». Среди вышеупомянутых пяти приоритетов есть два таких решения задач, которых можно успешно достичь путем использования потенциала и ресурсов освобожденных земель. Во-первых, Карабахский экономической район по причине отсутствия инфраструктуры является «чистым листом» для применения современных технологий и является удобным и многогранным пространством для инновационных проектов. Во-вторых, формирование и дальнейшее использование источников альтернативной энергии в этих регионах позволит Азербайджану стать на шаг ближе к статусу страны «Зеленого роста».

С конца 2020 года на освобожденных землях начала формироваться разносторонняя инфраструктура. В области производственной инфраструктуры, к которой можно отнести транспорт, водоснабжение, энергетические коммуникации, информационные коммуникации, материально-техническое снабжение и сбыт произведенной продукции, были проведены объемные работы со стороны Открытого акционерного общества «Азерэнержи», Открытого акционерного общества «Азерсу» и ОАО «Азеристиликтехизат». В рамках деятельности вышеперечисленных организаций город Шуша был оснащен отопительными системами, были сооружены и предоставлены к пользованию 23 электростанции и подстанции, остальные же подстанции, подключенные к общей энергосистеме республики, в настоящем времени реконструируются вблизи Восточного Зангезура.

Контроль над всеми процессами и ресурсами проводится в режиме автоматизации средствами программного обеспечения. Данная модель всецело соответствует Четвертой промышленной революции, на основе подходов которой были построены эти оцифрованные подстанции. ОАО «Азерсу», в свою очередь, организовало исправное, функционирующее без перебоев обслуживание в Зангиланском и Губадлинском районах, городе Шуша, Кельбаджарском и Лачинском районах, а также в поселках Гадрут, Талыш и Суговушан. Самым заметным проектом, который был завершен в 2021 году, стал международный аэропорт Физули. Это был первый аэропорт, построенный Азербайджаном в освобожденных районах, и его строительство заняло всего восемь месяцев. Воздушный порт оснащен оборудованием в соответствии с первоклассными международными стандартами. В аэропорту введена в эксплуатацию взлетно-посадочная полоса длиной 3000 метров и шириной 60 метров. В воздушном порту созданы все высококачественные условия, позволяющие принимать любые виды самолетов. В производственной сфере наряду с созданием Агдамского индустриального парка на стадии планирования находится индустриальный парк «Экономическая зона долины Араз».

Наличие равнинного ландшафта в Аразбоюском районе Восточно-Зангезурского экономического района открывает новые перспективы для расположения индустриального парка. Размещение на территории промышленного парка заводов и предприятий, специализирующихся на строительных материалах, будет принесет пользу в реконструкции инфраструктуры и жилых комплексов в других освобожденных районах (https://azertag.az/xeber/Araz_Vadisi_Iqtisadi_Zonasi _Senaye_Parkinda_muhendis_geoloji_tedqiqat_isleri_yekunlasib-2008625, 2022).

Производственная инфраструктура лежит в основе благоприятного формирования остальных типов инфраструктур, так как для освоения необжитых территорий нужны высоко развитые транспортные пути, отопительные системы, системы водоснабжений и канализаций, оснащения для передачи электроэнергии, системы обеспечения материальными ресурсами. Единственный компонент, с которым на данный момент имеются трудности, это материально-технического обеспечение в регионе. Оборудование и материальные ресурсы в Карабахский экономический район поставляются из столицы и соседних

регионов, что снижает эффективность и увеличивает время, отведенное на производственные процессы, особенно в сложные погодные условия.

Социальная инфраструктура является подмножеством сектора инфраструктуры и обычно включает в себя активы, предоставляющие социальные услуги. Примеры объектов социальной инфраструктуры включают школы, университеты, больницы, объекты культуры, объекты отдыха, торговые точки, банки и общественное жилье. В сфере социальной инфраструктуры начал реализовываться проект «Умное село», для которого локацией было выбрано село Агали Зангиланского района. Экспериментальный проект «Умная деревня» воплощается в жизнь по 5 компонентам. Проект включает в себя жилье, производство, социальный сервис высокого уровня, «умное сельское хозяйство» и внедрение источников зеленой энергии. На первых этапах строительства будут возведены современные школы, детские сады, поликлиники и центры электронного правительства. На территории села проектируются 200 домов. В ходе работ будут использованы утепленные передовые строительные материалы. Альтернативная энергия будет лежать в основе способов обеспечения энергией всех социальных объектов, жилищных комплексов и административных зданий (Aliyev A., 2021).

В таблице 2 можно наглядно рассмотреть положительные и отрицательные стороны данного проекта.

Таблица 2: Преимущества и недостатки проекта «Умный город»

Преимущества	**Недостатки**
Чистая окружающая среда	Зависимость от цифровизации
Умная система парковки	Огромные вложения
Новые возможности трудоустройства	
Усовершенствованная транспортная система	
Умные системы здравоохранения	
Цифровые системы для устойчивой и возобновляемой энергии	

Источник: составлено автором на основе источника (Aliyev A., 2021)

Следующую модель, которую можно также применить в формировании социальной инфраструктуры на освобождённых от оккупации территорий наравне с «Умным селом» и «Умным городом» является модель компактной формы расселения. Компактный город представляет

собой городской поселок с высокой плотностью населения, который имеет следующие характеристики (https://www.reading.ac.uk /PeBBu/state_of_art/urban_approaches/compact_city/compact_city.htm):

- Оживление центральной части
- Разработка с высокой плотностью
- Многофункциональная разработка
- Услуги и удобства: больницы, парки, школы, отдых и развлечения

Есть много очевидных преимуществ компактного города по сравнению с разрастанием городов, в том числе: меньшая зависимость от автомобилей, а значит, более низкий уровень выбросов, снижение потребления энергии, более качественные услуги общественного транспорта, повышенная общая доступность, повторное использование инфраструктуры и ранее застроенных земель. Более детально положительные и негативные стороны данного проекта можно рассмотреть на таблице 3:

Таблица 3: Преимущества и недостатки проекта «Компактный город»

Преимущества	**Недостатки**
Сокращение времени в пути	Уязвимость к воздействиям стихийных бедствий
Снижение воздействия на окружающую среду	Меньшее личное пространство
Сокращение потребления ископаемого топлива и энергии	
Хорошая доступность центра	
Наименьшая степень нарушения природного окружения при точечной концентрации расселения.	

Источник: составлено автором на основе данных (Nadeem M., Aziz A., Rashid M.A., 2021, s.2)

К основным видам инфраструктуры, которые должны совершенствоваться в Карабахском экономическом районе с целью ускорить в городах данного района процессы строительства,

реконструкций и переселения населения относятся производственная и социальная инфраструктуры.

Производственная инфраструктура является предпосылкой и фундаментом для социально-экономического развития региона и состоит из транспортной, энергетической и информационно-коммуникационной инфраструктуры. Транспорт как детерминант экономического развития нуждается в постоянном совершенствовании. Это связано со сложными динамическими процессами, происходящими как внутри государства, так и в международном масштабе. В первую очередь, стоит отметить, что освобождение территорий Азербайджана от армянской оккупации способствует дальнейшему развитию и расширению межконтинентального транспортного коридора TRACECA. Железные и автомобильные дороги рассматриваются как основные звенья транспортного коридора Европа-Кавказ-Азия, сокращенно TRACECA. Десять автодорожных проектов в Карабахском и Восточно-Зангезурском районах Азербайджана находится в стадии реализации под управлением Государственного агентства автомобильных дорог Азербайджана. Строительство и совершенствование новой сети дорог преследует цель сократить расстояние между освобожденными регионами и способствовать более быстрому способу одолению дистанции между Баку и городами Карабахского экономического района. Также стоит отметить, что общая протяженность автомагистралей доходит до 665 километров.

Строительство дополнительных аэропортов в Зангилане и Лачине является одним из главных стержней совершенствования транспортной инфраструктуры. Аэропорты в этих городах, так же, как и Физулинский, будут оснащены всей необходимой модернизированной инфраструктурой, что позволит им принимать все виды самолетов. Связь Зангиланского аэропорта с Зангезурским коридором обеспечит данный регион новыми эффективными альтернативами по транспортировке грузов. Так как весь Карабахский регион обладает колоссальным промышленном потенциалом, строящиеся воздушные порты играют решающую роль в формировании возможностей выхода продукции производственной деятельности на рынки европейских и других стран. Зангиланский аэропорт будет иметь международное значение, так как его функционирование положительно скажется на росте грузоперевозок и экспорта в целом. При этом одновременно будут

минимизированы расходы на транспортировку грузов из регионов нашей страны в Нахчыван.

Таблица 4: Направления совершенствования транспортной инфраструктуры в Карабахском регионе

Направления внутреннего значения	Направления внешнего значения
Обеспечение доступности и качества транспортных услуг для населения в соответствии с социальными стандартами	Обеспечение доступности и качества транспортно-логистических услуг в области грузовых перевозок на уровне потребностей развития экономики страны
Повышение уровня безопасности транспортной системы	Укрепление позиций в программе международного сотрудничества TRACECA
Снижение негативного воздействия транспортной системы на окружающую среду	

Источник: составлено автором на основе данных https://caspiannews.com/news-detail/unlocked-potential-of-azerbaijans-liberated-lands-to-support-tracecas-expansion-2021-10-26-0/, 2021

Основой хорошо развитой информационно-коммуникационной инфраструктуры является наличие доступа к любому типу информации в любое время. Чтобы достичь такого результата должна быть отрегулированы условия конкурентоспособности продукции и услуг, а также налажена система государственного управления в этой отрасли. Условно, направления развития информационно-коммуникационной инфраструктуры в Карабахе можно разделить на 3 группы (см. таблицу 5):

- формирование современной информационной и телекоммуникационной инфраструктуры, обеспечение высокого уровня ее доступности
- совершенствование с помощью информационно-коммуникационных технологий уровня образования и качества медицинского сервиса

- создание условий для конкурентной среды среди консалтинговых и производственных структур по развитию информационно-коммуникационных технологий.

Таблица 5: Направления развития информационно-коммуникационной инфраструктуры в Карабахе

Первое направление
Создание удобных доступных путей для пользования современными услугами в сфере информационных и телекоммуникационных технологий для жителей и организационных структур
Повышение уровня предоставления универсальных услуг связи
Обеспечение радиочастотным ресурсом перспективных технологий
Второе направление
Поддержка образовательных, медицинских учреждений и иных общественных организаций в подключении к сети Интернет
Третье направление
Налаживание мотивации к пользованию информационно-коммуникационными технологиями бизнесом и гражданами
Создание условий для развития конкурентоспособной индустрии информационных и телекоммуникационных технологий
Создание технопарков в сфере высоких технологий
Рост интереса к информационно-коммуникационным технологиям с целью привлечь новые вложения

Источник: составлено автором на основе данных https://base.garant.ru/194365/, 2020

На социальную политику возложены комплексные задачи, заключающиеся в повышении степени удовлетворенности населения, росте показателей уровня долголетия, формировании здорового как

пожилого, так и молодого поколений. Строительство новой инфраструктуры в регионе и расширение уже существующей должны следовать основным задачам, содействуя их успешному выполнению. В расширение социальной инфраструктуры входит обеспечение оптимальных жилищных условий, предоставление качественного жилья, развитие окружающей человека урбанистической и сельской инфраструктуры, защита молодежи и пенсионеров, гарантия защищенности всех групп населения вне зависимости от возраста и национальной принадлежности. Благоприятные экологические условия также являются частью плана по расширению инфраструктуры. Поддержка производительности труда путем развития квалифицированного уровня кадров также можно отнести к направлениям расширения социальной инфраструктуры. Влияние социальной инфраструктуры на региональную экономику заключается и в том, что она позволяет обеспечить воспроизводство трудовых ресурсов основного ресурса экономики.

Беря во внимание указанные функции как результат эффективного развития социальной инфраструктуры Карабахского региона должны расшириться границы для развития человеческого капитала, укрепиться достойные условия жизнедеятельности и удовлетворяться различные потребности населения.

В качестве основных направлений развития социальной инфраструктуры освобожденных городов можно предложить следующие решения, предоставленные по отдельным направлениям социальной инфраструктуры. Итак, в области здравоохранения должны быть проведены следующие работы:

- совершенствование профилактики, диагностики и лечения социально значимых заболеваний
- оснащение лечебных учреждений
- современным медицинским оборудованием
- создание специализированных высокотехнологичных медицинских центров на основе частно-государственного партнерства

- развитие розничных фармацевтических предприятий в форме аптечных сетей.

В сфере социального обеспечения целесообразными являются меры:

- внедрить эффективные современные технологии по предоставлению социального сервиса
- обеспечить обязательной беспрерывной системой профессионального обучения кадров, трудящихся в структурах социального обслуживания
- модернизировать систему информационного обеспечения учреждений социального обслуживания

Для повышения занятности населения нужно уделить внимание развитию малого предпринимательства и стимулированию самозанятости населения путем предоставления льготных кредитов на развитие бизнеса.

С целью благоустройства жилищно-коммунального хозяйства нужно:

- предоставление малоимущим многодетным семьям жилья из государственного фонда
- улучшение технического и экологического состояния объектов жилищно-коммунального хозяйства.

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

По результатам SWOT анализа Карабахского региона было бы логично определить разрушенные опустошенные города к слабым сторонам проведенного анализа, но несмотря на это, у нашей страны появилась новая возможность отстроить освобожденные города, беря за основу инновационные идеи стран Европы, Японии, Китая, одновременно привлекая в реконструкцию освобожденного региона инвестиции их крупных компаний и партнеров. В рамках анализа можно сделать вывод, что большинство проектов, осуществляемых и планируемых в Карабахе сводятся к использованию альтернативных источников энергии по

причине того, что ресурсы данного региона позволяют прибегнуть к данному направлению.

Так как социальная инфраструктура носит общественный характер и играет ключевую роль в обеспечении качества жизни людей, ее реконструкция и полномасштабное восстановление необходимы на освобожденных территориях, чтобы создать все необходимые условия для проживания и рабочего процесса наших граждан. При этом нужно помнить, что без элементов производственной инфраструктуры, крупных инвестиционных вложений, улучшения международных и торговых отношений добиться высоких результатов будет сложно. На основании изучения проблем и текущего положения в стране можно сделать следующие выводы:

- На данный момент в Азербайджане возрастает уровень урбанизации, который выражается в увеличении количества населения столицы нашего государства Баку. По данным комитета статистики на начало 2021 года, в Баку официально проживало 2 миллиона 300,5 тысячи человек, при этом данный показатель на 1 января 2018 года составлял 2 262,6 тыс. жителей. Освобождение оккупированных районов и строительство на их территориях промышленных предприятий, индустриальных парков, агро-центров могут решить проблему безработицы в столице и регионах, и обеспечить заработком часть населения, которое в ближайшем будущем вернется в свои родные края или переселится с целью открыть свой микро-бизнес и найти удовлетворяющую материальные потребности работу;

- Ключевой линией в совершенствовании инфраструктуры должно быть изучение и применение опыта развитых стран по использованию возобновляемых источников энергии. В первую очередь, ряд зарубежных предприятий заинтересован в инвестициях в отрасль зеленой энергии в Азербайджане, что в свою очередь способствует привлечению иностранной валюты и последних технологий, а также повысит количество подписанных соглашений и шансов более успешно диверсифицировать нашу экономику. Во-вторых, помимо экономического интереса, возрастет и культурный интерес к нашим богатым природой и историческим наследием землям;

- Требуется ускорить процесс разминирования освобожденных территорий и создать условия безопасной транспортной инфраструктуры, как сухопутной, так и авиаинфраструктуры.

- В области социальной инфраструктуры на данном этапе развития необходимо внедрить эффективные современные технологии по предоставлению социального сервиса, обратить внимание на техническое и экологическое состояние объектов жилищно-коммунального хозяйства, а также создать базу, основанную на информационных технологиях, для решения вопроса по безработице.

- Области инфраструктуры для инвестиций в постконфликтный период должны быть детально изучены и поэтапно расставлены по приоритетам. В процессе переселения граждан после обеспечения им начального уровня жизни внимание должно быть обращено прежде всего на направления социально-экономического развития. Кроме того, необходимо создать долгосрочную модель устойчивого экономического развития и выбрать стратегические области для получения устойчивой отдачи от инвестиций. Наконец, необходимо эффективно использовать потенциал Карабахского и Восточно-Зангезурского экономических районов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Hüseynov N.R., “İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə turizm biznesinin inkişaf məsələləri və perspektivləri”. Sumqayıt Dövlət Universiteti Konfrans materialları, 2021, 72 səh.

2. Səfərov Q.Ə., “İşğaldan azad olunmuş ərazilər: əldən verilmiş imkanlar və perspektivlər”, Sumqayıt Dövlət Universiteti Konfrans materialları, 2021, 12 səh.

3. Aliyev A. “Building Smart Cities and Villages in Azerbaijan: Challenges and Opportunities”. 2021.

4. Alock E., Bodel J.,Talbert R.J.A. (2014) “Highways, Byways, and Road Systems in the Pre-modern World”. The Classical Review 64:1, s. 262-264

5. Nadeem M., Aziz A., Rashid M.A. (2021) “Scaling the Potential of Compact City Development: The Case of Lahore”, Pakistan, s.2.

6. Nakamura H., Nagasawa K., Hirashi K. (2019) "Principles of infrastructure Case Studies and Best Practices". s. 2-3.
7. Jochimsen R. (1966) "Theorie der Infrastruktur, Grundlagen der marktwirtschaftlichen Entwicklung". Tübingen (J.C.B. Mohr (Paul Siebeck)) s. 13
8. https://www.etymonline.com/word/infrastructure
9. https://president.az/ru/pages/view/azerbaijan/constitution
10. https://simplicable.com/new/hard-infrastructure-vs-soft-infrastructure, 2017
11. https://www.oecd.org/g20/topics/infrastructure/
12. https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/,2022
13. https://www.stat.gov.az/source/demoqraphy,2022
14. https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-accelerates-development-of-smart-village-and-smart-city-projects-2021-4-20-0/, 2021
15. https://president.az/ru/articles/view/51179, 2021
16. https://azertag.az/ru/xeber/Ministerstvo_energetiki_podpisalo_soglashenie_s_yaponskoi_kompaniei_po_sozdaniyu_zony_zelenoi_energii-1775063, 2021
17. https://caspiannews.com/news-detail/unlocked-potential-of-azerbaijans-liberated-lands-to-support-tracecas-expansion-2021-10-26-0/, 2021
18. https://smb.gov.az/az/all-news/kobia-da-2021-ci-ilin-yekunlari-ile-bagli-metbuat-konfransi-kecirilib, 2022
19. https://www.reading.ac.uk/PeBBu/state_of_art/urban_approaches/compact_city/compact_city.htm
20. https://base.garant.ru/194365/, 2020
21. https://azertag.az/ru/xeber/Prezident_Ilham_Aliev_i_pervaya_ledi_Mehriban_Alieva_prinyali_uchastie_v_otkrytii_Dorogi_Pobedy-1920342, 2021
22. https://azertag.az/xeber/Araz_Vadisi_Iqtisadi_Zonasi_Senaye_Parkinda_muhendis_geoloji_tedqiqat_isleri_yekunlasib-2008625, 2022

İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRDƏ İQTİSADİ DƏSTƏK TƏDBİRLƏRİ VƏ VERGİTUTMA MEXANİZMİNİN TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİ

i.ü.f.d., dos. Hümbətova Suqra
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

Güləliyev Tofiq
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

Xülasə

Məqalənin yazılmasında məqsəd işğaldan azad edilmiş ərazilərimizin ölkənin iqtisadi həyatına reinteqrasiyası prosesinin sürətləndirilməsi naminə yeni yaradılacaq iqtisadi infrastruktur və iqtisadi layihələri müəyyənləşdirmək, həmçinin bu layihələrin effektivliyinin daha da artırılması üçün tətbiq olunacaq stimullaşdırıcı tədbirlərin analizindən və gözlənilən nəticələrin müəyyən olunmasından ibarətdir.

Burada bərpa quruculuq işlərinin sürətləndirilməsi, bu istiqamətdə ölkə başçısı tərəfindən imzalanmış müvafiq fərman və sərəncamlarda müəyyən olunmuş Milli Prioritetlər, inkişaf istiqamətləri müəyyən olunmuş, nəzərdə tutulan stimullaşdırıcı tədbirlər, investisiyaların cəlb edilməsi üçün nəzərdə tutulan güzəştlər müvafiq qanunvericilik aktlarına uyğun araşdırılmışdır.

İlk növbədə həyata keçiriləcək iqtisadi layihələr kimi yaradılacaq yeni sənaye parklarının inkişaf perspektivləri müəyyənləşdirilmiş və bu sənaye parklarının rezidentlərinin gələcək fəaliyyəti üçün stimulaşdırıcı tədbirlərin effektivliyi diqqətə çatdırılmışdır.

Sonda isə bu tədbirlərin nəticəsində gözlənilən ilkin proqnozlar verilmişdir.

Açar sözlər. *İşğaldan azad olunmuş ərazilər, sənaye parkları, vergi güzəştləri,investisiya təşviqi sənədi*

Giriş

Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə müzəffər ordumuz uzun illərdir işğal altında olan əzəli torpaqlarımızı düşmən tapdağından azad etdikdən sonra postkonflikt dövrü və ən əsas da azad olunmuş ərazilərimizin iqtisadi inkişafı diqqət mərkəzinə gəlmişdir. Ölkə Prezidentinin rəhbərliyi və həyata keçirdiyi məqsədyönlü siyasi iqtisadi kursun nəticəsində 17 il ərzində ölkə iqtidasiyyatının 3 dəfədən artıq böyüməsi, region və ümumi dünya əhəmiyyətli neft-qaz və nəqliyyat layihələrinin reallaşdırılması ölkəmizin siyasi və iqtisadi gücünü bütün dünyaya göstərmişdi. Ərazisinin sahəsinə görə dünya ölkələri arasında 114-cü, əhalisinin sayına görə isə 90-cu yerdə qərarlaşan ölkəmiz kifayət qədər nüfuzlu hesab olunan “US News”un açıqladığı hesabata əsasən dünya 45-ci gücə çevrilməyi bacarmışdır. Bütün bu qeyd olunan siyasi-iqtisadi uğurların davamı olaraq hərbi uğurlar da gəlməli idi ki, ölkəmizin bütün sahələrdəki gücü dünya ölkələri qarşısında bir daha təsdiqlənmiş olunsun. Son on il ərzində ölkəmizin hərbi xərcləri Ümumi Daxili Məhsulun 4%-i və dövlət büdcəsinin 11%-i səviyyəsində olmuşdur. Məhz bu qeyd olunanların nəticəsi olaraq ordumuz 44 gün ərzində düşmən tərəfindən 30 il ərzində qurulmuş müdafiə səddini yarmağı bacardı və illər ilə işğal edilmiş torpaqlarımızı həftələr içində azad etməyi bacardı. Təbii ki, hərbi rəqabətə və müharibəyə duruş gətirə bilməyəcəyi öncədən proqnozlaşdırılan və məlum olan düşmən ölkə müharibənin artıq ilk 20 günü ərzində 3,5 milyard dollar və Ümumi Daxili Məhsullarının təqribən 30%-i həcmində itkiyə məruz qalmışdır. Aydındır ki, kənar yardımlar və ianələr olmadığı təqdirdə bu zərərləri bağlamaq üçün Ermənistana on ildən artıq müddət lazım olacaqdır.

Beləliklə, ölkəmizin iqtisadi və siyasi qüvvəti hərbi gücə çevrilməklə bir daha öz təsdiqini tapmış oldu. Ölkəmizin Cənubi Qafqaz regionunda bütün güc göstəriciləri üzrə-iqtisadi, siyasi və hərbi istiqamətlər üzrə ön plana çıxması bölgənin geopolitik və geoiqtisadi həyatında yeni reallıqlar ortaya qoydu. Bu iqtisadi gücün davamı olaraq da, müharibənin bitməsindən dərhal sonra azad olunmuş ərazilərin sürətli şəkildə bərpası prosesinə başlanılmış və ölkə Prezidentinin qeyd etdiyi kimi bütün bu görülən işlər xaricdən heç bir vəsait

cəlb edilmədən, tam olaraq daxili iqtisadi mənbələr hesabına həyata keçirilməkdədir.

Onu da qeyd edək ki, dövlətimin azad olunmuş ərazilərin bərpası işində müəyyən qədər təcrübəsi vardır və bununla bağlı ölkəmizdə Ərazilərinin Bərpası və Yenidən Qurulması üzrə Agentlik də fəaliyyət göstərir ki, onların da əsas vəzifəsi aparılan təmir-bərpa və quruculuq işlərinin əlaqələndirilməsi və məcburi köçkün vətəndaşlarımızın doğma torpaqlarımıza yenidən qayıtması üçün zəruri infrastrukturun yaradılmasından ibarətdir. 1994-cü ildə Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilmiş uğurlu Horadiz əməliyyatı ilə Füzuli rayonunun 42 yaşayış məntəqəsi və 2016-cı ilin aprel döyüşlərindən sonra isə Cəbrayıl rayonunun Cocuq Mərcanlı kəndi işğaldan azad edilmişdir ki, bu kəndin də azad olunması və sürətli formada bərpası - “Böyük qayıdışın” başlanğıcı hesab oluna bilər.

Növbəti illərdə “Böyük qayıdışın” davamı olaraq, işğaldan azad olunmuş ərazilərimizə qaçqın və məcburi köçkünlərin qayıdışı gözlənilir ki, bu da həmin ərazilərdə yaşayış üçün lazım olan infrastrukturun, iş yerlərinin yaradılmasını zəruri edir. Təbii ki bu proseslərin bu ildən başlayaraq, yaxın illərdə ölkənin siyasi, iqtisadi və sosial həyatında ən vacib prioritet istiqamət olmasını nəzərə alaraq, seçilmiş dissertasiya mövzusu ölkəmizin müasir həyatında ən aktual mövzu hesab olunur. Belə ki, yuxarıda qeyd edildiyi kimi azad olunmuş ərazilərdə yaşayış üçün infrastrukturun erməni vandalları tərəfindən tam şəkildə məhv edildiyini nəzərə alsaq, həmin ərazilərin bərpasında, infrastrukturun və xüsusilə iqtisadi aktivliyin təmin edilməsində dövlət sektoru ilə yanaşı, qeyri-dövlət sektorunun, daxili və xarici investorların, sahibkarların da cəlb edilməsinə ehtiyac vardır ki, bu da iqtisadi dəstək tədbirləri, o cümlədən vergi güzəştəri vasitəsilə təmin edilməlidir.

Tədqiqat işinin əsas məqsədi işğaldan azad olunmuş torpaqlarımızın iqtisadi dəstək tədbirləri, xüsusilə vergi güzəştləri vasitəsilə “Böyük qayıdış” üçün yüksək səviyyədə bərpası,dayanıqlı iqtisadi aktivliyinin təmin edilməsi prosesinin araşdırılması və təkliflərin hazırlanmasından ibarətdir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, tədqiqat işinin məqsədi ümumilikdə ölkə iqtisadiyyatı qarşısında duran ən əsas məqsədlərdən biridir.Dissertasiya işi üzrə məqsədin müəyyən edilməsi və qarşıda duran əsas vəzifələrə çatmaq üçün işğaldan azad olunan ərazilərin iqtisadi imkanlarının təhlili aparılmış və nəticələr əldə edilərək, müxtəlif dəstək tədbirləri və güzəştlər barədə təkliflər hazırlanmışdır.

Tədqiqat işinin məqsədinə uyğun olaraq aşağıdakı qeyd olunan vəzifələr qarşıya qoyulmuş və həll edilmişdir:

- ✓ İşğaldan azad olunmuş ərazilərin iqtisadi imkanlarının araşdırılması;
- ✓ Effektiv və iqtisadi subyektlər üçün cəlbedici ola biləcək iqtisadi dəstək tədbirlərinin və vergitutmanın tətbiqi mexanizminin, xüsusilə tətbiq olunacaq güzəştlərin araşdırılması və müəyyən edilməsi;
- ✓ Müəyyən edilmiş dəstək tədbirlərinin və vergitutmanın tətbiqi mexanizmlərinin tətbiqi və reallaşdırılması ilə bağlı praktik təkliflərin hazırlanması;

Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş torpaqlarının bərpasında, dirçəlməsində və iqtisadi inkişafının təmin edilməsi prosesində tətbiq oluna biləcək iqtisadi dəstək tədbirlərinin, həmçinin vergitutma ilə bağlı güzəştlərin tətbiq olunması ilə bağlı araşdırmaların aparılması və təkliflərin qeyd olunan işlərin icrası və region üzrə iqtisadi siyasətin müəyyən olunmasında istifadə oluna biləcəyini nəzərə alaraq tədqiqatın praktiki əhəmiyyətini qeyd edə bilərik.

Tədqiqat işinin materialları Azərbaycan Respublikasının azad olunmuş regionlar üzrə iqtisadi və vergi siyasətinin hazırlanmasında, Vergi Məcəlləsinin və digər hüquqi-normativ aktların təkmilləşdirilməsində geniş istifadə oluna bilər.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə yaradılan yeni iqtisadi infrastruktur və reallaşdırılan iqtisadi layihələr

Otuz ildən artıq işğal altında qalan torpaqlarımızı düşmən tapdağından azad etdikdən sonra çox qısa bir müddətdə ərazilərin bərpası işinə başlanılmış və ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin də qeyd etdiyi kimi “Böyük qayıdış” proqramının əsası qoyulmuşdur. Təbii ki, işğal altında qalan 30 il ərzində əzəli torpaqlarımız mənfur düşmən tərəfindən tamamilə dağıdılmış, viran edilmiş, bütün infrastruktur obyektləri və yaşayış məntəqələri yerlə yeksan edilmişdir. Dağıdılmış bu ərazilərdə ilkin olaraq ölkə başçısının tapşırıq və göstərişlərinə əsasən zəruri infrastruktur layihələrin icrasına və kommunikasiyaların bərpası işinə başlanılmışdır. Ötən ildən başlamış genişmiqyaslı və ardıcıl formada

aparılan bərpa-quruculuq tədbirləri hal-hazırda da sürətli şəkildə davam etməkdədir.

İşğaldan azad olunan ərazilərdə həyata keçirilən bərpa quruculuq işləri kifayət qədər əsaslı və düşünülmüş bir baza üzərində həyata keçirilir və təbii ki çox geniş sahəlidir. Burada aydındır ki, ilk növbədə görülən işlər minaların təmizlənməsi işindən başlanılmış, paralel olaraq isə yol-nəqliyyat, enerji və digər sosial-iqtisadi infraktur layihələrinin icrası davam etdirilir. Xüsusilə o da qeyd olunmalıdır ki, ərazilərin bərpası işində ən yeni texnologiyalar ön plana çəkilmiş və bütün layihələrin icrasında istifadə olunmaqdadır.

Ötən 1 ildən artıq müddətdə ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən regiona bir çox səfərlər edilmiş, həyata keçirilən işlərin icrasına şəxsən birbaşa nəzarət həyata keçirilmiş və ciddi nəzarət və rəhbərlik sayəsində layihələr uğurla icra olunmaqdadır.

Bu sahəyə ayrılan xüsusi nəzarətin nəticəsidir ki, işğaldan azad olunmuş torpaqlar ilə bağlı sosial-iqtisadi, mədəni, idarəetmə və digər vacib problemlərin aradan qaldırılması, həmçinin bu sahələr üzrə qarşılıqlı əlaqənin təmin olunması naminə AR Prezidentinin 24 noyabr 2020-ci il tarixli sərəncamı ilə bu sahələrə məsul dövlət qurumlarının vəzifəli şəxslərindan ibarət olan Əlaqələndirmə Qərargahı yaradılmış və Prezident Admininstrasiyasının rəhbəri qərargahın rəhbəri təyin olunmuşdur (https://president.az/az/articles/view/47738).

İşğaldan azad olunmuş ərazilərimizin bərpası və 30 ildən artıq müddətdə doğma el obalarından didərgin salınmış vətəndaşlarımızın doğma torpaqlarına qaytarılması dövlətin gələcək 10 ildə qarşısında duran mühüm vəzifələrindən biri olması AR Prezidentinin 02.02.2021-ci il tarixli sərəncamı ilə təsdiqlənmiş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də də öz əksini tapmışdır. Qeyd olunan milli prioritetlər qarşıdakı 10 il ərzində ölkəmiz üçün qarşıda duran ən mühüm məsələləri özündə əks etdirməklə ümumilikdə 5 əsas Milli Prioriteti özündə birləşdirir.

1. dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat;

2. dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət;

3. rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı;

4. işğaldan azad olunmuş ərazilərə «Böyük Qayıdış” ;

5. təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi (https://president.az/az/articles/view/50474).

Bu «Böyük Qayıdış” məcburi köçkünlərimizin və digər vətəndaşlarımızın həmin ərazilərdə daimi məskunlaşmasına xidmət etməklə həmin ərazilərimizin də ölkənin iqtisadi həyatına qoşulmasına öz töhvəsini verəcəkdir.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası ilə regionun nəqliyyat-logistika kanallarının yenidən bərpası milli iqtisadiyyatımızın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya imkanlarını genişləndirməklə bərabər, işğaldan azad olunmuş ərazilərin də dayanıqlı inkişafına səbəb olacaqdır.

«Böyük Qayıdış” proqramının icrası üçün ərazidə bütün infrastrukturlar keyfiyyətli şəkildə yaradılmalı, əhalinin layiqli və təhlükəsiz yaşayış şərati yaradılmalı, bu ərazilər regionun ən gözəl dilbər guşələrindən birinə çevrilməldir. Bu şəratin qurulması üçün dövlət və özəl sektorun qarşılıqlı əməkdaşlıq çərçivəsində birgə fəaliyyət göstərməsinə ehtiyac vardır.

Qeyd olunan sərəncamda sözü gedən prioritetin qarşısında duran hədəflərə çatmaq üçün 2 əsas məqsədə nail olunması göstərilmişdir:

- dayanıqlı məskunlaşma;
- iqtisadi fəaliyyətə reinteqrasiya

Dayanıqlı məskunlaşma dedikdə regiona köçəcək insanlar üçün müasir texnoloji standartlara uyğun, bütün sosial mədəni infrastrukturlara malik yaşayış məntəqələrinin yaradılması və insanlar üçün layiqli yaşayış səviyyəsinin təmin olunması nəzərdə tutulur. Burada həmçinin nəzərdə tutulur ki, bütün qeyd olunan müasir şərait yaradıldıqdan sonra regionda məskunlaşmanın səviyyəsi işğaldan əvvəlki dövrdəki səviyyəyə çatdırılmalıdır.

Bu prioritet çərçivəsində qeyd olunan 2-ci məqsəd isə regionun ölkə iqtisadiyyatına qoşulmasını və inteqrasiyasını qarşıya hədəf kimi qoyur. Burada qeyd olunur ki bu məqsədə nail olunması üçün dövlət-özəl tərəfdaşlığı ən yüksək səviyyədə təmin olunmalı, özəl sektora müvafiq dəstək tədbirləri göstərilməli və regionun inkişafına müsbət töhvə verməsi üçün bütün imkanlar yaradılmalıdır. Burada da qarşıya qoyulan əsas məqsəd qısa müddətdə

regionun iqtisadi aktivliyini və ölkənin ümumi iqtisadiyyatındakı payını işğaldan əvvəlki vəziyyətə çatdırmaqdan ibarətdir.

Qeyd olunan məqsədə nail olmaq üçün ötən ilin sonunda, 10 dekabr tarixində cənab Prezident tərəfindən “İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” sərəncam imzalanmışdır.

Sərəncamın preambula hissəsində işğaldan azad olunan torpaqlarımızın bərpası, ölkənin iqtisadi həyatına qoşulması, regionda ən yeni tələblərə uyğun infrastrukturun yaradılması, mədəni abidələrimizin yenidən qurulması və dayanıqlı məskunlaşmanın təmin olunması istiqamətində geniş əhatələli işlərin görüldüyü vurğulanmış və bu ərazilərin zəngin resurs və imkanlarından məqsədyönlü istifadə, regionda əlverişli sahibkarlıq şəraitinin yaradılması üçün dövlət və qeyri-dövlət sektorunun əməkdaşlığının vacibliyi qeyd olunmuşdur.

Əlavə olaraq sərəncama əsasən, işğaldan azad olunmuş ərazilərin iqtisadi inkişafının təmin olunması, investisiyaların cəlb edilməsi imkanlarının artırılması, ən müasir standartlara cavab verən sənaye, ticarət və xidmət sahələri üzrə zəruri infrastruktur layihələrin icrasının sürətləndirilməsi, elmi texniki tərəqqinin bugünki mövcud imkanlarına uyğun texnoloji yeniliklərin tətbiqi, sahibkarlıq subyektləri üçün cəbedici güzəştlərin və stimulverici mexanizmlərin hazırlanması və əlverişli biznes şəraitinin yaradılması məqsədilə AR NK-ya aşağıda qeyd olunan istiqamətlər üzrə 3 ay müddətində təklifləri hazırlayaraq AR Prezidentinə təqdim etməsi barədə aşağıdakı tapşırıqlar verilmişdir;

a) azad olunmuş regionda iqtisadi və insan resurslarından optimal şəkildə istifadə olunması, onların istehsala və emala istiqamətlənməsi məqsədilə vergitutma ilə bağlı güzəştlərin, həmçinin sosial sığorta ayırmaları ilə bağlı güzəştlərin verilməsi ilə bağlı;

b) işğaldan azad olunan torpaqlarda fəaliyyət göstərən sahibkarların investisiya təşviqi sənədi alması sisteminin sadələşdirilməsi, qeyd olunan ərazilərdə istehsal sahəsində işləyən vergi ödəyiciləri üçün istehsal fəaliyyəti ilə bağlı olan xammalın idxalı ilə bağlı gömrük rüsumları və vergi güzəştlərinin verilməsi ilə bağlı;

c) həmin ərazidə istehsal sahəsində fəaliyyət göstərək sahibkarlıq subyektlərinə kommunal xidmət haqları ilə əlaqədar güzəştlərin verilməsi ilə bağlı;

d) ən yeni dövrün tələblərinə cavab verən kadrların bu ərazilərdə işləməyə cəlb olunması, həmçinin əmək kvotasının müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı;

e) qeyd olunan ərazilərdə işləyəcək sahibkarların maliyyə vəsaitləri əldə etmək imkanlarının artırılması və bu istiqamətdə dövlət tərəfindən zəruri dəstək tədbirlərinin görülməsi;

f) əsasən bu ərazilərdə ekoloji təmiz avadanlıqlardan və renewable enerji mənbələrindən istifadə edən sahibkarlara üstünlük verilməsi, bu ərazilərdə «Böyük Qayıdış" planının icrası ilə bağlı inşa olunacaq yaşayış fonlarının inşası işində dövlət-özəl əməkdaşlığının dəstəklənməsi ilə bağlı olmuşdur (https://president.az/az/articles/view/54575).

Cənab Prezidentin qeyd olunan müvafiq fərman və sərəncamları ilə qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olunması üçün həmin ərazilərdə sürətli şəkildə iqtisadi dəstək tədbirləri, mühüm iqtisadi layihələrin icrasına başlanılmalıdır ki, ən qısa müddətdə regionun ölkənin iqtisadi həyatına qoşulması təmin olunsun və «Böyük Qayıdış" planın icrası əlçatan olsun. Bu dəstək tədbiri kimi ölkə başçısının müvafiq fərmanları ilə Sənaye Parklarının yaradılmasına başlanılmışdır.

Müasir istehsal və emal sənayesinin inkişafı üçün zəruri infrastruktura malik olan sənaye parkları ölkədə sənaye sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlara dövlət tərəfindən iqtisadi dəstəyin göstərilməsi, müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq texnoloji yeniliklərdən istifadə edilməklə beynəlxalq rəqabətə davamlı məhsulların istehsalının təmin olunması və ölkədə sahibkarlığın inkişafı sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi məqsədilə yaradılmaqdadır. Bu parklarının təşkil olunması ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun inkişafı, sənaye məhsulları üzrə idxaldan asılılığın azaldılması, əksinə ixrac imkanlarının artırılması və ölkəyə valyuta daxil olması, sənaye parklarının yerləşdiyi ətraf ərazilər üzrə məşğulluğun təmin olunması kimi əsas vəzifələri özündə ehtiva etməklə ölkənin iqtisadi həyatı üçün olduqca mühüm hadisədir. Bu parklarının yaradılması ilə bağlı ölkədə işlər davam etdirilir, bu sahədə beynəlxalq təcrübə öyrənilməklə hüquqi normatik aktların hazırlanması təmin olunmuşdur.

Ölkədə sənaye parklarının təşkil olunması dövlət başçısı tərəfindən təsdiq olunmuş bir çox hüquqi normativ sənədlərdə, həmçinin cənab Prezidentin 26 dekabr 2014-cü il tarixində təsdiq etdiyi “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda öz əksini tapmışdır (https://president.az/az/articles/view/13900).

Həmçinin ölkə başçısının 24 aprel 2013-cü il tarixli Fərmanı ilə “Sənaye parkları haqqında Nümunəvi Əsasnamə” təsdiq edilmişdir ki, qeyd olunan fərmanla sənaye parkının bir iqtisadi anlayış kimi tərifi verilmişdir. (https://president.az/az/articles/view/7910).

Ölkə ərazisində mövcud olan və hal-hazırda işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə yaradılmasına başlanılmış sənaye parklarının yaradılmasında əsas məqsədlər aşağıdakılardır:

- Yüksək elmi texniki tərəqqinin tətbiqi ilə rəqabətə davamlı sənaye istehsalının yaradılması, bu sahədə fəaliyyətin təmin olunması üçün əlverişli sahibkarlıq mühitinin yaradılması;

- Ümumilikdə ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrinin, xüsusilə də iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunun inkişafının dəstəklənməsi;

- Sahibkarlığın və sənaye istehsalının inkişafı məqsədilə yerli və xarici investorlar üçün cəlbedici iqtisadi şəraitin yaradılması;

- Sənaye parklarının yaradıldığı ərazidə və ətraf ərazilərdə məşğulluğun təmin olunması sahəsində yeni imkanların və yeni iş yerlərinin yaradılması;

Hal-hazırda qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən sənaye parklarında bir çox güzəştlər tətbiq olunmaqdadır ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə yeni yaradılan sənaye parklarında fəaliyyət göstərəcək vergi ödəyiciləri də bu güzəştlərdən yararlana biləcəklər:

- Vergi və gömrük ilə bağlı güzəştlər;

- Parkların istehsal üçün tələb olunan zəruri infrastrukturla təchiz edilməsi;

- İcarəyə götürülmüş torpaqlar üçün minimal məbləğdə icarə haqlarının müəyyən edilməsi;

- Sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün tələb olunan prosedurların sadələşdirilməsi və minimuma endirilməsi;

- İstehsalın təmin olunması üçün tələb olunan xidmətlərin təşkili; (https://www.economy.gov.az/article/s%C9%99naye-park%C4%B1/21403).

Sənaye parkları ilə bağlı bütün bu qeyd olunan əlverişli infrastruktur, stimullaşdırıcı və cəlbedici vergi və güzəştlərinin mövcudluğu və ölkə ərazisindəki mövcud 5 sənaye parkının yaradılmasından əldə olunan müsbət nəticələr işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə də iqtisadi həyatın sürətli şəkildə canlanmasının təmin olunması üçün yeni sənaye parklarının yaradılması zərurəti yaratmışdır. Bu məqsədlə ölkə başçısı tərəfindən 28 may 2021-ci il tarixdə “Ağdam Sənaye Parkının yaradılması haqqında” və 4 oktyabr 2021-ci il tarixdə isə “Araz Vadisi İqtisadi Zonası” Sənaye Parkının yaradılması haqqında müvafiq Fərmanlar imzalanmışdır. Bu sənaye parklarının yaradılması ilə bağlı fərmanların hər ikisində də ölkə başçısı tərəfindən sənaye parklarının yaradılmasının məqsədi və görülməli işlər barədə konkret tapşırıqlar verilmişdir. Belə ki, qeyd olunan layihələrin əsas məqsədi kimi sahibkarların məqsədyönlü fəaliyyəti və inkişafı, həmçinin rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalı, istehsal və emal prosesində ən müasir texnologiyaların tətbiqi qeyd olunan ərazilərdə təmin olunmalı, həmçinin regiona qayıdacaq əhali üçün daimi iş yerləri yaradılmalıdır. Bu işlərin görülməsi üçün ilkin zəruri insfrastrukturun (işıq,su,qaz, kanalizasiya, rabitə, yanğından mühafizə və s) yaradılması məqsədilə AR İqtisadiyyat Nazirliyinə sənaye parklarının hər biri üzrə ilkin olaraq 500,0 min manat vəsait ayrılmışdır.

Ağdamda yaradılmasına başlanılan sənaye parkı ölkədə sayca altıncı, “Araz Vadisi İqtisadi Zonası" sənaye parkı isə yeddinci olacaq. Ağdam sənaye parkı üçün nəzərdə tutulmuş ərazi işğaldan əvvəlki dövrdə də sənaye istehsalı müəssisələrinə məxsus ərazilər olmuşdur. Parkın Ağdam şəhərinin ətrafında 190 ha ərazidə yaradılması nəzərdə tutulmuşdur və şəhərə çəkiləcək magistral və dəmir yollarının kəsişməsində yerləşəcəkdir. Həmçinin parkın fəaliyyətə başlamasının mərhələli şəkildə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Təbii ki, ilk növbədə əsas məqsəd Ağdam şəhərinin və ətraf ərazilərin abad vəziyyətə gətirilməsi olduğundan, sənaye parkında da ilkin olaraq inşaat materiallarının istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrin fəaliyyətə başlaması nəzərdə tutulur. Həmçinin ərazidə 5 ha sahəyə malik tikinti materialları satış məntəqəsinin də yaradılması nəzərdə tutulur ki, bu ərazidə də ilk növbədə parkın rezidentləri üçün əlverişli satış imkanları yaradılacaqdır.

İkinci mərhələdə isə qida və emal sənayesi ilə məşğul olan şirkətlərin parkın rezidenti kimi fəaliyyətə başlaması nəzərdə tutulmuşdur. Aydındır ki, regiondan məskunlaşma təmin olunduqdan sonra burada kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı böyük imkanlar yaranacaqdır. İşğaldan əvvəlki dövrdə də, rayon əhalisi əsasən meyvəçilik, tərəvəzçilik, pambıqçılıq və digər kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olmuşdur. Həmçinin park ərazisində istehsal obyektləri ilə yanaşı, istehsal olunmuş hazır məhsulların saxlanması və qablaşdırılması üçün ərazilər də təşkil olunacaq. İstehsal obyektlərinin parkda yerləşdirilməsi də istehsalın növünə uyğun olaraq, bütün norma və qaydalara uyğun olaraq təşkil olunacaqdır.

Hal-hazırda Ağdam sənaye parkında sintetik xalça, xüsusi və fərdi geyimlər, polimer məhsulları, günəş enerjisi ilə qidalanan işıq dirəkləri və xüsusi dam örtükləri, prefabrik dəmir-beton məmulatlarının istehsalı üzrə beş layihə baxışdadır və müzakirə mərhələsindədir. Təqdim olunmuş bu layihələrin icrası baş tutacağı halda parkda bu müəssisələr üzrə 1100-dən bir qədər artıq yeni iş yerinin açılması mümkün olacaqdır. Həmçinin hal-hazırda parkda bir çox sosial infrastruktur layihələri artıq icra olunmuşdur. Belə ki, rezidentlər üçün ofislər, yataqxana, mağaza, tibb məntəqəsi, aptek və yeməkxana təşkil olunmuş, əraziyə yeni yol çəkilib, ətrafda abadlıq işləri aparılıb.

Regionda iqtisadi aktivliyin təmin olunmasında müstəsna rol oynacaq digər iqtisadi tədbir isə “Araz Vadisi İqtisadi Zonası” Sənaye Parkının yaradılması olacaqdır. Bu sənaye parkının da yaradılmasında əsas məqsəd regionun sənaye imkanlarının üzə çıxarılması, milli iqtisadiyyata qoşulması, regiona qayıdacaq vətəndaşlarımız üçün yeni iş yerlərinin yaradılmasıdır.

Parkın ərazisində ticarət və daşıma xidmətləri, saxlama yerləri, topdan və pərakəndə satış məntəqələrini, yük maşınları üçün dayanacaq, YDM, nəqliyyat vasitələrinə texniki xidmətlərin görülməsi üçün təmir obyektlərinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Həmçinin parkda inşaat işləri üçün materialların, metal məmulatların istehsalı müəssisələrinin tikintisi planlaşdırılır. Əlavə olaraq parkın daxilində əhalinin əsas məşğul olacağı kənd təsərrüfatı məhsullarının qablaşdırılması müəssisəsinin, meyvə-tərəvəz konserv zavodunun, ət və süd istehsalı, heyvandarlıq üçün istifadə olunacaq yemlərin istehsalı, əkinçilikdə yararlı olacaq gübrələrin istehsalı müəssisəsi, şərab istehsalı obyekti, soyuducu anbarların tikintisi nəzərdə tutulur.

Onu da qeyd edək ki, parkın tikintisi nəzərdə tutulan Cəbrayıl rayonu ərazisi işğal altında olduğu dövr zamanı başqa işğal altında olan torpaqlarımız kimi ermənilər tərəfindən minalanmışdır. Minaların təmizlənməsi zamanı parkın ərazisində də böyük sayda minalar və partlamamış silah sursat müəyyən edilmişdir və parkın ərazisi hal-hazırki tarixə tam təmizlənmişdir. Parkən bütün sahəsində topoqrafik planlama və mühəndis- geoloji tədqiqat işləri tam yekunlaşdırılmışdır və parkın planı tam olaraq hazırlanmışdır. Sənaye parkının ərazisi 200 hektar təşkil edəcəkdir. Parkda ilk növbədə mobil formada şəhərciyin yaradılmasına başlanılmışdır və bu işlər uğurla davam etməkdədir. Qeyd olunanlar ilə yanaşı Park ərazisində inşaat işləri aparılan ərazilərin və mobil şəhərciyin su təminatı məsələsinin həlli üçün də 120 metr dərinliyə malik artezian quyusu qazılmış və artıq istismar olunmaqdadır.

Su təminatı problemi həllini tapdıqdan sonra qarşıda duran əsas məsələlərdən biri parkın davamlı elektrik enerjisi ilə təminatı məsələsidir ki, bu istiqamətdə də planlar hazırlanmışdır və parkın sahəsində 630 kilovoltluq transformator məntəqəsinin, 10 kilovoltluq elektrik xətlərinin, daha sonra 25 MVt gücündə elektrik yarımstansiyasının və məişət tullantı sularının təmizləyici qurğusunun quraşdırılması nəzərdə tutulur.

Mobil şəhərcikdə insanların yaşaması üçün və müəssisələrin fəaliyyəti üçün zəruri infrastruktur yüksək səviyyədə təşkil olunacaq, yataqxana, yeməkxana, mağazalar, bankomat və ödəniş məntəqələri yaradılacaq və parkın ərazisində yollara asfalt döşənilməsi həyata keçiriləcək.

Bu sənaye parkını sahibkarlar və investorlar üçün cəlbedici edən əsas məqam onun çox əhəmiyyətli iqtisadi-coğrafi və logistik yerləşməsi ilə bağlıdır. Belə ki, parkın regionda tikilən əsas magistral avtomobil və dəmir yollarının qovşağında yerləşməsi parkın rezidentləri üçün əlavə iqtisadi imkanlar açmaqla, əsas nəqliyyat şəbəkəsinə qısa müddətdə və daha az xərclə çıxmasına səbəb olacaq. Bu əsas nəqliyyat şəbəkələri Zəngəzur dəhlizi ilə Azərbaycan və Türkiyə arasında, həmçinin Türkiyədən Rusiyaya və əksinə Rusiyaya məxsus məhsulların Türkiyə vasitəsilə Avropa bazarına daşınmasına xidmət edəcək.

Bu qeyd olunan səbəblərə görə parkın rezidenti olmaq üçün sahibkarlar tərəfindən ciddi maraq göstərilməkdədir və logistika mərkəzinin yaradılması, TIR parkı, inşaat mallarının, yuyucu vasitələrin istehsalı və digər sahələr üzrə 10-dən çox layihə təqdim olunmuşdur. Təqdim olunmuş layihələrin məntiqi

davamı olaraq yaradılacaq yeni parkın ilk xarici rezidenti də artıq məlumdur və Rusiyanın "KamAZ" ASC şirkəti tərəfindən layihənin icrasına başlanılmışdır. Ümumilikdə 50-dən artıq xarici kompaniyalar işğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası işində iştirak etmək üçün dövlətə müraciət ünvanlayıb. Bunların arasında Türkiyə, Rusiya, Pakistan, Macarıstan, Qazaxıstan, Çin, İtaliya, İsrail və Cənubi Koreya şirkətləri əsas yer tutur.

Onu da bildirək ki, bütün bu parkların rezidenti olmaq üçün təqdim olunan layihələr cənab Prezidentin 22 yanvar 2021-ci il tarixli fərmanına əsasən yaradılmış İqtisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi tərəfindən qəbul edilir.

Agentlik ölkədə fəaliyyət göstərən altı sənaye parkının - Sumqayıt Kimya, Pirallahı, Mingəçevir, Qaradağ, Ağdam və Cəbrayıl rayonunda yerləşən "Araz Vadisi İqtisadi Zonası" sənaye parkları, 4 sənaye məhəlləsinin - Sabirabad, Masallı, Neftçala, Hacıqabul sənaye məhəllələri və 51 aqroparkın idarəedici təşkilatıdır. Bundan başqa, Agentliyin tərkibində Peşə Təhsili Mərkəzi də fəaliyyət göstərir.

Sənaye parklarından əlavə işğaldan azad olunmuş ərazilərə investisiya qoymaqla fəaliyyətə başlayacaq sahibkarlara investisiya təşviqi sənədi də verilə bilər ki, bununla da yeni fəaliyyətə başlayacaq sahibkarlara böyük stimullaşdırıcı güzəştlər verilə bilər. Sahibkarlara investisiya təşviqi sənədinə verilməsi AR Prezidentinin 18 yanvar tarixində imzaladığı 745 nömrəli Fərmanla təsdiq olunmuş "İnvestisiya təşviqi sənədinin verilməsi Qaydası"na əsasən həyata keçirilir. (http://www.e-qanun.az/framework/31870). Bu qaydaların 3-cü hissəsində qeyd olunan kriteriyalara tam uyğun gələn investisiya layihələri ilə İqtisadiyyat Nazirliyini müraciət edən hüquqi və fiziki şəxslərə, sahibkarlara nazirlik tərəfindən bu sənəd təqdim olunur. Bu sənədi alan sahibkarlar bu sənədi aldıqları tarixdən etibarən fəaliyyətləri ilə bağlı AR VM-də və "Gömrük tarifi haqqında" Qanunda qeyd olunan müvafiq güzəşt və azadolmalardan istifadə hüququ qazanmış olurlar ki, bu güzəştlər barədə də fəslin növbəti hissəsində ətraflı məlumat veriləcəkdir. İnvestisiya təşviqi sənədi sahibkarların investisiyanı yönəldəcəyi fəaliyyət sahəsi, investisiyanın maliyyə tutumu ilə bağlı minimal tələb, bu layihənin həyata keçiriləcəyi ərazi ilə bağlı müəyyən olunmuş meyarlara uyğun olaraq verilir. Bu sənədin alınması üçün müraciət edən sahibkar tələb olunan kriteriyalara uyğun biznes layihəsini və bu layihənin icrası üçün lazım olan məbləğin ən azı 10 faizinin sözügedən layihə üzrə artıq investisiya kimi qoyulduğunu göstərən təsdiqeci sənədi və vergi ödəyicisi kimi uçotda olduğunu göstərən şəhadətnamənin

surətini qaydalara uyğun olaraq baxılması üçün Nazirliyə təqdim etməlidir. Nazirlik tərəfindən bu müraciətə qaydalara əsasən 5 iş günü müddətində baxılmalı və sənədlərdə hər hansı çatışmazlıq müəyyən olunmazsa və müəyyən olunmuş meyarlara uyğundursa investisiya təşviqi sənədi təqdim edilir.

Bu mövcud təcrübədən hesab edirik ki, iqtisadiyyatı yenidən qurulacaq azad olunmuş ərazilərimizdə də geniş istifadə oluna bilər. Sahibkarları yuxarıda qeyd olunan iqtisadi dəstək tədbirləri, stimullaşdırıcı güzəştlər vasitəsi ilə yeni imkanlar yaratmaqla qısa zamanda regionun iqtisadiyyatını dirçəldə bilərik.

Beləliklə, deyə bilərik ki ölkə başçısı tərəfindən imzalanmış yuxarıda qeyd olunan fərman və sərəncamlar, həyata keçirilən iqtisadi layihələr,inşası nəzərdə tutulan sənaye parkları və sahibkarlara veriləcək güzəşt və imkanlar bütövlükdə işğaldan zad olunmuş ərazilərimizin tezliklə ölkə iqtisadiyyatına reinteqrasiyasına, «Böyük Qayıdış” planının icrasına yönəlmiş məqsədyönlü və ardıcıl addımlardır.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın stimullaşdırılması məqsədilə vergi güzəştlərinin tətbiqi mexanizmi

Ölkəmizdə 2014-cü ildən ardıcıl olaraq qəbul olunan regional inkişaf proqramlarının icrasının nəticəsi olaraq regionlarımız, rayon və kəndlərimizin sosial-iqtisadi vəziyyətində əhəmiyyətli dərəcədə inkişafa nail olunmuş, əhalinin maddi və sosial durumu yaxşılaşmış, regionlarda çalışan sahibkarlar üçün əlverişli investisiya mühiti yaradılmış, istər vətəndaşlar istərsə də, sahibkarlıq subyektləri üçün iqtisadi, sosial və mədəni infrastrukturun yaradılması təmin olunmuşdur. Məhz ölkədə son illərdə həyata keçirilən bu uğurlu siyasətin məntiqi nəticəsidir ki, digər sahələrdə olduğu kimi ölkəmizin hərbi qüdrəti də artmış və bunun sayəsində 44 gün davam edən ikinci Qarabağ müharibəsində ordumuz düşmənin layiqli cavabını verərək əzəli torpaqlarımızı düşmən tapdağından azad etmişdir. Ərazilərimiz işğaldan azad olunduqdan sonra qısa müddətdə ərazilərimizin bərpası işinə başlanılmış və bu sahədə görülən işlər hal-hazırda da uğurla davam etməkdədir. Adı çəkilən ərazilərin iqtisadi imkanlarından, təbii resurslarından və əlverişli turizm potensialından düzgün formada istifadə olunmaqla inkişaf proqramlarının hazırlanması və bu işlərin səmərəli idarəetmə mexanizminin təşkil

olunmasının zərurililiyi azad olunmuş ərazilərimizin iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsü məsələsinə yenidən nəzər salınmasını meydana çıxarmışdır.

Qeyd olunanlar ilə əlaqədar olaraq ölkə başçısı tərəfindən 07 iyul 2021-ci il tarixdə "Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların yeni bölgüsü haqqında" Fərman imzalanmış və Fərmana əsasən ölkənin yeni iqtisadi rayonunlarının bölgüsü müəyyən edilmiş və iqtisadi rayonların sayı 10-dan 14-ə artırılmışdır. İşğaldan azad olunan əraziləri də özündə ehtiva edən Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları yeni yaradılmışdır. Qarabağ iqtisadi rayonu Xankəndi şəhəri, Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Füzuli, Xocalı, Xocavənd, Şuşa və Tərtər rayonlarını özündə birləşdirir. Yeni təşkil olunmuş Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonuna isə Cəbrayıl, Kəlbəcər, Qubadlı, Laçın və Zəngilan rayonları daxil edilmişdir (https://president.az/az/articles/view/52389).

İşğaldan azad olunmuş torpaqlarımız üzümçülük, pambıqçılıq, tütünçülük, baramaçılıq, bostançılıq, meyvə-tərəvəz və heyvandarlığın, xüsusilə maldarlığın və arıçılığın inkişafı üçün böyük perspektivlərə malikdir. Bu region üçün üzüm, pambıq, taxıl, qarğıdalı və noxud xarakterik bitkilər hesab olunur. İşğaldan əvvəlki dövrlərdə xüsusilə Füzuli və Ağdam rayonlarında taxıl, üzüm və pambıq istehsalına görə ölkə rayonları arasında həmişə ön sıralarda olurdular. Zəngilan, Qubadlı, Cəbrayıl rayonları da üzümçülük üzrə öncül rayonlardan hesab olunurdular. Kəlbəcər, Qubadlı və Zəngilan heyvandarlıq üzrə, Kəlbəcər rayonu üzrə həm də arıçılıqla xüsusilə ixtisaslaşmışdır. Qeyd olunan faktlardan görünür ki, işğaldan azad olunan ərazilərimiz kifayət qədər zəngin torpaq ehtiyatlarına və aqrar sahədə böyük potensiala malikdir və buna görə də yenidən qısa müddətdə həmin ərazilərin ölkə iqtisadiyyatına müsbət töhfəsi olacaqdır. Onu da qeyd edək ki, hələ işğaldan əvvəlki dövrdə Qarabağ bölgəsində xarici mütəxəssislərin və alimlərin iştirakı ilə bir çox elmi tədqiqatlar və araşdırmalar aparılmış və araşdırmaların nəticəsi olaraq müəyyən olunmuşdur ki, bu ərazilərdəki torpaqlar biomüxtəlifliyin genetik ehtiyatlarının zənginliyinə görə Cənubi Qafqaz regionunda xüsusi fərqlənir. Bu bölgə bir çox nadir bitkilərin, efir yağlarının, aromatik və dərman bitkilərinin də vətəni hesab olunur.

Kənd təsərrüfatı ilə bağlı sahələrdən başqa, bu region faydalı qazıntı ehtiyatları ilə də zəngindir ki, bu amil də bu ərazilərin iqtisadi əhəmiyyətini ön plana çəkir. Dağlıq Qarabağ və onun ətrafı olan Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı, Zəngilan, Füzuli, Cəbrayıl və Ağdam rayonlarının hər biri kifayət qədər

əhəmiyyətli xammal ehtiyatlarına malikdir. Adı çəkilən rayonlarda civə, dəmir, mis, qızıl, mərmər, xromit, perlit, əhəng və digər tikinti inşaat materialları resursları mövcuddur. Məsələn elə Cəbrayıl rayonunun bərpası üçün lazım ola biləcək bütün inşaat materialları demək olar ki rayonun öz ərazisində mövcuddur; mişar daşı istehsalı üçün Tulus tuf, Çaxmaqçay, tikinti qumu, kərpic istehsalına yararlı Qaracallı gil, sement istehsalına yararlı vulkan külü, gəc, əhəngdaşı qum-çınqıl və meşə ehtiyatları. Həmçinin Zəngilan rayonundakı Vejnəli, Kəlbəcər rayonu ərazisindəki Zod, Ağdərə rayonundakı Qızılbulaq yataqları kifayət qədər zəngin qızıl xammalına malik yataqlardır.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə 155 müxtəlif növ faydalı qazıntı yataqları vardır. Qeyd olunan faydalı qazıntılar barədə məlumatı daha oxunaqlı və rayonlar üzrə aydın şəkildə aşağıda qeyd olunan cədvəldə göstərmək olar.

Yuxarıda qeyd olunan yataqlarda 133 tona yaxın qızıl, 190 milyon kubmetr mişar daşı, 1,5 milyon ton gəc, 18,4 milyon kubmetr üzlük daşı, 23,2 milyon kubmetr gil, 37 min ton qurğuşun, 58,0 milyon ton tikinti daşı, 97,0 milyon ton qum-çınqıl, 1900,0 ton civə, 4,5 milyon kubmetr perlit, 2,1 milyon ton kubmetr pemza, 129,8 milyon kubmetr soda istehsalında istifadə olunan əhəndaşı, 147,1 milyon ton sement xammalı və s. ölkə iqtisadiyyatı və sənayesi üçün xüsusi əhəmiyyətə malik olan faydalı qazıntı ehtiyatları aşkar olunmuşdur.

İqtisadi rayonlar üzrə bölgünün yenidən aparılması həmin regionda yeni qurulacaq iqtisadi-sosial siyasətin və bərpa-quruculuq işlərinin aparılması, vahid proqram əsasında təşkil olunması və səmərəli idarəetmənin qurulması baxımından tələb olunurdu. Ölkə başçısının tapşırıq və tövsiyyələrinə uyğun olaraq postkonflikt əraziləri BMT tərəfindən təsdiq olunmuş davam inkişaf məqsədləri və dördüncü sənaye inqilabının prinsiplərinə əsasən lokal imkanlar, xarakterik xüsusiyyətlər və gələcək gözləntilər əsas götürülməklə inkişaf etdiriləcək.

Azad olunmuş ərazilər üzrə bərpa strategiyası hazırlanmalı və bu qısa, orta və uzun müddətli dövrləri özündə ehtiva etməklə yerli və regional müstəvidə fəaliyyət planlarını da özündə cəmləşdirməlidir. Strategiya üzrə müəyyən olunmuş hədəflərə çatmaq üçün düzgün idarəetmə sistemi qurulmalı və hökumət tərəfindən stimullaşdırıcı makro və mikroiqtisadi, fiskal, monetar və sosial siyasət həyata keçirilməlidir. Həmçinin ərazilərin bərpası işində dövlət tərəfindən böyük məbləğdə investisiya layihələrinin icra olunacağını nəzərə alaraq, bununla yanaşı digər xarici iştirakçıların da iştirakını əlaqələndirən

donor koordinasiyası mexanizminin də yaradılmasına ehtiyac vardır. Bu hazırlanacaq yenidənqurma strategiyasının əsas hədəfi iqtisadi dinamikliyin bərpası və insanların yerləşməsinin təmin olunmasından ibarət olmalıdır. Dünya təcrübəsində İraq, Xorvatiya, Kosova kimi ölkələrdə postkonflikt ərazilərin iqtisadi durumunun bərpası təcrübəsinə baxsaq görərik ki, müharibədən çıxmış ölkələrin iqtisadiyyatı az inkişaf etmiş digər ölkələrin iqtisadiyyatları ilə müqayisədə daha ağır çətinliklərlə qarşılaşırlar. Bu kimi problemlərə iqtisadi kiçilmə, iki rəqəmli və hətta hiper inflyasiya, mütəmadi hala çevrilən büdcə kəsiri, dövlətin böyük məbləğdə borclanması,yoxsulluğun və işsizliyin artımı, dağıdılmış maddi əmlaklar, tikililər, mədəni abidələr, sosial infrastrukturu nümunə kimi göstərmək olar. Ölkəmizin mövcud valyuta ehtiyatları, düşünülmüş iqtisadi siyasət və düzgün idarəetmənin təşkili nəticəsində bu kimi problemlərlə qarşılaşmadan bərpa quruculuq işlərini böyük sürətlə həyata keçirdiyi göz qabağındadır.

Həmçinin beynəlxaq təcrübəyə əsasən, bərpa quruculuq işləri çərçivəsində ilk növbədə insan resursları dəyərləndirilir ki, burada da əsasən müharibə bölgəsinin insanlarını nəzərdə tuturlar. Belə qəbul olunur ki, burada yaşayan əhali xarici tərəfdaşların dəstəyini gözləməli deyil, özləri aktiv şəkildə bərpa quruculuq işlərində iştirak etməklə müsbət töhvələrini verməlidirlər. BMT-nin inkişaf proqramında da göstərilir ki, lokal əhali yenidən qurma işlərində aktiv paya malik olmalıdırlar (https://vergiler.az/news/economy/10954.html).

İşğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpasına və inkişafına yönəlik iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi üçün təbii ki, ilk növbədə maliyyə resurslarına ehtiyac vardır. Bu məqsədlə bir çox maliyyə resurslarından, əsasən dövlət büdcəsindən, Neft fondunun vəsaitlərindən, beynəlxalq kredit ittifaqları tərəfindən ayrılan kreditlər, qrant və ianələr, həmçinin qanunla istifadəsi məhdudlaşdırılmayan digər maliyyə vəsaitlərindən istifadə oluna bilər. Artıq indidən görünür ki, xarici şirkətlərin və investorların bərpa quruculuq işlərinə maraqları böyükdür və bir çox layihələrin icrasında artıq iştirak da edirlər.

Bərpa quruculuq işləri yekunlaşdıqdan sonra iqtisadiyyatın qısa müddətdə canlanması üçün regionda xüsusi stimullaşdırıcı və təşviqedici iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi zəruridir. Təbii ki, dövlət bu stimullaşdırıcı tədbirləri həyata keçirmək üçün əsas iqtisadi alətlər olan vergi və gömrük güzəştlərindən, azadolmalarından istifadə etməklə həyata keçirə bilər.

Regionda yeni yaradılacaq sənaye parklarının rezidentləri üçün artıq qanunvericilikdə bu güzəştlər öz əksini tapmışdır. Belə ki, ilk növbədə parkın rezidentləri AR VM-ə əsasən böyük güzəştlər ilə əhatə olunmuşdur. VM-nin 13-cü maddəsində ilk olaraq sənaye parkının rezidenti anlayışı verilmişdir (AR Vergi Məcəlləsi,2021).

Daha sonra isə VM-nin 102.1.21-ci və 106.1.13-cü maddələrinə əsasən parkların rezidenti olan fiziki şəxslərin gəlirləri və hüquqi şəxslərin mənfəətləri sənaye parkında uçota durduğu hesabat ilindən etibarən 10 il tarixə gəlir və mənfəət vergisini ödəməkdən azad edilirlər. Təbii ki, 10 il müddətinə gəlir və mənfəət vergisindən azad olunma sahibkarlarda bu parklarda fəaliyyət göstərməyə böyük maraq yaratmaqla, eyni zamanda əldə etdikləri mənfəəti yenidən investisiya şəklində fəaliyyətlərinin genişləndirilməsinə sərf etmək imkanı yaradır. Bu isə dövlət tərəfindən bu sahibkarlara əlavə maliyyə resursu təqdim etməsi anlamına gələ bilər. Digər çox önəmli bir güzəşt isə parkın rezidentlərinə əlavə maliyyə resursu sərf etmədən,başqa sözlə maliyyə vəsaitlərinə qənaət etməklə istehsal yerlərinin tikintisi, elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin görülməsi, həmçinin idxal olunan texnikanın, texnoloji avadanlıqların və qurğuların idxalı AR VM-nin 164.1.16-cı maddəsinə əsasən əlavə dəyər vergisindən azad olunur. Bundan da əlavə, VM-nin 164.1.28-ci maddəsinə əsasən parkın rezidentləri müəyyən olunmuş fəaliyyətinə uyğun olaraq, bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün tələb olunan bütün malların idxalı 2016-cı il mayın 1-dən 10 il müddətinə əlavə dəyər vergisindən azad olunur (AR Vergi Məcəlləsi,2021).

Qeyd olunan gəlir, mənfəət və ƏDV üzrə verilmiş güzəştlərdən əlavə əmlak və torpaq vergisi üzrə də tam həcmdə vergi azad olmaları verilmişdir. Belə ki, AR VM-nin 199.7-ci və 207.3-cü maddələrinə əsasən parkın rezidentləri parkın ərazisində uçota durduqları ildən etibarən fəaliyyətləri üzrə istifadə olunan əmlak və torpaq sahələrinə görə 10 il müddətinə vergi ödəməkdən azad olunurlar.

Vergi güzəştlərindən əlavə parkın rezidentləri üçün istehsal prosesində istifadə olunacaq qurğuların, avadanlıqların və istehsal vasitələrinin idxalı Gömrük tarifi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun 20.0.19-cu maddəsinə əsasən parkın ərazisində qeydiyyata alındıqdan sonra 7 il müddətinə, istehsal fəaliyyətləri üzrə bağlı tələb olunan bütün növ malların idxalı üzrə isə bu qanunun 20.0.20-ci maddəsinə əsasən 2016-cı ilin 1 may

tarixindən 10 il müddətə gömrük rüsumları ödəməkdən azad olunurlar (http://www.e-qanun.az/framework/26154).

İşğaldan azad olunacaq ərazilərdə yaradılacaq sənaye parklarının idarəedici təşkilatı və ya operatoruna isə parkın rezidentlərindən də artıq stimullaşdırıcı güzəştlər tətbiq olunacaqdır. Parkın rezidentlərindən fərqli olaraq mənfəət vergisi üzrə güzəşt parkın operatoruna biraz fərqli formada verilmişdir. Belə ki, AR VM-in 106.1.12-ci maddəsinə əsasən yaradılacaq parkın operatorunun mənfəətinin bu parkın infrastrukturunun tikintisinə və saxlanılmasına yönəldilmiş hissəsi mənfəət vergisindən tam şəkildə azad olunur. Güzəştlər ilə bağlı digər mühüm fərq isə yuxarıda qeyd olunan əlavə dəyər vergisi, əmlak və torpaq vergisi üzrə müddətli güzəştlərin parkın idarəedici təşkilatı və ya operatoru üzrə müddətsiz tətbiq olunmasıdır. Həmçinin Gömrük tarifi haqqında qanuna əsasən da malların idxalı ilə bağlı gömrük rüsumlarından azadolma da operatorlar üçün müddətsiz tətbiq olunmaqdadır.

Qeyd olunanlardan əlavə işğaldan azad olunmuş ərazilərimizə parkdan kənarda fəaliyyət göstərməklə və investisiya qoymaqla yeni fəaliyyətə başlayacaq sahibkarlara investisiya təşviqi sənədinin təqdim edilməsi də həyata keçiriləcək ki, bununla da bu sahibkarlara da geniş güzəştlər verilməklə böyük imkanlar yaradılacaq. Bu sənədin məqsədi və alınması ilə bağlı fəslin birinci hissəsində məlumat verildiyini nəzərə alaraq, investisiya təşviqi sənədinin sahibkara verdiyi güzəşt və imkanlardan söz açmaq yerinə düşərdi. İnvestisiya təşviqi sənədinin verilməsi qaydaları müəyyən olunduqdan sonra AR VM-ə və Gömrük tarifi haqqında AR Qanununa dəyişikliklər edilərək qanunvericiliklə müvafiq güzəştlərin verilməsi təmin edilmişdir. “ AR VM-ə dəyişikliklər edilməsi haqqında” 2016-cı il 19 yanvar tarixli 107-VQD nömrəli Qanuna əsasən sahibkarlara vergilər üzrə bir çox güzəştlər verilmişdir.

VM-ə edilmiş dəyişikliklərlə ilk növbədə Məcəlləyə 13.2.58-ci maddə kimi investisiya təşviqi sənədi anlayışı salınmışdır.

Bundan əlavə bu sənədi almış şəxslər ilə bağlı vergitutma məsələlərinin tənzimlənməsi ilə bağlı VM-ə 67-2-ci maddə də əlavə olunmuşdur. Bu maddə investisiya təşviqi sənədi alan şəxslərin sənədi aldıqdan sonra güzəşt müddəti başa çatmamış fəaliyyət göstərdiyi təsərrüfat subyektlərini digər şəxsə təqdim etdikdə yeni yaranan münasibətləri, həmçinin vergi ödəyicisinin investisiya təşviqi sənədi almaqla həyata keçirdiyi fəaliyyətlə yanaşı digər fəaliyyətlə də

məşğul olması, investisiya təşviqi sənədinin ləğv olunduğu hallarda vergitutma məsələlərini tənzimləyir. Vergi Məcəlləsinin növbəti maddələrində isə müvafiq olaraq vergi növləri üzrə güzəştlər qeyd olunmuşdur. VM-in 102.1.23-cü və 106.1.17-ci maddələrinə müvafiq olaraq gəlir və mənfəət vergisi üzrə yuxarıda qeyd olunan sənaye parkının rezidentlərindən fərqli olaraq tam həcmdə deyil, investisiya sənədi almış şəxslərə bu sənədi aldıqları tarixdən etibarən 7 il müddətinə əldə etdikləri gəlir və mənfəətin 50 faizi həcmində güzəşt verilmişdir. Həmçinin sənaye parklarının rezidentlərində olduğu kimi istehsal prosesində istifadə olunacaq texnikanın, avadanlıq və qurğuların idxalı bu sənəd alındıqdan 7 il müddətinə əlavə dəyər vergisindən və gömrük rusumlarından azad olunmuşdur. Həmçinin VM-in 199.11-ci maddəsinə əsasən investisiya təşviqi sənədi çərçivəsində əldə olunmuş əmlaklar, 207.5-ci maddəyə əsasən isə mülkiyyətində və istifadəsindəki torpaq sahələri bu sənədin əldə olunmasından etibarən 7 il müddətinə vergidən azad olunmuşlar (AR Vergi Məcəlləsi,2019).

Qeyd olunan güzəşt və azadolmalara baxdıqda görürük ki, sənaye parkının rezidentləri üçün güzəştlər daha böyük həcmli və cəlbedicidir. Burada əsas fərq gəlir və mənfəət vergisi növləri üzrə gözəçarpır ki, burada da 50 faizlik bir fərq vardır. Bu isə sənaye parkının rezidentləri üçün maliyyə resurslarına daha çox qənaət etməklə yeni layihələri icra etməsinə böyük stimul yaradır.

Yuxarıda adı çəkilən güzəşt və azadolmaları vahid formaya salaraq daha oxunaqlı şəkildə aşağıdakı cədvəldəki kimi verə bilərik:

Cədvəl 1: Azad olunmuş ərazilərdə yeni yaradılacaq iqtisadi subyektlər üzrə nəzərdə tutulan güzəştlər

Vergitutma subyekti	Güzəşt və azadolunma verilən vergi növləri				
	Mənfəət və gəlir vergisi	Torpaq və əmlak vergisi	Avadanlıq idxalı üzrə ƏDV	Digər idxal ilə bağlı ƏDV	Gömrük rüsumları
Sənaye parkının operatoru	Müddətsiz azadolma	Müddətsiz azadolma	Müddətsiz azadolma	-	Müddətsiz azadolma
Sənaye parkının rezidenti	10 il tam azadolma	10 il tam azadolma	10 il tam azadolma	2026-cı il 1 maya qədər tam azadolma	7 il tam azadolma
İnvestisiya təşviqi sənədi alan şəxslər	7 il 50 faiz güzəşt	7 il tam azadolma	7 il tam azadolma	-	7 il tam azadolma

Mənbə: Cədvəl Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsi və "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 13 iyun 2013-cü il tarixli № 687-IVQ Qanunu istifadə olunmaqla müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Sahibkarlarla yanaşı bu regiona köçəcək əhalinin keçmiş məcburi köçkünlər olmasını nəzərə alsaq, həmçinin torpaqların azad olunması yolunda canından keçən şəhidlərimizi və qazilərimizi də nəzərə alsaq, onların da VM-ə 2022-ci ildən etibarən edilmiş dəyişiklərlə müxtəlif vergi güzəştləri ilə əhatə olunması dövlətin bu sahədə siyasətinin tək iqtisadi deyil, həmçinin sosial maraqlara da cavab verdiyini demək olar. Məcburi köçkünlərin aylıq gəlirlərindən 100 manat miqdarında gəlir vergisindən azad olunması və ya həlak olmuş döyüşçülərin ailə üzvlərinə aylıq gəlirlərindən 400 manat məbləğ azadolmanın verilməsi uzun müddətdir ki tətbiq olunsa da, şəhid ailələri və Vətən müharibəsi qazilərinə güzəştlərin verilməsi bu ildən tətbiq olunmağa başlamışdır. Bu qəbul edilmiş dəyişikliklərdə məqsəd qeyd olunan sosial təbəqənin maliyyə-vergi yükünün azaldılması ilə onların daha çox dövlət dəstəyi ilə əhatə olunmasıdır. İlk belə dəyişiklik kimi, ikinci Qarabağ müharibəsi iştirakçılarının banklara olan borclarının silinməsindən əldə olunan gəlirlərin vergidən azad olunmasını göstərmək olar. Digər bir dəyişiklik ilə şəhidlərimizin və qazilərimizin əldə etdikləri maliyyə yardımlarının onun təyinatından asılı

olmayaraq gəlir vergisindən azad olunması ilə bağlıdır. Gəlir vergisi üzrə verilmiş yeni bir güzəşt isə ölkə ərazisində müalicənin, həmçinin cərrahi əməliyat xərclərinin qarşılanması üçün maddi dəstəyin 10 min manatının, həmçinin digər ölkələrdə aparılan müalicə xidmətləri üzrə isə 50 min manata qədər olan məbləğ gəlir vergisindən azad olunmuşdur. Məlumat üçün qeyd edək ki, bu məbləğlər bundan öncəki redaksiyada müvafiq olaraq min və 2 min manat idi ki, bu da bugünkü səhiyyə sahəsindəki mövcud qiymətləri nəzərə aldıqda kifayət qədər kiçik məbləğdir.

Beləliklə, bütün bu yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, işğaldan azad olunan ərazilərimizin iqtisadi inkişafı və "Böyük Qayıdış" planının uğurla icra olunması üçün kifayət qədər güclü iqtisadi əsaslar və siyasi iradə vardır və atılacaq məqsədyönlü və ardıcıl tədbirlərin nəticəsində qısa müddətdə Qarabağ bu bölgənin iqtisadi drayverinə çevriləcəkdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Ölkəmizdə yaradılan bu iqtisadi imkanların, bütün bu qeyd olunan iqtisadi güzəşt və azadolmaların, düzgün həyata keçirilən iqtisadi və vergi siyasətinin məntiqi nəticəsidir ki, artıq 12 ölkənin nümayəndələri olmaqla 53 şirkət işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə bərpa və yenidənqurma işlərində investor və podratçı şəklində iştirak etmək üçün aiddiyəti üzrə ölkəmizin müvafiq strukturlarına müraciətlər etmişlər. Bu şirkətlər əsasən Türkiyə, Rusiya, Pakistan, İtaliya, Macarıstan və Qazaxıstan kimi tərəfdaş ölkələri təmsil edirlər. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən yerli sahibkarlardan isə bu işlərdə iştirak etmək üçün, həmçinin regiona investisiya qoymaqla yeni sahibkarlıq fəaliyyətinə başlamaq üçün 409 müraciət olunmuşdur. Bu müraciətlərin 25%-i, yəni 104-ü ticarət və xidmət sahəsində, 23%-i, başqa sözlə 93-ü isə sənaye məhsullarının istehsalı sahəsində fəaliyyət göstərmək niyyətindədirlər (Vaqif Bayramov,14 mart 2021-ci il,"Qələbəmizin memarı",Xalq qəzeti,səh1).

Həmçinin xarici investorlar üçün digər bir cəlbedici məqam ondan ibarətdir ki, dünyada və ölkəmizdə pandemiya şəraiti ilə bağlı iqtisadi artımın zəifləməsi, səhiyyə xərclərinin artımı və dünyada baş verən geosiyasi vəziyyətin fonunda, "S&P Global Ratings" beynəlxalq agentliyi ölkəmizin reytinqini "BB+" göstəricisində saxlamış, reytinq gözləntilərini "mənfi"dən "sabit"ə yüksəltmişdir. Bu müsbət dinamikanın əsas səbəbi isə uzun illər ölkəmizdə mövcud olan müharibə şəraitinin və müharibə risklərinin Qarabağ probleminin

həll edilməsi yolu ilə minimuma enməsidir. Bütün bu göstəricilər də, ölkəmizdə həyata keçirilən təşviqedici iqtisadi siyasətlə yanaşı xarici investorlarda maraq oyatmaqla, həm ölkə iqtisadiyyatına, əsasən də işğaldan azad olunan ərazilərimizin iqtisadi reinteqrasiyası prosesinə müsbət zəmin yaradır.

Onu da qeyd edək ki, bütün bu sadalanan tədbirlərin nəticəsi ilə yanaşı dövlət büdcəsindən 2021-ci və 2022-ci illər üzrə 2,0 milyard manatdan artıq vəsaitin azad olunmuş ərazilərimizin bərpası işinə yönəldilməsinin özü də iqtisadiyyatın canlanmasına və qeyri-neft sektorunun ÜDM-də payının artımına səbəb olan amil kimi çıxış edir. Məlumat üçün qeyd edək ki, 2021-ci il üzrə dövlət büdcəsində ərazilərin bərpası işinin həyata keçirilməsi məqsədilə 2,2 milyard manat vəsait ayrılmışdır ki, bu da ÜDM-in 2,9%-i həcmindədir. Qarabağda həyata keçiriləcək tədbirlər nəticəsində ÜDM-in də növbəti illər üzrə artımı gözlənilməkdədir. Belə ki, 2020-ci il üzrə dünyada baş verən Covid-19 pandemiyası ilə əlaqədar olaraq ölkəmizdə də ÜDM-in həcmində geriləmə olsa da, 2021-ci il üzrə bu rəqəm 2019-cu il ilə müqayisədə 11 milyard manat, 2020-ci ilə müqayisədə isə təxminən 20,4 milyard manat daha çoxdur (https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=5100). İqtisadçılarının təhlillərinə əsaslansaq, deyə bilərik ki, növbəti illərdə də azad olunmuş regionda həyata keçirilən bərpa və quruculuq işlərinin nəticəsində ÜDM-də 4,0%-lik bir artım proqnozlaşdırılır (www.ereform.gov.az).

Aydındır ki, bölgədə zəruri infrastruktur layihələri icra olunan kimi iqtisadiyyatın bütün sahələri üzrə, o cümlədən kənd təsərrüfatı, inşaat materialları istehsalı, turizm-rekreasiya, faydalı qazıntıların istismarı kimi rentabelli sahələr üzrə işlərin görülməsinə başlanılacaq. Təbii ki belə gəlirli sahələrin işə düşməsi nəticəsində son illərdə pandemiya səbəbilə müəyyən qədər azalmış iqtisadi aktivlik yenidən yüksələcək, ixrac olunacaq qeyri-neft məhsullarının həcmi artacaq və ölkəyə valyuta daxil olmasında da artım olacaqdır.Bununla bağlı ilkin nəticələri yaxın gələcəkdə artıq istər ÜDM-də, istərsə də dövlət büdcəsinin gəlirlərində hiss etməliyik. Həmçinin növbəti gözlənilən bir nəticə bu ərazilərdə yaranacaq sənaye parklarında və digər ərazilərdə sənaye istehsalı müəssisələrinin fəaliyyətinin nəticəsində ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun inkişafına nail olunmaqla, ölkənin müəyyən sənaye malları üzrə idxaldan asılılığı da əhəmiyyətli dərəcədə azalacaqdır.

Beləliklə, dissertasiya işində bütün qeyd olunanları nəzərə alaraq, işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə iqtisadi inkişafın və iqtisadi reinteqrasiya

prosesinin sürətli şəkildə həyata keçirilməsi, regionun iqtisadi aktivliyinin qısa zamanda təmin edilməsi məqsədi ilə, bölgədə fəaliyyətə başlayacaq investorlar və sahibkarlarda maraq doğuracaq iqtisadi stimullaşdırıcı tədbirlər kimi aşağıda qeyd olunanları təklif edirik:

1. İşğaldan azad edilmiş ərazilərə investisiya qoymaqla yeni yaradılacaq kapital tutumlu istehsal müəssisələrinə cəlb olunan investisiya qədər mənfəət vergisi üzrə güzəştərin verilməsi.

2. Regionda yeni fəaliyyətə başlayacaq turizm fəaliyyəti məşğul olacaq sahibkarlıq subyektlərinə münasibətdə differensial əlavə dəyər vergisinin tətbiqi.

3. Sənaye parklarından kənarda yeni fəaliyyətə başlayacaq sahibkarlıq subyektlərinə istehsal, sənaye, turizm, pərakəndə ticarət və ictimai iaşə sektoru üzrə mənfəət, əmlak və torpaq vergilərindən 7 il müddətinə tam azadolma.

4. Sadələşdirilmiş vergi növünün ödəyicisi olaraq fəaliyyət göstərəcək mikro sahibkarlıq subyektləri üzrə sadələşdirilmiş verginin dərəcəsinin 7 il müddətində 1% dərəcə ilə tətbiq olunması.

5. "Sadələşdirilmiş vergi üzrə sabit məbləğin ödənilməsi haqqında qəbz" almaqla fəaliyyət göstərməli şəxslərin ödədikləri məbləğlər üzrə 50 faiz güzəştlərin verilməsi.

6. Dövlət mülkiyyətində olan torpaq sahələrinin və meşə təsərrüfatı idarələrinin balansında olan dövlət torpaqlarının icarəsi üzrə 7 il müddətinə 50%-lik güzəştlərin verilməsi.

7. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə yeni yaradılacaq və həmin ərazilərdə fəaliyyət göstərəcək hüquqi şəxslərin, o cümlədən xarici investisiyalı hüquqi şəxslərin səhmdarlarının (payçılarının) dividend gəlirlərinin vergidən tam azad edilməsi.

8. İşğaldan azad edilmiş ərazilər daxilində həyata keçirilən sərnişin daşıma xidmətlərinin sadələşdirilmiş vergidən tam həcmdə azadolması. İşğaldan azad edilmiş ərazilərə və həmin ərazilərdən ölkənin digər regionları arasında həyata keçirilən sərnişin daşıma xidmətlərinə 50 faiz güzəştlərin verilməsi.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının «Vergi Məcəlləsi». Bakı, 2001.
2. Həsənov. Ə. N. (2017) “Vergi inzibatçılığı ” dərslik, Bakı
3. Kəlbiyev. Y.A. (2012). Vergi siyasətinin konseptual əsasları və praktiki aspektləri. Bakı
4. Məmmədov F.Ə, Musayev A.F., Sadıqov M.M.,Rzayev Z.H.,Kəlbiyev Y.A. (2010) “Vergilər və vergitutma”.Dərslik.Bakı,512 səh.
5. Məmmədov Ə.C., Seyfullayev İ.Z., (2013) “Vergi və investisiya mühiti”, Bakı, 376 səh.
6. Musayev A.F., Kəlbiyev Y.A., Hüseynov A.Y. (2012) “Azərbaycan Respublikasının vergi xidməti:islahatlar və nəticələr”. Dərs vəsaiti. Bakı
7. Rzayev Z.H., “Vergi menecmenti”. Bakı, 324 səh.
8. Vaqif Bayramov, 14 mart 2021-ci il, “Qələbəmizin memarı”, Xalq qəzeti, səh 1.
9. www.president.az (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi saytı)
10. www.e-qanun.az (Normativ hüquqi aktların vahid internet elektron bazası)
11. www.taxes.gov.az (Dövlət Vergi Xidmətinin rəsmi saytı)
12. www.economy.gov.az (İqtisadiyyat Nazirliyinin rəsmi saytı)
13. www.maliyye.gov.az (Maliyyə Nazirliyinin rəsmi saytı)
14. www.eco.gov.az (Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rəsmi saytı)
15. www.stat.gov.az (Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı)
16. www.minenergy.gov.az (Energetika Nazirliyinin rəsmi saytı)
17. www.ereform.gov.az (İqtisadi islahatların təhlili və kommunikasiya mərkəzinin rəsmi saytı)

ŞƏRQİ ZƏNGƏZUR İQTİSADİ RAYONUNUN İNVESTİSİYA POTENSİALININ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Vəliyev Orxan
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

Xülasə

İşğaldan azad edilmiş Şərqi Zəngəzurun istər kənd təsərrüfatı, istər turzim sahəsi, istərsə də sənaye sahəsi üzrə resurslara malik olması bu ərazinin investisiya potensialının qiymətləndirilməsi üzrə olan tədqiqatın aktual məsələ olduğunu deməyə əsas verir. Tədqiqatın əsas məqsədlərini yenidən qurma işlərinin gedişatında həyata keçirilməsi əhəmiyyətli hesab olunan məsələlər üzrə investisiya potensialının təhlil edilib qiymətləndirilməsi və yönəldiləcək investisiyaların gələcəkdə doğura biləcəyi mümkün nəticələr haqqında proqnoz vermək olaraq sadalamaq olar. İnvestisiya mühitini qiymətləndirərkən PEST analiz üsulundan istifadə etməklə müxtəlif faktorlar üzrə qiymətləndirilməsi tədqiqat işininin üçüncü fəslində öz əksini tapmışdır. Həmiçinin güclü və zəif tərəfləri, imkanları və təhlükələrin qiymətləndirilməsinə əsaslanan SWOT analiz metodundan və onun törəmə metodu hesab olunan TOWS matrisdən istifadə olunmuşdur. Tədqiqatın informasiya bazasını əsasən, beynəlxalq elmi jurnallarda çap olunmuş məqalələr, statistika komitəsi, müvafiq rayonların mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının rəsmi veb səhifələrində yerləşdirdiyi məlumatlar, dövlət vəzifəli şəxslərin verdiyi məlumatlar və digər rəsmi qurumlardan əldə edilmiş məlumatlardan ibarətdir. Həmin ərazilərin minalarla çirklənməsi ölçmə və qiymətləndirmə işlərini məhdudlaşdırır. Bu səbəbdən post-müharibə dövründə belə işlərin sayı azdır. İnvestisiya potensialının qiymətləndirmə prosesində istinad ediləcək məlumatların az olmasını tədqiqat işinin məhdudiyyətidir. Tədqiqat işinin sonuncu fəslində təhlilin nəticəsi olaraq bir sıra təklif və proqnozlar verilmişdir ki, həmin ərazilərdə investisiya fəaliyyəti məşğul olmaq istəyən subyektlər tərəfindən qərarvermə prosesində nəzərə alına bilər. PEST analizin nəticəsində alınmış faktorlar isə sərmayedarlara hansı investisiya mühiti ilə qarşılaşacaqları haqqında fikir formalaşdırmaqda kömək olacaq.

***Açar sözlər**: Şərqi Zəngəzur, investisiya potensialı, “Araz Vadisi İqtisadi Zonası”, SWOT analiz*

Giriş

Azərbaycanda 2030-cu ilə qədər həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan sosial-iqtisadi inkişaf üzrə müəyyən edilmiş milli prioritetlərdən biri də işğaldan azad olunmuş bölgələrimizə, eləcə də Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonuna böyük qayıdışa nail olunmasıdır. Bu məqsəd həyata keçirilərkən əsasən iki istiqamət üzrə işlərin görülməsi planlaşdırılır. Birincisi dayanıqlı məskunlaşmanın təmin olunmasıdır ki, bu da öz növbəsində tikinti sənayesi üzrə investisiya potensialının qiymətləndirilməsini zəruri edir. İkinci istiqamət olaraq isə həmin ərazilərin iqtisadi fəaliyyətə yenidən inteqrasiya edilməsinə və digər rayonlara uyğun inkişaf səviyyəsinə malik olmasına nail olmaqdır. Bu məqsəd üçün isə ilk növbədə kənd təsərrüfatı, sənaye, turizm kimi iqtisadi fəaliyyətlərin qurulması üçün investisiya potensialının qiymətləndirilməsi həyata keçirilməlidir.

Ərazilərin investisiya potensialının qiymətləndirilməsi məsələsi post-müharibə dövründə bərpa işlərinin aparılması və ölkənin qalan hissəsi qarşılıqlı şəkildə inkişafına nail olunması üçün vacib əhəmiyyət kəsb edən işlərdəndir. Bu məsələdə yerli investisiyalarla yanaşı xarici investisiyaların da cəlb olunması məsələsi işlərin tempini artıran faktor olmaqla yanaşı ölkənin iqtisadi inkişafını şərtləndirir.

Şərqi Zəngəzur haqqında əvvəllər yerinə yetirilmiş olan tədqiqatları təhlil etməklə məlumatları toplamaq, və başqa tədqiqatçıların təcrübəsindən yararlanaraq tədqiqat işində tətbiq etməkdən ibarət olmuşdur. Empirik metodda isə işğaldan əvvəlki dövrün məlumatları ilə indiki dövrün məlumatlarının müqayisəsi işləri aparılmış və həmin ərazilər üçün müəyyən olunmuş konsepsiya təhlil olunmuşdur. Həmiçinin güclü və zəif tərəflərin, imkanlar və təhlükələrin qiymətləndirilməsinə əsaslanan SWOT analiz metodundan və onun törəmə metodu hesab olunan TOWS matrisdən istifadə olunmuşdur.

İnvestisiya potensialinin qiymətləndirilməsinin nəzəri-metodoloji əsaslari. İnvetisiya potensialı qiymətləndirilərkən istifadə oluna biləcək metodlardan biri SWOT analiz metodudur. Fikrimizcə, Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonun investisiya potensialının qiymətləndirilməsi zamanı beynəlxalq

səviyyədə də tanınmış olan SWOT analiz metodu ilə yanaşı TOWS matrisi metodundan da istifadə etmək məqsədəuyğundur.

SWOT analiz mahiyyət etibarı ilə daxili faktorlar olan güclü tərəflər (strengths), zəif tərəflərin (weaknesses) və xarici fatkorlara aid edilən imkanlar (oppotunities), təhlükələrin (threats) tədqiq edilməsindən ibarətdir. SWOT analiz bir çox hallarda ümumi olaraq məsələlərin nə olduğunu müəyyənləşdirmək və ümumi terminlərlə izah etmək səviyyəsində qalır. Lakin buna baxmayaraq adı çəkilən analiz metodu qiymətləndirmə və strategiya qurulması proseslərində yaxşı baza təmin edə bilir (Kangas J. və başqaları, 2003, Ganjali S. və başqaları, 2014).

TOWS matrisi metodunun isə SO, ST, WO, WT adlanan 4 hissəsi vardır, hansılar ki, müvafiq olaraq TOWS matrisindən (cədvəl 1.) alınmış koponentlərdir.

Cədvəl 1: TOWS matrisi

TOWS matrisi	Xarici İmkanlar (O) 1.	Xarici Təhlükələr (T) 1.
Daxili Güclü tərəflər (S) 1. 2. 3.	SO İmkanları artırmaq üçün güclü tərəflərdən istifadə edən strategiyalar	ST Təhlükələri minimuma endirmək üçün güclü tərəflərdən istifadə edən strategiyalar
Daxili Zəif tərəflər (W) 1. 2. 3.	WO İmkanlardan istifadə edərək zəif tərəfləri minimuma endirən strategiyalar	WT Zəif tərəfləri minimuma endirən və təhdidlərdən qaçan strategiyalar

Mənbə: Weihrich 1982, Aslan I. və başqaları 2012, “Creating strategies from tows matrix for strategic sustainable development of Kipaş Group”

Cədvəldən göründüyü kimi daxili güclü tərəflərlə xarici imkanları uyğunlaşdırıb nəticəsi SO xanasında, daxili zəif tərəflərlə xarici imkanların nəticəsi WO xanasında, daxili güclü tərəflərlə xarici təhlükələri uyğunlaşdırıb nəticəsi ST xanasında, daxili zəif tərəflərlə xarici təhlükələri uyğunlaşdırıb nəticəsi WT xanasında qeyd edilir.

Hazırda region iqtisadiyyatının investisiya cəlbediciliyini qiymətləndirmək üçün başqa bir neçə metodlar və göstəricilər də mövcuddur. Bununla yanaşı, regionun investisiya cəlbediciliyinin qiymətləndirilməsində əsas məqamlardan biri də mühüm prinsiplərə əsaslanan göstəricilər çərçivəsinin formalaşdırılmasıdır. Olshanskayanın fikri ilə razılaşaraq qeyd etmək lazımdır ki, regionun investisiya cəlbediciliyinin qiymətləndirilməsi üçün indikator çərçivəsinin formalaşdırılması üçün əsas bir neçə prinsip nəzərə alınmaqla yaradılmalıdır (Vershinina A.A. və başqaları, 2015).

Regionun investisiya cəlbediciliyinin qiymətləndirilməsi investisiya axınının öyrənilməsi, proqnozlaşdırılması və tənzimlənməsi üçün zəruri vasitədir. Müasir tədqiqatlarda investisiya fəaliyyəti regiona investisiya axınının müşahidə olunan və kəmiyyətcə ölçülən parametri kimi, investisiya cəlbediciliyi isə investisiya axınının intensivliyinə təsir edən əlamətlər, amillər və şərtlərin məcmusu kimi nəzərdən keçirilir. Nəticə etibarı ilə investisiya fəaliyyətini investisiya cəlbedicilik səviyyəsindən birbaşa asılı olan göstərici hesab etmək olar. Lakin investisiya fəaliyyətinin ölçülmə üsulları kifayət qədər aydındırsa (bu, məsələn, regionda əsas kapitala investisiyalar və ya regiona birbaşa xarici investisiyaların həcmi ola bilər), onda regionun investisiya cəlbediciliyinin qiymətləndirilməsi kifayət qədər zəhmət tələb edən bir çoxmərhələli prosesdir (Jumaev N.X. və başqaları, 2019).

İnvestisiyalar regionların iqtisadi inkişafının və milli gəlirinin artmasının təminatıdır (Golaydo I. M. və başqaları, 2015).

Hazırda dünya iqtisadiyyatının artan qloballaşması və beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi, malların və xidmətlərin sərbəst hərəkəti ilə bağlı amillər resurs səfərbərliyi uğrunda rəqabət aparan ərazilərin investisiya cəlbediciliyinə tələblərin artmasına səbəb olmuşdur. İnvestisiya siyasətinin səmərəliliyindən istehsal göstəriciləri, əsas vəsaitlərin mövcudluğu və tutumu, habelə onların modernləşdirilməsi vəziyyəti, iqtisadiyyatda struktur dəyişikliyi, sosial və ekoloji problemlərin həlli asılıdır (Polyakova A. G. və başqaları, 2019).

Birbaşa xarici investisiyaların (BXİ) iqtisadi artıma təsiri iqtisadi ədəbiyyatda geniş müzakirə olunur. Bu tədqiqat sahəsinə artan maraq da son illərdə siyasətçilər arasında daha çox BXİ-nin cəlb edilməsinə diqqətin dəyişməsi ilə üst-üstə düşür. 1980-ci illərin əvvəllərindən etibarən bir çox ölkələr (o cümlədən, inkişaf etməkdə olan ölkələr) xarici kapital axınına qoyulan bir çox

məhdudiyyətləri aradan qaldırdılar. Nəticədə, birbaşa xarici investisiyaların qlobal axını 1982-ci ildəki 57 milyard dollardan 2000-ci ildə 1,271 milyard dollara qədər kəskin artdı. Daha çox BXİ cəlb etmək üçün səylərin artırılmasının səbəbi, BXİ-nin məhsuldarlığın artırılması, yeni texnologiyaların transferi, beynəlxalq istehsal şəbəkələri ilə əməkdaşlıq, yerli bazarda yeni proseslərin, idarəetmə təcrübələrinin və texniki nou-haunun tətbiqi, işçilərin təlimi də daxil olmaqla bir sıra müsbət təsirlərə malik olduğuna dair geniş yayılmış inamdan irəli gəlir. Bundan əlavə, birbaşa xarici investisiya kapitalın digər formaları (məsələn, qısamüddətli kapital) kimi dəyişkən deyil və buna görə də daha az dağıdıcıdır (Azman-Saini W.N.W və başqaları, 2010).

Makroiqtisadi nəzəriyyə bildirir ki, Azərbaycan kimi əksər inkişaf etməkdə olan ölkələrdə daxili investisiyaların artması iqtisadi artıma gətirib çıxaracaq. İqtisadi artım həm inkişaf etməkdə olan, həm də inkişaf etmiş ölkələrin əsas məqsədidir. Dünyanın bir çox ölkələrinə sərmayə qoyuluşu ilk növbədə iqtisadi amil olduğundan bu sahədə mövcud problemlərin həlli, milli müəssisələrin beynəlxalq istehsal prosesində iştirakının təmin edilməsi, ölkələr arasında investisiya və mal mübadiləsindən maksimum fayda əldə etmək vacibdir. Milli iqtisadiyyatın iqtisadi artım mənbələrinin artması iqtisad elminin əsas problemlərindən biridir. İnvestisiyaların iqtisadi artıma təsiri müzakirə mövzusudur. Bununla belə, bir çox empirik tədqiqatlar investisiya və iqtisadi artım arasındakı əlaqə sualına cavab vermir (Humbatova S. I. və başqaları, 2020).

İşgaldan azad olmuş Şərqi-Zəngəzurun investisiya potensialının qiymətləndirilməsi və prioritet istiqamətləri. İnvestisiya potensialının formalaşmasında və təkmilləşdirilməsində yerli əhalinin təsərrüfat vərdişləri əhəmiyyətli rol oynayacaq. Şərqi Zəngəzur ərazisi işğala məruz qalmamışdan əvvəlki dövr ərzində əhalinin əsas məşğuliyyət növlərini kənd təsərrüfatı, sənayenin bəzi növləri və turizm sahələri təşkil edirdi. İşğaldan azad olunmuş bölgələrin infrastrukturunun çox hissəsinin dağıdılmış olması hesaba alsaq, əhəmiyyətli dərəcədə investisiyanın tikinti sahəsinə yönəldilməsi prioritet istiqamət kimi qarşıya qoyulması zərurəti yaranır (www.economy.gov.az).

Əkinçilik. Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi tərəfindən aparılan tədqiqatlarda torpaqların tərkibi, yerləşdiyi iqlim və ərazinin quruluşu kimi məhsuldarlığa təsiri olan faktorlar nəzərə alındığı bölgüdə hansı məhsulunun əkini üçün neçə hektar sahə ayrılacağı proqnozlaşdırılmışdır. Şərqi Zəngəzura daxil olan inzibati rayonların əkinçiliyin müxtəlif növlərindən hansı üzrə ixtisaslaşma

potensialı olduğuna aşağıda verilmiş cədvələ əsasən müqayisəli qiymətləndirmək olar (www.atm.gov.az).

Qrafik 1: Əkin sahələrinin proqnozlaşdırılan strukturu, (ha)

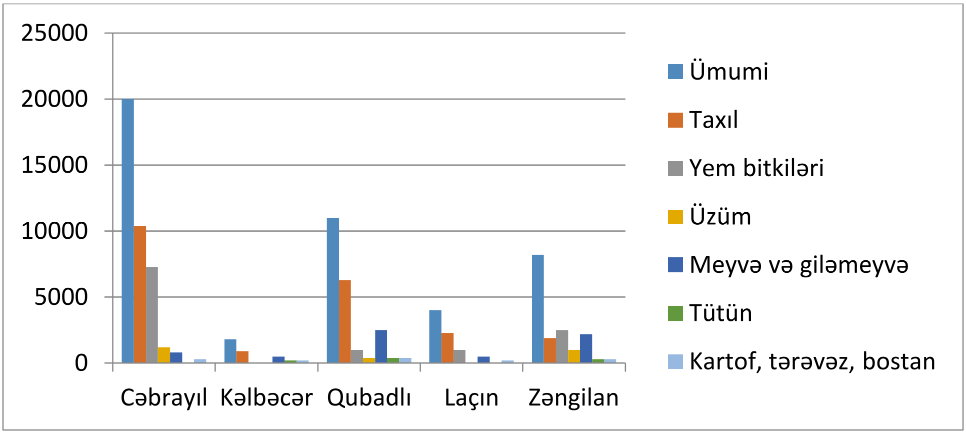

Mənbə: Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi (www.atm.gov.az) saytının materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub

Qrafikə baxdıqda, əkinə yararlı torpaq sahələrinin 20000 hektar potensialında olduğu Cəbrayıl rayonunun 10400 hektar sahəsində taxıl əkiləcəyi proqnozlaşdırıldığını müşahidə etmək olar. Geniş torpaq sahələrində taxıl əkilməsi proqnozlaşdırılan bir digər inzibati rayon Qubadlı rayonudur ki, onun ərazisinin 6300 hektarı bu məqsəd üçün ayrılacaq. Un istehsalında istifadə olunan məhsuldar buğda növlərinin tətbiq olunarsa əkin sahələrindən alınacaq məhsulun köməyi ilə buğda idxalına çəkilən xərcləri minimallaşdırmaq mümkündür (www.atm.gov.az).

Heyvandarlıq. Şərqi Zəngəzur kifayət qədər geniş yem bazası təmin edən otlaq və biçənəklərin mövcud olması yem xərclərinin əhəmiyyətli dərəcədə aşağı olmasına gətirib çıxarır ki, bu da öz növbəsində heyvandarlıq sahəsi ilə məşğul olacaq əhalinin yüksək gəlirlər əldə edəcəyini proqnozlaşdırmağa əsas verir. Şərqi Zəngəzur ərazisindən nə qədər məhsul həcminin gözlənildiyinə gəldikdə isə bu sahədə Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi (ATM) müvafiq faktorları nəzərə alan metodologiya ilə hesablayıb proqnoz verib. Həmin proqnozlara əsasən 1980-ci illərdə Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu ərazisi üzrə 10 min ton olan istehsal həcmi perspektiv dövrdə artaraq 16.5 min ton, Qarabağ iqtisadi rayonunun işğaldan azad olunmuş ərazisi üzrə isə cəmi

17.5 min ton olan həcm müvafiq olaraq artaraq perspektiv dövr üçün 28.8 min ton olacaq. Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin proqnozlarına inansaq, cəmi olaraq 45.3 ton olaraq proqnozlaşdırılan istehsal həcmi hesabına Azərbaycan tezliklə mal əti və qoyun əti idxal edən ölkədən həmin əmtəələri ixrac edən ölkəyə çevrilməsi imkanı var (www.atm.gov.az).

Qrafik 2: Şərqi Zəngəzurun inzibati rayonları üzrə 1980-ci illərdə əldə olunmuş və gələcəkdə proqnozlaşdırılan ət istehsalı, min ton

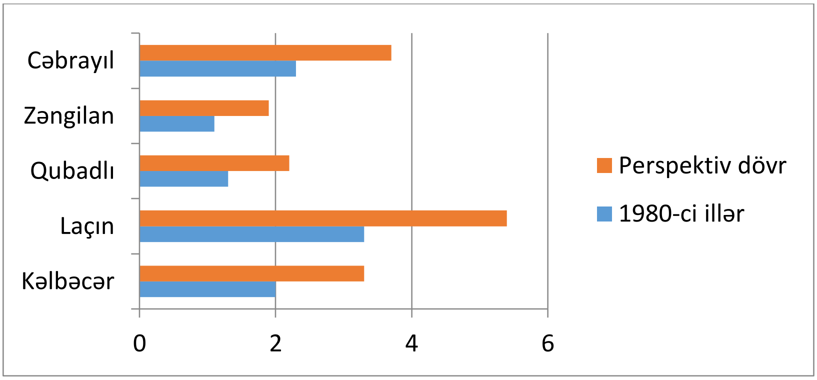

Mənbə: Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi (www.atm.gov.az) saytının materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub

Turizm. Şərqi Zəngəzur investisiya potensialını qiymətləndirərkən gəlirli sahə hesab edilən turizm sahəsinin investisiya potensialını qiymətləndirmək yerinə düşər. Kurort istirahət obyektlərinin tikilib istifadəyə verilməsinə, xüsusilə də tarixi əhəmiyyətə malik olan obyekt və tikililərin restavrasiyasına yatırılan investisiyalar turizmin inkişafına zəmin yaratmaqla yanaşı Şərqi Zəngəzurun maddi-mənəvi irsinin dünyaya tanıdılmasında da müstəsna rol oynaya bilər. Tarixi orta əsrlərə qədər söykənən və bu günə qədər qorunub saxlanmış olan qala, məscid, monastr, türbə, körpülər və sair turizm üçün investisiya potensialı olan obyektlər mövcuddur. Şərqi Zəngəzur ərazisində mədəni turizm sahəsi ilə yanaşı ekoturizm sahəsi üçün də investisiya potensialı da vardır. Kəlbəcər ərazisində İstisu və Qoturlu, Laçın ərazisində isə İlıqsu mineral bulaqları bolneoloji əhəmiyyətli sulardır. Həmin kurort mərkəzinin və zavodun işinin bərpası Kəlbəcər inzibati rayonunun və bilavasitə Şərqi Zəngəzur rayonunun iqtisadiyyat üçün əhəmiyyətli gəlir mənbəyinə çevrilməsinə xidmət edəcək.

Şəkil 1: Şərqi Zəngəzur: turizm potensialı

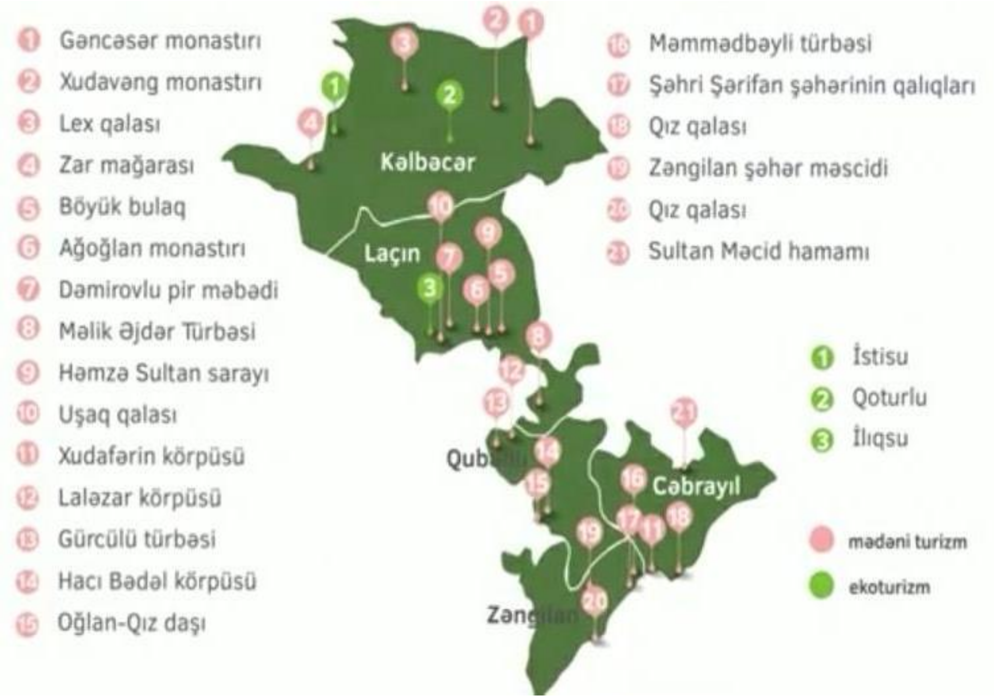

Mənbə: İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi, https://ereforms.gov.az

Metallurgiya. Şərqi Zəngəzurun ərazisində sənaye əhəmiyyətli metal yataqlarının mövcud olması mədənçıxarma sənayesinin inkişafı üçün xammal bazası təşkil edir. Kəlbəcərdə Levçay yatağında civə ehtiyyatları dövlət balansında qeydə alınıb. İqtisadi rayon ərazisində olan bir digər sənaye əhəmiyyətli metal isə qızıldır. Kəlbəcər və Laçın rayonlarında belə yataqların mövcud olması mədənçıxarma sənayesi üzrə investisiya potensialının olmasından xəbər verir. Əvvəlki dövrlərdə qeyri-neft sektorunda gəlirlilik həcminə görə ilk üçlüyə daxil olan qızıl ixracı Şərqi Zəngərurda olan analoji sahə üzrə potensiala olunacaq investisiyalar nəticəsində Azərbaycanın mədənçıxarma sənayesindən gəlirlərinin həcmini artıracaq (https://ereforms.gov.az).

Tikinti. Şərqi Zəngəzur ərazisinin tikinti sənayesinin investisiya potensialını əsasən iki fərqli prizmadan yanaşmaqla qiymətləndirmək olar. Birinci istiqamət olaraq gips, sement xammalı, mişar daşı, qum-çınqıl və sair kimi resursları nəzərə alınmaqla tikinti materiallarının istehsalı üçün zəruri xammal bazasını təhlil etməklə qiymət vermək. Bu baxış bucağı burada qurulacaq tikinti materiallarının istehsalı ilə məşğul olacaq müəssisələrinin davamlı işləyə bilməsi üçün xammalın əlçatanlığının qiymətlədirilməsinə əsaslanır. Tikinti məhsullarının istehsalı üçün xammal hesab edilən faydalı qazıntılar və dağ süxurları ilə zəngin olan Şərqi Zəngəzur ərazisinin ehtiyyatları rayonlar üzrə aşağıdakı xəritədə göstərilmişdir:

Şəkil 2: Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun inzibati rayonlar üzrə mineral resursları

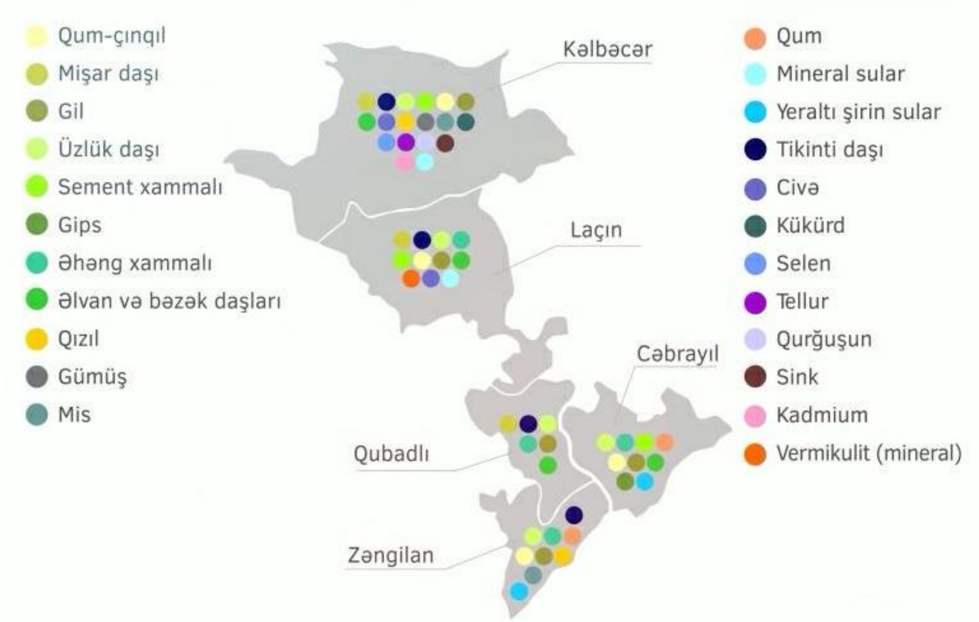

Mənbə: İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi, https://ereforms.gov.az

İkinci istiqamət olaraq isə tikiləcək binaların sayına mütənasib olaraq sərf olunacaq tikinti materialları tələbini nəzərə alınmasına əsaslanır. Bu baxış bucağının mahiyyəti isə ondan ibarətdir ki, tikinti materialları müəssisələri tərəfindən istehsal olunacaq xammala ehtiyac hansı səviyyədə olacaq.

İşğaldan əvvəlki dövr ərzində Şərqi Zəngəzurun əhalisinin mədəniyyət, təhsil, səhiyyə, mənzil və sair məqsədlər üçün istifadə etdiyi binaların sayı aşağıdakı cədvəldə inzibati ərazi vahidləri üzrə verilmişdir. Nəzərə alsaq ki, işğal müddətində Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonuna aid inzibati rayonların ərazisindəki haqqında danışılan tikililər həm uzun müddəd istifadəsiz qalmaq səbəbilə, həm də sökülərək tikinti materialı kimi talan edilməsi nəticəsində yararsız vəziyyətə düşmüşdür, onların bərpası və ya sökülüb yenidən tikilməsi kifayət qədər geniş miqyaslı tikinti materialı istehsal olunmasını tələb edir. Cədvəli təhlil etsək görərik ki, təkcə Kəlbəcər, Laçın, Zəngilan inziabti rayonlarının hər birində 10000-dən çox mənzil təsərrüfatı olub. Quruculuq işlərinə başlanılması müharibə zamanı məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüş əhalinin mənzil təminatının yaxşılaşdırılması ilə yanaşı tikinti sənayesinin yaradacağı iş imkanları hesabına məşğulluğun artmasına da səbəb olacaq.

Cədvəl 2: İnzibati rayonlar üzrə işğaldan əvvəlki dövrdəki binaların sayı

	Kəlbəcər	Laçın	Qubadlı	Zəngilan	Cəbrayıl
mədəniyyət	86	217	180	128	54
təhsil	222	101	74	123	153
səhiyyə	116	142	86	64	-
mənzil	13000	13745	6988	10453	-

Mənbə: İcra hakimiyyətlərinin rəsmi saytlarından əldə olunmuş materiallar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub

SWOT analiz zamanı əldə olunmuş məlumatlardan istifadə edərək aşağıda göstərilən Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun TOWS matrisi (cədvəl 3) əldə olunmuşdur:

Cədvəl 3: Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun TOWS matrisi

TOWS matrisi	Xarici İmkanlar (O) 1. Ərzaq təhlükəsizliyi 2. Geniş məhsul çeşidi 3. Məhsulların ixracı 4. Turizmin inkişafı 5. İqtisadi əlaqələrin artımı	Xarici Təhlükələr (T) 1. Nəqliyyat 2. Hərbi təhlükəsizlik 3. Əhalinin qayıtmama ehtimalı 4. Mina təhlükəsizliyi təminatı

Daxili Güclü tərəflər (S) 1. Sənaye Parkı 2. Metallurgiya və tikinti xammalı 3. Füsunkar təbiət, mineral bulaqlar 4. Hava limanları 5. Coğrafi mövqe 6. Əkinə yararlı torpaqlar 7. Otlaq və biçənəklər	1. Əkin sahələrini, otlaqları və biçənəkləri səmərəli istifadə edərək ərzaq təminatı səviyyəsini artırmaq 2. Sənaye parkında müasir texnologiyalı məhsullar istehsal etmək 3. Hava limanları vasitəsilə dünya bazarına məhsul satışı etmək 4. Turizm potensialından istifadə etməklə turistlər cəlb etmək 5.Zəngəzur dəhlizinin açılması ilə iqtisadi artıma nail olmaq	1. Alternativ yolların çəkilməsi 2. Sülh müqaviləsinin imzalanmasına nail olunması 3. Dədə-baba torpaqlarına qayıdacaq olan əhali üçün iş imkanları yaradılması və müvafiq olaraq vergi, gömrük, bank kreditləri üzrə güzəştlərin edilməsi 4. ANAMA-ya avadanlıqları alınması üçün vəsait ayrılması
Daxili Zəif tərəflər (W) 1.Demarkasiya və delimitasiya olmaması 2. Minalar və PHS çirklənməsi 3. Dağıdılmış infrastruktur 4. Dağlıq relyef	1. İKT və BMT kimi beynəlxalq təşkilatların vasitəçiliyi ilə mina xəritələrinin əldə olunması 2. Yerli və xarici tikinti şirkətlərini infrastrukturun bərpası işlərinə cəlb etmək	1. Bərpa işlərində iştirak edəcək tikinti şirkətlərinə müəyyən güzəştlər olunması 2. Əhalini mina və PHS-lərlə çirklənmiş ərazilər haqqında maarifləndirmək

Mənbə: Müəllif tərəfindən aparılmış SWOT analiz nəticəsində alınmış materiallar əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə tez bir zamanda bərpa işlərinin aparılması ilə yanaşı xüsusi yanaşma tələb edən “yaşıl enerji” konsepsiyasına əsaslanan işlərin görülməsi də qarşıya prioritet məsələ kimi qoyulmuşdur. Bərpa oluna bilən enerjiyə əsaslanan və ekoloji cəhətdən daha təmiz olan texnologiyaların tətbiqi nəzərdə tutulan Şərqi Zəngəzur ərazisində yaradılacaq “Araz Vadisi İqtisadi Zonası”-nın yaradılması məqsədilə 2021-ci il büdcəsində işğaldan azad olunmuş bölgələr üçün nəzərdə tutulmuş maliyyə vəsaitindən ilkin olaraq 500000 (beş yüz min) manat ayrılıb və İqtisadiyyat Nazirliyinin sərəncamına verilib (www.e-qanun.gov.az).

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Tədqiqat nəticəsində əldə olunmuşdur ki, işğaldan azad olunmuş Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun əkinçilik, heyvandarlıq, turizm, metallurgiya və tikinti sahələri üzrə kifayət qədər yüksək investisiya potensialı mövcuddur. İşğalda azad olunmuş bölgələrdə geniş miqyas taxıl əkininin planlaşdırılması

taxıl idxalında azadmalar ola biləcəyini proqnoz etməyə imkan verir. Həmçinin bol miqdarda yem bazası təmin edən təbii otlaq və biçənəklər heyvandarlıq xərclərini aşağı salmaqla ət istehsalının artmasına gətirib çıxarcağını da demək mümkündür.

İqtisadi rayonun ərazisində vardır ki, bunlar turizmin inkişafı üçün əhəmiyyətli hesab olunurlar. Lakin post müharibə dövrünün acı nəticəsi olaraq həmin ərazilərdə turizm üçün lazımi infrasrtuktur bir o qədər də ürəkaçan vəziyyətdə deyil. Otel, restoran, turzim mərkəzləri və s. infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi turizm sektorunun inkişafı üçün atılmalı olan ilkin addımlardan olmalıdır. Turist cəlbi üçün yerinə yetirilməli olan bir digər məsələ müsbət reputasiya yaradılmasıdır. Bunun üçün KİV-lərdə həmin ərazilərin dağıntılara məruz qalmış hissələrini yox, azad olunduqdan sonra yeni tikilmiş və bərpa olunmuş görməli yerlərini və s. təbliğ etmək lazımdır.

Görülməli işlərin miqyasını nəzərə alsaq yerli şirkətlərlə yanaşı xarici tikinti şirkətləri də cəlb olunmalıdır. Bunun üçün xarici şirkətlərə vergi, gömrük, bank kreditləri üzrə güzəştli təkliflərin olunması investisiya potensialını artırar. Bu da öz növbəsində investisiyaların artmasına gətirib çıxarar.

“Araz Vadisi İqtisadi Zonası”-nın yaradılması güzəştli vergi, gömrük, bank kreditləri təklif etməklə xarici investorlar cəlb etməyə imkanı verəcək. Maliyyə axınları üzrə sərbəstlik və mənfəətin çıxarılması üzrə təhlükəsizlik təmin edildiyi təqdirdə investorları inamı artacaq investisiya potensialının güclənməsi ilə nəticələnəcək.

SWOT analizindən əldə olunmuş nəticələrə əsaslanan aşağıdakı təklifləri yerinə yetirərək Şərqi Zəngəzurun investisiya cəlbediciliyini artırmaq lazımdır:

- Müasir texnologiyalara əsaslanan və rəqabətə davamlı sənaye məhsullarının istehsal olunması
- Hava limanlarından tam səmərəli istifadə
- Nəqliyyat rabitələrinin işlək hala gətirilməsi
- Öz yurdalarına qayıdacaq vətəndaşlar üçün təşviqat işlərinin aparılması
- Xarici ölkələrdəki səfirliklər vasitəsi ilə investisiya mühiti barədə xarici investorları (xarici dövlət və özəl şirkətləri) məlumatlandırmaq

- Ərazini minalardan təmizləmək istiqamətində işlərin aparılması
- Ermənistanla sərhədin demarkasiya və delimitasiyası işinin başa çatdırılması
- Bir-birinin ərazi bütövlüyünə hörmətlə yanaşma maddəsini də ehtiva edən sülh müqaviləsinin imzalanması

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Aslan I., Çınar O. & Kumpikaitė V. (2012): "Creating strategiesfrom tows matrix for strategic sustainable development of Kipaş Group", Journal of BusinessEconomics and Management, 13:1, 95-110 doi: https://doi.org/10.3846/16111699.2011.620134, Weihrich, H. (1982). The TOWS Matrix: a tool for situational analysis, Long Range Planning 15(2): 45–66. doi: https://doi.org/10.1016/0024-6301(82)90120-0;
2. Azman-Saini W.N.W, Baharumshah Ahmad Zubaidi, Law Siong Hook, (2010), "Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Economic Growth: International Evidence", Article in Economic Modelling 27(5): 1079-1089 DOI:10.1016/j.econmod.2010.04.001;
3. Golaydo I.M., Soboleva Y. P., (2015), "Assessment and Management of Factors of the Regional Investment Potential", Asian Social Science 11(7), 240-251, http://dx.doi.org/10.5539/ass.v11n7p240;
4. Humbatova S. I., Tanriverdiev S. M., Mammadov I. N., Hajiyev N. G., (2020), "Impact of investment on GDP and non-oil GDP in Azerbaijan", Entrepreneurship and Sustainability Issues, 7(4), 2645-2663. http://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.4(6);
5. Jumaev N.X., Rakhmonov D., Sulaymanov S. A. (2019), "Ways To Attract Investment With Assessment Of Investment Potential Of The Regions", International Journal of Economics, Commerce and Management Vol. VII, Issue 2, 664-673;
6. Kangas J., Kurttila M., Kajanus M., Kangas A., (2003), "Evaluating the management strategies of a forestland estate -the S-O Approach", Journal of Environmental Management; 69:349–58., Ganjali S., Shayesteh K., Ghasemi
7. A., Mohammadi H. (2014), "Environmental and strategic assessment of ecotourism potential in Anzali Wetland using SWOT analysis", Caspian Journal of Environmental Sciences, 12(1), 155-165;
8. Polyakova A.G., Akhmetshin, E.M., Pavlyuk, A.V., Meshkova, G.V., (2019), "Investment appeal of a region and its impact on investment inflows",

Entrepreneurship and sustainability issues 7(2), 1089-1097, http://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.2(21) ;

9. Vershinina A.A., Zhdanova, Olga A; Maksimova, Tatiana P; Perepelitsa, Denis G., (2015), “The Formation of Indicator Framework for Effective Assessment of Investment Attractiveness of the Region”, International Journal of Economics and Financial Issues, Special Issue 5(3), 136-141.
10. atm.gov.az (Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin rəsmi saytı)
11. www.economy.gov.az
12. http://www.zengilan-ih.gov.az
13. http://www.cabrail-ih.gov.az
14. http://www.qubadli-ih.gov.az
15. http://www.lachin-ih.gov.az
16. http://www.kelbecer-ih.gov.az
17. https://ereforms.gov.az
18. www.e-qanun.gov.az